

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОВАЛЬ ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 342.951:347.965 (477)

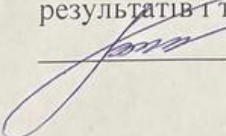
ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕФОРМИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ**

081 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.А. Коваль

Науковий керівник **Кипич Інга Валеріївна**, кандидат юридичних наук

Київ-2023

АНОТАЦІЯ

Коваль О.А. Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Київський національний університет технологій та дизайну, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2023.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні теоретико-прикладних засад адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України та формуванні напрямів удосконалення у цій сфері.

Встановлено, що адвокатура є самостійним самоврядним інститутом правової системи, який обстоює публічні й приватні інтереси. Інститут адвокатури займає специфічне місце в правовій системі. Це обумовлено міжгалузевим характером правових норм, що регулюють відносини, пов'язані із його функціонуванням. Адвокатура є комплексним правовим інститутом, який регламентується нормами публічного та приватного права. Відносини, пов'язані з функціонуванням адвокатури, регулюються сукупністю правових норм різної галузевої належності (потребують комплексного правового регулювання нормами таких галузей права як конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, господарське, процесуальне, міжнародне). Адвокатура як самоврядний інститут правової системи об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності й адвокатського самоврядування для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги.

Охарактеризовано генезис реформування адвокатури України. Періодизацію реформування адвокатури на території України виокремлено за такими етапами: I етап (1529-1864 рр.) – формування професійної адвокатури в період польсько-литовської доби після її виникнення за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства; II етап (1864-1917 рр.) – становлення адвокатури як самостійного інституту після проведення судової реформи 1864 року; III етап

(1917-1921 рр.) – реформування адвокатури під час національно-демократичної революції, в результаті чого ліквідовано інститут присяжних і приватних повірених; IV етап (1922-1990 рр.) – радянський період реформування адвокатури; V етап (1991-2012 рр.) – утвердження інституту незалежної адвокатури України, прийняття Закону України «Про адвокатуру»; VI етап (2012-дотепер) – удосконалення інституту адвокатури України, прийняття Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», запровадження «монополії» адвокатів на представництво в судах (Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», оновлення процесуального законодавства.

Обґрунтовано, що особливе значення у напрямку правового забезпечення діяльності адвокатури займає адміністративне право, яке сприяє впорядкуванню відносин, пов'язаних з функціонуванням цього самоврядного інституту правової системи. Покладення на адвокатуру здійснення суспільно важливих функцій у сфері професійної правничої допомоги, в тому числі безоплатної правничої допомоги, мають публічне значення і відображають публічний інтерес суспільства, що дає підстави стверджувати про особливий вплив адміністративно-правових норм на правове забезпечення організації і діяльності адвокатури. Наголошено, що адміністративно-правовий статус адвокатури проявляється також у зв'язку з функціонуванням органів адвокатського самоврядування.

Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури визначено як діяльність уповноважених державою суб'єктів, яка спрямована на запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні. Змістом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є мета, суб'єкт, об'єкт та засоби її здійснення. Метою адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є створення ефективної моделі інституту адвокатури в Україні. Об'єктом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері організації та діяльності адвокатури України. Суб'єктом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є уповноважені державою компетентні

інституції. Засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури – це організаційно-правові заходи, що забезпечують досягнення мети адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури. Зроблено висновок, що сьогодні адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури є неоднозначним та неузгодженим.

Зазначено, що одним із найважливіших елементів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури є відповідна система суб'єктів. Під суб'єктами адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України запропоновано розуміти інституції, діяльність яких пов'язана з реформуванням адвокатури. До суб'єктів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України віднесено: органи державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України), державні установи (Координаційний центр з надання правничої допомоги), органи місцевого самоврядування, адвокатура в особі органів адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону), громадські організації (діяльність яких пов'язана з функціонуванням інституту адвокатури), міжнародні організації (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи). Зроблено висновок, що належна координація та взаємодія між суб'єктами процесу реформування адвокатури забезпечить ефективний режим функціонування цього самоврядного інституту правової системи в майбутньому.

Аргументовано, що сучасний стан взаємовідносин між органами публічної влади та адвокатурою характеризується негативними тенденціями і послабленням впливу адвокатури у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Під взаємодією органів публічної влади та адвокатури запропоновано розуміти узгоджену та скоординовану діяльність щодо спільного вирішення завдань у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів

фізичних та юридичних осіб. Напрямами взаємодії органів публічної влади та адвокатури визначено: 1) участь у обговоренні проектів законів у сфері адвокатури та адвокатської діяльності та захисту прав, свобод і законних інтересів людини; 2) співпраця у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів людини в залежності від компетенції конкретного органу публічної влади; 3) участь у попередженні порушення прав, свобод і законних інтересів людини; 4) участь у формуванні органів публічної влади (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів). Зроблено висновок, що для ефективної реалізації цих напрямів взаємодії необхідно на законодавчому рівні регламентувати взаємовідносини органів публічної влади та адвокатури шляхом встановлення особливостей та гарантій співробітництва, а також наділення їх відповідними правами та обов'язками.

Проаналізовано організаційно-правові засади діяльності та реформування адвокатури в зарубіжних країнах. Встановлено, що в законодавстві зарубіжних країн застосовуються різні підходи щодо правової природи та впливу держави на формування інституту адвокатури. Аналіз організаційно-правових засад діяльності та реформування адвокатури в зарубіжних країнах свідчить, що в кожній країні існує специфіка формування і розвитку інституту адвокатури. У напрямку адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України доцільно враховувати позитивний зарубіжний досвід організації та діяльності цього інституту, а саме: акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка юристів, органами адвокатського самоврядування (США); функціонування спеціалізованих судів у дисциплінарних справах щодо адвокатів (Німеччина, Франція); врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами поза межами дисциплінарного провадження (Польща). Зроблено висновок, що врахування досвіду цих країн сприятиме формуванню ефективної моделі адвокатури України.

Диференційовано напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України на: інституційний, компетентнісний, змістовний, матеріальний.

Інституційний напрям полягає у формуванні оптимальної моделі організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: дотримання принципу незалежності адвокатури; законодавча конкретизація компетенції органів публічної влади та їх посадових осіб у відносинах з адвокатурою; законодавча регламентація особливостей взаємодії між державою та адвокатурою; законодавчо встановити за органами адвокатського самоврядування такі функції: участь у законотворчому процесі; управління системою безоплатної правничої допомоги; акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 Право.

Компетентнісний напрям охоплює необхідність нормативної регламентації правового статусу адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів; удосконалення гарантій здійснення адвокатської діяльності; удосконалення правового регулювання органів адвокатського самоврядування; удосконалення правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Змістовний напрям охоплює потребу розробки норм щодо підвищення ефективності діяльності адвокатури для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: формування ефективної системи органів адвокатського самоврядування; удосконалення порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правничої допомоги; удосконалення інституту стажування; удосконалення врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами.

Матеріальний напрям характеризується забезпеченням нормативних засад фінансового, соціального та пенсійного забезпечення організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: удосконалення фінансового забезпечення органів адвокатського самоврядування; законодавча регламентація соціального забезпечення адвокатів; удосконалення пенсійного забезпечення адвокатів.

Констатовано, що напями та піднапями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України доцільно передбачити у спільно розробленому адвокатурою та органами публічної влади документі (Концепція реформи адвокатури України), який буде затверджений Указом Президента України. Їх реалізація сприятиме створенню оптимальної та ефективної моделі адвокатури України.

Ключові слова: адвокатура, адміністративно-правове забезпечення, реформа, адміністративні правовідносини, органи публічної влади, органи адвокатського самоврядування, адвокат.

SUMMARY

Koval O.A. Administrative and legal support for the reform of the bar in Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 Law. – Kyiv National University of Technologies and Design, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2023.

The dissertation provides a theoretical generalization and solution to a scientific problem, which is to determine the theoretical and applied foundations of administrative and legal support for the reform of the bar in Ukraine and the formation of directions for improvement in this area.

It has been established that the bar is an independent self-governing institution of the legal system that defends public and private interests. The Institute of Advocacy occupies a specific place in the legal system. This is due to the cross-industry nature of the legal norms regulating relations related to its functioning. The bar is a complex legal institution, which is regulated by the norms of public and private law. Relations related to the functioning of the bar are regulated by a set of legal norms of different branches (require complex legal regulation by norms of such branches of law as constitutional, administrative, criminal, civil, economic, procedural, international). The bar as a self-governing institution of the legal system unites lawyers within the organizational forms

of advocacy and advocacy self-governance to ensure quality standards of professional legal assistance.

The genesis of the reform of the Ukrainian Bar Association is characterized. The periodization of the reform of the legal profession on the territory of Ukraine is distinguished according to the following stages: 1st stage (1529-1864) – the formation of the professional legal profession during the Polish-Lithuanian era after its emergence during the times of Kyivan Rus and the Galicia-Volyn Principality; II stage (1864-1917) – formation of the bar as an independent institution after the judicial reform of 1864; III stage (1917-1921) – reform of the legal profession during the national-democratic revolution, as a result of which the institute of jurors and private attorneys was liquidated; Stage IV (1922-1990) – the Soviet period of reforming the legal profession; Stage V (1991-2012) – approval of the Institute of the Independent Bar of Ukraine, adoption of the Law of Ukraine «On the Bar»; Stage VI (2012-present) – improvement of the Institute of the Bar of Ukraine, adoption of the Law of Ukraine «On Free Legal Assistance», the Law of Ukraine «On the Bar and Legal Activities», introduction of the «monopoly» of lawyers on representation in courts (the Law of Ukraine «On the Introduction amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice)»), update procedural legislation.

It is substantiated that special importance in the direction of legal support for the activities of the bar is occupied by administrative law, which contributes to the regulation of relations related to the functioning of this self-governing institution of the legal system. Entrusting the bar to perform socially important functions in the field of professional legal assistance, including free legal assistance, has public significance and reflects the public interest of society, which gives grounds to assert the special influence of administrative and legal norms on the legal support of the organization and activity of the bar. It was emphasized that the administrative and legal status of the bar will also be manifested in connection with the functioning of the self-government bodies of the bar.

Administrative and legal support of the reform of the bar is defined as the activity of state-authorized entities, which is aimed at introducing a systematic approach to the

improvement of the bar institute in Ukraine. The content of the administrative and legal provision of the reform of the bar is the goal, subject, object and means of its implementation. The goal of administrative and legal support for the reform of the bar is to create an effective model of the bar institute in Ukraine. The object of administrative and legal support for the reform of the bar is regulatory and legal acts regulating relations in the sphere of organization and activity of the bar of Ukraine. The competent institutions authorized by the state are the subject of administrative and legal support of the reform of the bar. The means of implementing the administrative and legal support of the reform of the bar are organizational and legal measures that ensure the achievement of the goal of the administrative and legal support of the reform of the bar. It was concluded that today the administrative and legal provision of the reform of the bar is ambiguous and inconsistent.

It is noted that one of the most important elements of administrative and legal support for the implementation of the reform of the bar is the corresponding system of subjects. Subjects of administrative and administrative support for the implementation of the reform of the bar of Ukraine are proposed to mean institutions whose activities are related to the reform of the bar. Subjects of administrative and administrative support for the implementation of the reform of the Ukrainian bar include: state authorities (the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine), state institutions (the Coordination Center for the provision of legal aid), local government bodies, the bar in the person of the self-governing bodies of the bar (National Association of Bars of Ukraine, Congress of Bars of Ukraine, Council of Bars of Ukraine, Higher Qualification and Disciplinary Commission of the Bar, Higher Auditing Commission of the Bar, Conference of Bars of the Region, Council of Bars of the Region, Qualification and Disciplinary Commission, Auditing Commission of the Region), public organizations (whose activities are related to the functioning of the advocacy institute), international organizations (the United Nations, the Council of Europe). It was concluded that proper coordination and interaction between the subjects of the legal reform process will

ensure the effective functioning of this self-governing institution of the legal system in the future.

It is argued that the current state of relations between public authorities and the legal profession is characterized by negative trends and a weakening of the legal profession's influence in the field of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities. Under the interaction of public authorities and the legal profession, it is proposed to understand agreed and coordinated activities regarding the joint solution of tasks in the field of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities. The areas of interaction between public authorities and advocacy are defined as follows: 1) participation in the discussion of draft laws in the field of advocacy and advocacy and protection of human rights, freedoms and legitimate interests; 2) cooperation in the field of protection of human rights, freedoms and legitimate interests, depending on the competence of a specific public authority; 3) participation in prevention of violation of human rights, freedoms and legitimate interests; 4) participation in the formation of public authorities (High Council of Justice, Higher Qualification Commission of Judges of Ukraine, Qualification and Disciplinary Commission of Prosecutors). It was concluded that for the effective implementation of these areas of interaction, it is necessary to regulate the relationship between public authorities and the legal profession at the legislative level by establishing the specifics and guarantees of cooperation, as well as granting them appropriate rights and obligations.

The organizational and legal principles of activity and reform of the legal profession in foreign countries are analyzed. It has been established that the legislation of foreign countries uses different approaches regarding the legal nature and influence of the state on the formation of the legal profession. The analysis of the organizational and legal foundations of the activity and reform of the bar in foreign countries shows that in each country there is a specificity of the formation and development of the bar institute. In the direction of administrative and legal support for the reform of the bar of Ukraine, it is advisable to take into account the positive foreign experience of the organization and activities of this institute, namely: accreditation of educational

programs of higher education institutions, according to which lawyers are trained, by the self-government bodies of the bar (USA); functioning of specialized courts in disciplinary cases against lawyers (Germany, France); settlement of disputes between lawyers and clients outside of disciplinary proceedings (Poland). It was concluded that taking into account the experience of these countries will contribute to the formation of an effective model of the advocacy of Ukraine.

The areas of improvement of the administrative and legal support of the reform of the Ukrainian bar are differentiated into the following: institutional, competence, substantive, material.

The institutional direction consists in the formation of an optimal model of the organization and activity of the bar. The implementation of this direction includes the following areas: compliance with the principle of independence of the legal profession; legislative specification of the competence of public authorities and their officials in relations with the legal profession; legislative regulation of the features of interaction between the state and the legal profession; legislatively establish the following functions for the self-government bodies of lawyers: participation in the law-making process; management of the free legal aid system; accreditation of educational programs of higher education institutions, which train applicants for higher education in the specialty 081 Law.

The area of competence covers the need for normative regulation of the legal status of the bar. Implementation of this direction involves the following sub-directions: improvement of legal regulation of professional rights and duties of lawyers; improvement of guarantees for the implementation of advocacy activities; improvement of the legal regulation of the self-governing bodies of lawyers; improvement of the legal regulation of the disciplinary responsibility of lawyers.

The substantive direction covers the need to develop norms to improve the effectiveness of advocacy activities to ensure quality standards of providing professional legal assistance. The implementation of this direction involves the following sub-directions: formation of an effective system of self-governing bodies of lawyers; improvement of the procedure and conditions for the involvement of lawyers

in the provision of free legal aid; improvement of the internship institute; improving the settlement of disputes between lawyers and clients.

The material direction is characterized by ensuring the regulatory foundations of financial, social and pension support for the organization and activities of the bar. Implementation of this direction involves the following sub-directions: improvement of financial support of the self-government bodies of lawyers; legislative regulation of social security for lawyers; improvement of the pension provision of lawyers.

It was established that the areas and sub-areas of improving the administrative and legal support of the reform of the bar of Ukraine should be provided in a document jointly developed by the bar and public authorities (Concept of reform of the bar of Ukraine), which will be approved by the Decree of the President of Ukraine. Their implementation will contribute to the creation of an optimal and effective model of the legal profession of Ukraine.

Key words: advocacy, administrative and legal support, reform, administrative legal relations, bodies of public authority, bodies of self-government of lawyers, lawyer.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Коваль О.А. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 1-2. С. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.33287/11203>.

2. Коваль О.А. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. Випуск 47. Том 1. С. 97–100. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-1.20>.

3. Коваль О.А. Адміністративно-правові засади взаємодії органів публічної влади та адвокатури. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 2. С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/392279>.

4. Коваль О.А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України: поняття, ознаки, структура. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 4. С. 19–21. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.4.4>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Коваль О.А. Адвокатура як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Одеські юридичні читання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 8 листопада 2019 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 110–114.

2. Коваль О.А. Незалежність адвокатури як основний принцип адміністративно-правового забезпечення її реформи. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (11 грудня 2019 р., м. Київ). Київ: Алерта, 2019. С. 130–134.

3. Коваль О.А. Організаційно-правові засади функціонування адвокатури в країнах Європейського Союзу. *Забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізаційних трансформацій: Збірник матеріалів III конференції молодих науковців* (м. Київ, 29 травня 2020 р.). Київ: АПСВТ, 2020. С. 25–27.

4. Коваль О.А. Принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України. *Актуальні проблеми права в умовах сучасних викликів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 14 квітня 2022 р. м. Біла Церква: Білоцерківський НАУ. С. 72–75.

5. Коваль О.А. Органи адвокатського самоврядування як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова* (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 219–221.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ	23
1.1. Місце та роль адвокатури в правовій системі України	23
1.2. Генезис реформування адвокатури України	42
1.3. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності адвокатури України як об’єкт наукових досліджень	66
Висновки до розділу 1.....	78
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ	81
2.1. Поняття, сутність та сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України	81
2.2. Суб’єкти адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України	101
2.3. Взаємодія органів публічної влади та адвокатури як важлива гарантія адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України	119
Висновки до розділу 2	134
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ	138
3.1. Організаційно-правові засади діяльності та реформування адвокатури в зарубіжних країнах	138
3.2. Напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України	157
Висновки до розділу 3	167
ВИСНОВКИ	170

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	176
ДОДАТКИ.....	200

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб є одним із пріоритетних напрямів діяльності сучасної держави. У процесі його реалізації виступають різноманітні інституції правозахисного спрямування, серед яких особливе місце відведено інституту адвокатури.

Адвокатура є унікальним правовим інститутом, що обумовлено її публічно-приватною природою та необхідністю забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги. Сучасний стан розвитку адвокатури України характеризується необхідністю створення ефективної моделі цього самоврядного інституту правової системи.

Схвалення Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів у 2015 році, внесення змін до Конституції України щодо правосуддя та запровадження «монополії» адвокатів на представництво в судах у 2016 році, оновлення процесуальних кодексів у 2017 році, подання до Верховної Ради України проєкту Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та альтернативних йому законопроєктів у 2018 році, подання до Верховної Ради України проєкту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) у 2019 році та попереднє його схвалення у 2020 році, зумовили процес реформування адвокатури.

Поява різних законопроєктів про адвокатуру та адвокатську діяльність, непрозорість реформи адвокатури, порушення прав адвокатів на участь у процесі реформування адвокатури, відсутність раціонального поєднання публічного та приватного інтересу у забезпеченні діяльності адвокатури, вказує на те, що процес трансформації адвокатури характеризується наявністю суттєвих протиріч щодо подальшого функціонування цього незалежного правозахисного інституту. В цих умовах важливим аспектом побудови дієвої системи адвокатури є формування належного адміністративно-правового забезпечення її реформи.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали праці учених у галузі

теорії держави і права, адміністративного права та адвокатури, зокрема В.Б. Авер'янова, М.Р. Аракеляна, Н.М. Бакаянкової, Ю.П. Битяка, А.М. Бірюкової, Т.В. Варфоломеевої, Т.Б. Вільчик, В.А. Гвоздія, І.П. Голосніченка, Т.Ю. Демчини, В.В. Заборовського, С.О. Іваницького, А.В. Іванцової, Р.В. Ігоніна, С.С. Калинюка, Т.С. Коваленко, О.М. Коваль, Т.О. Коломoeць, В.К. Колпакова, М.С. Косенко, М.В. Кравченка, П.В. Кучевського, М.В. Лотоцького, Н.А. Меєрович, А.В. Меланчука, А.Ю. Олійника, Ю.В. Оніщика, О.В. Острогляда, О.Р. Радишевської, І.О. Садовської, Д.І. Сақун, В.О. Святоцької, О.Д. Святоцького, М.К. Северина, І.Я. Семенюка, Л.В. Тацій, Є.Ф. Шкрєбеця, О.Г. Яновської та ін.

Беручи до уваги важливість і наукову цінність наявних досліджень та віддаючи належне досягнення учених у теоретичних та практичних питаннях організації і діяльності адвокатури, необхідно констатувати, що адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України не було предметом окремого дослідження. Відсутність комплексного дослідження адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України зумовлює актуальність обраної теми та її важливе наукове та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження узгоджується із Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженою Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегією розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки, затвердженою Рішенням Ради адвокатів України від 2 липня 2021 року № 38. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Плану науково-дослідних робіт Київського національного університету технологій та дизайну за темою «Правове забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів правових відносин у сфері публічного адміністрування» (номер державної реєстрації 0122U201691).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення теоретико-прикладних засад адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури

України та формування напрямів удосконалення у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі *завдання*:

- визначити місце та роль адвокатури в правовій системі України;
- охарактеризувати генезис реформування адвокатури України;
- розглянути адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності адвокатури України як об'єкт наукових досліджень;
- з'ясувати поняття, сутність та сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України;
- встановити суб'єктів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України;
- визначити особливості взаємодії органів публічної влади та адвокатури як важливої гарантії адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України;
- проаналізувати організаційно-правові засади діяльності та реформування адвокатури в зарубіжних країнах;
- сформулювати напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час організації і діяльності адвокатури України.

Предмет дослідження – адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання. Основою методології підготовки дисертаційного дослідження є системний підхід. За допомогою методу *термінологічного аналізу* та *логіко-семантичного* методу визначено місце та роль адвокатури в правовій системі України, сформульовано поняття, зміст, мету, об'єкт, суб'єктів, засоби здійснення адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2). Застосування *історико-правового* методу дозволило охарактеризувати генезис реформування адвокатури України та стан наукової розробки адміністративно-правового забезпечення

організації та діяльності адвокатури України (підрозділи 1.2, 1.3). За допомогою *діалектичного* методу з'ясовано поняття, сутність та сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України (підрозділ 2.1). *Формально-юридичний* та *структурно-функціональний* методи застосовано під час встановлення суб'єктів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України та особливостей взаємодії органів публічної влади та адвокатури як важливої гарантії адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України (підрозділи 2.2, 2.3). *Порівняльно-правовий* метод дозволив проаналізувати, порівняти та зіставити організаційно-правові засади діяльності та реформування адвокатури в Україні та зарубіжних країнах, виявити їх спільні та відмінні риси, зробити певні узагальнення (підрозділ 3.1). Методи *моделювання, аналізу та синтезу* використані при розробці напрямів вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України (підрозділ 3.2).

Нормативну основу дослідження склали Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», інші нормативно-правові акти.

Емпіричну базу дослідження становлять наукові, публіцистичні, довідкові, енциклопедичні, монографічні видання, узагальнення діяльності Національної асоціації адвокатів України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним, науковим, монографічним дослідженням адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків. Основні з них такі:

вперше:

– аргументовано, що відносини, пов'язані з функціонуванням адвокатури, регулюються сукупністю правових норм різної галузевої належності (потребують комплексного правового регулювання нормами таких галузей права як конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, господарське, процесуальне, міжнародне);

– здійснено ретроспективний аналіз поетапного реформування адвокатури на території України та визначено етапи модернізації цього самоврядного інституту правової системи;

– запропоновано авторські визначення таких категорій як «адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури», «зміст адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури», «мета адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури», «об’єкт адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури», «суб’єкт адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури», «засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури», «взаємодія органів публічної влади та адвокатури»;

– надано авторську класифікацію суб’єктів адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України, до яких віднесено: органи державної влади, державні установи, органи місцевого самоврядування, органи адвокатського самоврядування, громадські організації, міжнародні організації;

– диференційовано напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України на: інституційний, компетентнісний, змістовний, матеріальний;

удосконалено:

– визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України» як регламентовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених державою суб’єктів, яка спрямована на створення умов та надання гарантій для належного функціонування адвокатури;

– розуміння напрямів взаємодії органів публічної влади та адвокатури, до яких віднесено: участь у обговоренні проектів законів у сфері адвокатури та адвокатської діяльності та захисту прав, свобод і законних інтересів людини; співпраця у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів людини в залежності від компетенції конкретного органу публічної влади; участь у попередженні порушення прав, свобод і законних інтересів людини; участь у формуванні органів публічної влади;

набули подальшого розвитку:

– твердження про правову природу адвокатури як самоврядний інститут

правової системи, який об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності й адвокатського самоврядування для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги;

– наукові позиції щодо особливого впливу адміністративно-правових норм на правове забезпечення організації та діяльності адвокатури;

– наукові положення про значимість принципу незалежності адвокатури України;

– наукові підходи, що органи адвокатського самоврядування є суб'єктами адміністративних правовідносин;

– пропозиції щодо законодавчого встановлення за органами адвокатського самоврядування таких функцій: участь у законотворчому процесі; управління системою безоплатної правничої допомоги; акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 Право.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані у роботі висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – як підґрунтя для проведення подальших наукових досліджень адміністративно-правового забезпечення організації і діяльності адвокатури України;

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства, спрямованого на врегулювання суспільних відносин, які виникають під час організації і діяльності адвокатури України;

– *правозастосовній діяльності* – для чіткого розуміння адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України;

– *освітньому процесі* – під час розробки та викладанні навчальних дисциплін «Адвокатура України» та «Адміністративне право» (акт про впровадження у освітній процес Київського національного університету технологій та дизайну результатів дисертаційного дослідження від 31 травня 2023 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Основні положення, що характеризують наукову новизну

дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, розроблені дисертантом особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації оприлюднено на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Одеські юридичні читання» (м. Одеса, 8 листопада 2019 р.); «Професійна правнича допомога: сучасний підхід» (м. Київ, 11 грудня 2019 р.); «Забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізаційних трансформацій» (м. Київ, 29 травня 2020 р.); «Актуальні проблеми права в умовах сучасних викликів» (м. Біла Церква, 14 квітня 2022 р.); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Структура складається з вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки. Список використаних джерел містить 225 найменувань, розміщених на 28 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

1.1. Місце та роль адвокатури в правовій системі України

Головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1]. Реалізуючи цей пріоритетний напрям діяльності держава формує основи для існування правозахисних інституцій, метою яких є забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Одним із основних інститутів, який покликаний забезпечити примат прав і свобод людини над публічними інтересами, є адвокатура України. Оскільки адвокатура є важливим компонентом правозахисної системи необхідно з'ясувати її місце та роль у правовій системі України.

У ст. 131² Конституції України встановлено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [1].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність [2]. Згідно ч. 3 ст. 4 Закону

України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності) [2]. У ч. 3 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що з метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування [2].

З приводу законодавчого розуміння адвокатури С.О. Іваницький зазначає, що формулюючи термінологію, законодавець намагався розробити універсальне поняття, що з одного боку, відображає організаційний, інституційний аспект явища й дозволяє охопити основні компоненти; з іншої сторони, характеризує соціальне призначення й специфіку. Окреслена дефініція є узагальнюючою, оскільки юридичної особи з назвою «адвокатура» не існує. Правовими формами адвокатського самоврядування зі статусом юридичної особи є Національна асоціація адвокатів України та її регіональні органи. Останні охоплюються поняттям адвокатури як одна з підсистем. Підтримуючи загальну логіку нормативного підходу, слід, тим не менше, поглибити й чіткіше окреслити організаційно-системну складову поняття адвокатури, вилучивши з нього елементи, що можуть бути розкриті на іншому рівні. Останні утворені, зокрема, словосполученням «а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом», яке значною мірою повторює використаний на початку речення термін «самоврядний інститут». Окрім того, з позицій системного підходу важливим є зазначення про належність адвокатури до тієї чи іншої системи вищого рівня, що дозволяє за допомогою філософського методу сходження від абстрактного до конкретного сформулювати уявлення про природу досліджуваної підсистеми. Як основний конституюючий компонент, що згуртовує інші елементи поняття адвокатури, слід розглядати

мету. Вона є найстабільнішою, первинною одиницею, на базі якої формуються функції та система [3, с. 43-44].

У зв'язку з цим С.О. Іваницький визначає адвокатуру як самоврядний інститут правової системи, що об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності й самоврядування з метою забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги [3, с. 44].

Сьогодні адвокатура України структурно відокремлена від держави, організована як незалежна професійна корпорація, яка не входить до жодної з гілок державної влади, є самоврядною системою з незалежними від держави джерелами фінансування [4, с. 131]. О.Д. Святоцький зазначає, що адвокатура становить собою елемент політичної системи й виконує функцію особливої державної вагомості захист прав і законних інтересів громадян [5, с. 6]. Т.Б. Вільчик наголошує, що захист прав людини і громадянина – саме для цього створена адвокатура набуває значення найважливішої публічної функції в державі, яка оголосила себе правовою [6, с. 245]. А.В. Козьмініх стверджує, що на адвокатуру покладена відповідальна місія забезпечення прав і свобод людини через взаємодію держави і суспільства, і відповідно адвокатура виконує публічно-правову функцію і за змістом, і за цілями [7, с. 8]. С.С. Калинюк вказує на те, що адвокатура є невід'ємною частиною державного механізму відправлення правосуддя, життєво необхідної для ефективного функціонування судової влади. Основне призначення адвокатури – надання правової допомоги необмеженому колу осіб [8, с. 45]. Т.В. Варфоломеєва і С.В. Гончаренко звертають увагу на те, що адвокатура, не будучи складовою жодної з гілок державної влади в сенсі ст. 6 Конституції України, має відігравати роль «дружнього посередника» між державою та (або) іншими суб'єктами права в громадянському суспільстві [9, с. 7]. Про те, що адвокатура є ключовим правозахисним інститутом, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й усього суспільства в цілому, наголошує Ю.В. Оніщик [10, с. 268].

Враховуючи наведені позиції вчених щодо ролі адвокатури, доходимо до висновку, що адвокатура є комплексним проявом як державного, так і суспільного

інтересу, оскільки саме через адвокатуру і завдяки їй правова держава реалізує можливість забезпечення своїм громадянам їхніх прав і свобод. Діяльність адвокатів, з одного боку, має конституційно зумовлений державно значущий характер, а з другого, – адвокати повинні бути максимально незалежні від держави, щоб ефективно захищати громадян і юридичних осіб від адміністративного свавілля. Адвокатура – унікальне юридичне явище, єдина організація, яка виконує державну (публічно-правову) функцію і при цьому не є державним органом, а, навпаки, є незалежним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання своєї організації і діяльності [6, с. 244].

У юридичній літературі відмічається, що поняття «адвокатура» в Україні є полісемантичним й використовується в п'яти основних значеннях, зокрема, як: 1) діяльність адвоката з надання певних видів правничої допомоги; 2) професія, що характеризує рід звичайної трудової активності особи; 3) організаційна форма об'єднання членів адвокатської корпорації; 4) наука; 5) навчальна дисципліна [3, с. 14]. При цьому наявність одних лише адвокатів не свідчить про існування адвокатури. Як за первіснообщинного ладу люди змушені були об'єднуватися в групи, щоб вижити й ефективно протистояти природним стихіям, так й в умовах високотехнологічного, конфронтаційного суспільства адвокати мають триматися разом, гуртом, щоб витримати тиск соціальних стихій, несприятливого оточуючого середовища. Необхідність адвокатури зумовлена конфліктним характером адвокатської діяльності, потребою в міцній підтримці колег з адвокатського цеху, адже найбільш злісними порушниками прав громадян й супротивниками адвоката виступають добре організовані, розгалужені системи державних органів. Ефективне протистояння з ними вимагає еквівалентної організаційної підтримки адвокатської корпорації, що включає не тільки правозахисний напрям, але й навчально-методичний, етико-дисциплінарний, законопроектний та інші аспекти [3, с. 14-15].

У наукових джерелах виділяються такі концепції розвитку адвокатури як соціального інституту: 1) нігілістична концепція – заперечує публічне значення діяльності адвокатури; адвокат розглядається як цинічний і корисливий тлумач норм права, який просто заробляє на чужих проблемах; 2) етатична концепція – визначає, що адвокатура є частиною державного апарату, який служить тій меті, що й обвинувачення, оскільки обидві сторони покликані встановлювати істину у справі та здійснювати пропагандистсько-виховний вплив на населення; 3) згідно з підприємницькою концепцією адвокатура – це об'єднання осіб, які надають юридичні послуги на підприємницькій основі; 4) соціальна концепція – розглядає адвокатуру як специфічний суспільний інститут, який покликаний забезпечувати професійну підтримку громадянина при спілкуванні з державою та іншими громадянами, особливо при зверненні до правосуддя [8, с. 51].

Також існує п'ять основних підходів щодо місця адвокатури в складі тієї чи іншої системи вищого рівня: 1) етатистський – його прибічники відносять адвокатуру до системи судової влади, юстиції в широкому розумінні цього слова чи системи кримінальної юстиції; системи органів, що здійснюють правоохоронну діяльність або державний захист; 2) суспільний – адвокатура розглядається як інститут громадянського суспільства, соціуму; 3) системно-соціальний – його прихильники визначають належність адвокатури як незалежного елемента до однієї із соціальних систем – політичної, правової, правозахисної тощо; 4) комбінований – адвокатура розглядається як елемент декількох згаданих систем; 5) позасистемний – його прибічники не включають адвокатуру до жодної із систем, розглядаючи її як самостійний, самоврядний інститут [3, с. 38-39].

У юридичній науці питання правової природи адвокатури є дискусійним. Визначення правової природи будь-якого явища дає можливість встановити його реальний зміст, місце в системі схожих правових явищ, тобто є воно самостійним чи похідним, а також, який механізм слід застосувати для його вдосконалення. Правова природа – це сукупність тих особливостей, які відображають сутність

конкретного явища і дають можливість відмежувати його від схожих правових явищ [11, с. 42].

Так, О.Д. Святоцький вважає, що адвокатура є автономною громадською організацією [12, с. 174]. Л.В. Тацій стверджує, що адвокатура є інститутом громадянського суспільства, який є не лише об'єднанням професіоналів-юристів, а й правозахисною інституцією [13, с. 5]. В.О. Святоцька зазначає, що як історична цінність адвокатура є системоутворюючим елементом сучасного громадянського суспільства та правової держави [14, с. 8]. С.В. Прилуцький визначає адвокатуру як незалежний правозахисний інститут громадянського суспільства, який сприяє досягненню рівноваги між суспільством та державою [15, с. 237]. Н.О. Обловацька характеризує адвокатуру України як публічно-правовий інститут громадянського суспільства, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й всього суспільства в цілому, тобто цей інститут існує та розвивається для захисту індивідуальних і суспільних благ [16, с. 39]. Т.І. Пашук відмічає, що адвокатура здійснює «квaziправозахисну діяльність», оскільки засоби такої діяльності не здатні самостійно забезпечити соціальної функції правозахисту, і відповідно адвокатура є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним сприяти захисту (але не здійснювати захист) прав і свобод людини і громадянина [17, с. 59–61].

На думку А.В. Козьмініх адвокатура є незалежним інститутом громадянського суспільства, публічною корпорацією професійних юристів, яка покликана брати участь у реалізації функції правосуддя і надавати на професійній основі кваліфіковану правову допомогу, виконуючи покладену на неї публічно-правову функцію – контроль за дотриманням державою гарантій прав і свобод людини і громадянина. Адвокатура – своєрідний «буфер», що збалансовує інтереси громадянського суспільства й потреби та можливості держави [7, с. 3].

А.М. Бірюкова розглядає адвокатуру України як складову правової системи українського суспільства. Адвокатура України є публічною організацією всіх адвокатів України [18, с. 8], якій властиві такі ознаки: а) квазіполітичний характер; б) має слабо виражену ієрархічність; в) є формальним інститутом; г) має

недержавний характер з певними елементами контролю з боку держави; д) є самоврядним інститутом; е) завдання цього інституту є нормативно визначеним, це забезпечення здійснення адвокатської діяльності; є) має особливий суб'єктний склад; ж) є професійним інститутом [19, с. 13].

Т.Б. Вільчик визначає адвокатуру України як спеціально уповноважений Конституцією недержавний самоврядний правозахисний інститут, невід'ємну частину механізму відправлення правосуддя, яка взаємодіє з державою та інститутом громадянського суспільства для досягнення цілей справедливого правосуддя та виконує суспільно значущі публічно-правові функції – захист суспільства в особі кожного його члена; професійно-правовий контроль за забезпеченням органами державної влади конституційних прав і свобод людини; нормотворчу; законотворчої ініціативи; виховну; просвітницьку; медіативну [20, с. 88].

М.В. Завальний відносить адвокатуру до системи суб'єктів, які виконують правоохоронну діяльність. На його думку саме адвокатура покликана забезпечити права й свободи людини в правоохоронній діяльності шляхом надання кваліфікованої юридичної допомоги. Адвокатура певною мірою виконує роль важеля між різними гілками влади, виступаючи своєрідним, так би мовити «буфером», який збалансовує правозахисні інтереси громадянського суспільства з потребами й можливостями держави. Хоча адвокатура й не належить до жодної з гілок влади, але, будучи специфічним суспільно-правовим інститутом, який є одним з найважливіших у вітчизняній юстиції, він посідає чільне місце в системі соціальних зв'язків, що забезпечують взаємодію різних гілок влади у правовій державі [21, с. 51].

Л.В. Ткачук зауважує, що адвокатура є фундаментом правової держави та громадянського суспільства, без професійної діяльності якої на засадах абсолютної незалежності ставиться під сумнів їх існування. Гарантованість прав людини визнано змістом та спрямованістю діяльності держави. Держава і все суспільство разом повинні бути заінтересовані у забезпеченні реалізації прав

громадян на захист у разі їх порушення, розвиваючи адвокатуру як окремий інститут Української правової держави [22, с. 73–74].

А.Ю. Олійник стверджує, що адвокатура в правовій системі України є інститутом недержавної юридичної діяльності і суб'єктом адвокатської практики в системі правозахисних гарантій реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, діє відповідно до визначених у законі форм адвокатської діяльності, що зумовлена потребами правової держави і громадянського суспільства та урегульована міжнародними і національними принципами і нормами права. Місце і роль адвокатури в правовій системі України підкреслюється нормативним регулюванням її недержавної діяльності щодо організації захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [23, с. 326].

Т.Б. Вільчик визначає адвокатуру як одним із важливих інститутів правової системи демократичної держави, що виконує завдання, без здійснення яких функціонування цієї системи є неможливим. У діяльності адвокатури існує сполучення приватного та суспільного інтересів – адвокатура України є публічно-правовим інститутом, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й всього суспільства в цілому, у чому й полягає його специфічна суть. І саме у цьому сенсі адвокатура та держава не можуть протистояти одна одній, а їх взаємовідносини повинні бути партнерськими [6, с. 249]. Головна особливість юридичної природи адвокатури полягає в раціональному поєднанні приватного, професійного, публічного та державного характеру діяльності, за якого може бути забезпечена реальна незалежна правова допомога як кожному громадянину окремо, так і захист загальних громадських прав і свобод [24, с. 63]. З урахуванням сутності адвокатури Т.Б. Вільчик розглядає її як: 1) професію і професійну діяльність; 2) спільноту адвокатів; 3) правозахисний інститут [20, с. 64].

При цьому Т.Б. Вільчик наголошує, що адвокатура безпосередньо не надає правову допомогу ні громадянам, ні організаціям, ні суспільству, вона не займається адвокатською діяльністю у розумінні ст. 1 Закону «Про адвокатуру та

адвокатську діяльність». У розумінні ст. 2 цього Закону адвокатура об'єднує адвокатів, які здійснюють таку діяльність. Адвокатура створює адвокатам умови для ефективного надання правничої допомоги кожному, хто її потребує, виконуючи організаційні функції, здійснюючи правозахисну діяльність, об'єктом якої є виключно адвокати [20, с. 64–65].

Виходячи зі змісту правозахисної парадигми інституту адвокатури М.Р. Аракелян визначає його природу у кількох іпостасях: як елемент правової системи України, а правозахисна діяльність адвокатів як частина юридичної практики в цій правовій системі, як і діяльність правотворча, правозастосовча та правоохоронна; як особливий правозахисний інститут громадянського суспільства, який представляє інтереси цього суспільства перед державою, взаємодіє з державою і водночас протистоїть державі в особі її органів з питань захисту прав та свобод людини і громадянина, зокрема в судових органах; як професійна організація адвокатів зі спеціальним статусом, яка діє на засадах самоврядування і через яку реалізуються права юриста на заняття адвокатською діяльністю [25, с. 8; 26, с. 1235].

Натомість С.С. Калинюк вважає, що аналіз системних зв'язків адвокатури, громадянського суспільства та держави дає можливість зробити висновок про те, що в силу правової природи адвокатури і специфічних ознак, яким має відповідати громадянське суспільство, адвокатура не може бути віднесена до його інститутів. Діяльність адвокатури вимагає незалежності не лише від держави, але й від самого громадянського суспільства. Адвокатура може стати на захист інтересів як держави, так і громадянського суспільства. Адвокатуру можна визнати історично сформованим інститутом, що забезпечує гармонійне формування таких феноменів як правова держава і громадянське суспільство [8, с. 49-50; 27, с. 16].

З цього приводу О.Г. Яновська зазначає, що адвокатура не може бути визнана громадською організацією тому, що вона є співтовариством професіоналів-юристів, які виконують покладену на них державою спеціальну функцію захисту та представництва, і діяльність адвокатів та адвокатури в цілому

регулюється спеціальним законом. Власне кажучи, саме державний характер діяльності адвокатури, який проявляється в тому, що ця діяльність спрямована у своїй суті на задоволення потреб не членів адвокатури, а насамперед членів суспільства, громадян певної держави, і відрізняє адвокатуру від громадських об'єднань безпосередньо за своєю суттю [11, с. 41].

Про те, що діяльність адвокатури має бути незалежною не лише від держави, а й від самого громадянського суспільства, наголошує Т.Б. Вільчик. Адвокатура може стати на захист інтересів як держави, так і громадянського суспільства. Адвокатура з огляду на її історичне місце в суспільстві і державі як правозахисний інститут здатна здійснювати професійно-правовий контроль за дотриманням конституційних прав і свобод громадян та організацій у відносинах з чиновниками, що зумовлено в першу чергу її самоврядністю, заснованою на її економічній незалежності від держави. До того ж між адвокатурою і системою громадських організацій існують принципові відмінності (якщо вступ до інституту громадянського суспільства є вільним, то для набуття статусу адвоката необхідно подолати певні цензи: освітній, екзаменаційний, фінансовий тощо; не притаманна адвокатури і добровільність, бо органи адвокатського самоврядування побудовані на принципі обов'язкового членства), а це дозволяє стверджувати, що саме адвокатура є захисником не тільки адвокатів, а й громадянського суспільства від порушення конституційних прав і свобод з боку державних органів (організації та їх членів) [20, с. 78].

Заслуговує на увагу підхід до розуміння правової природи С.О. Іваницького. На його думку правова природа адвокатури утворена домінуючим публічним елементом й підпорядкованим приватним. Публічний компонент виступає «обличчям», стрижнем адвокатської діяльності [3, с. 37].

Публічна складова адвокатури виражається в конституційному закріпленні за недержавною структурою здійснення суспільно важливих функцій, залученні до здійснення захисту за призначенням, визнанні основним суб'єктом надання професійної правничої допомоги, безоплатної вторинної допомоги та її оплаті за рахунок державного бюджету. Публічний характер тієї чи іншої діяльності

передбачає безперервність, стабільність, регулярність її здійснення, надання послуг невизначеному колу осіб. Реалізація публічних функцій не є звичайним правом, але обов'язком суб'єкта, відмовитися від якого можливо лише на підставі передбачених законом поважних причин. Публічний компонент має домінуюче значення в адвокатурі, проте вагомою є й приватна складова. Первинними елементами адвокатури є адвокати, які є приватними суб'єктами, що не перебувають на державній службі. Якщо оперувати термінологією Цивільного кодексу України, адвокатські бюро й об'єднання відносяться до юридичних осіб приватного права, а органи адвокатського самоврядування більшою мірою тяжіють до юридичних осіб публічного права [3, с. 30].

Своєрідність статусу українських органів адвокатського самоврядування полягає в тому, що їх «правова оболонка» – Національна асоціація адвокатів України (далі – НААУ) – передбачена законом, утворюється з'їздом адвокатів України та не може бути реорганізована. Ліквідація НААУ може бути здійснена лише на підставі закону. Установчим документом НААУ є статут, що затверджується з'їздом адвокатів України. З'їздом затверджуються й положення, що регламентують діяльність центральних органів адвокатського самоврядування. Установчі документи регіональних органів адвокатського самоврядування затверджуються Радою адвокатів України. НААУ об'єднує всіх адвокатів України на засадах обов'язкового членства з моменту складання присяги адвоката. Будучи юридичною особою публічного права, НААУ тим не менше, є незалежною від держави. Тісне переплетення приватних й публічних засад побудови НААУ засвідчує її якісну специфіку. Задля ефективної реалізації публічних функцій держава закріпила за органами адвокатського самоврядування повноваження видавати обов'язкові для всіх адвокатів акти, встановивши субординаційні елементи між суб'єктом та об'єктом управління. Водночас останнє характеризується демократизмом й колегіальністю, відсутністю жорсткої службової підпорядкованості, поміркованою взаємодією типу «контроль колеги», що не виключає можливості дієвого дисциплінарного впливу на несумлінних членів корпорації. На відміну від громадських об'єднань, члени НААУ об'єднані

за професійною ознакою й уповноважені виконувати публічні функції, частина з яких є виключними (монопольними); набуття членства в НААУ відбувається автоматично, незалежно від бажання адвоката, тоді як до громадських об'єднань учасники вступають добровільно [3, с. 34].

Приватний елемент в адвокатурі знаходить прояв у самостійному здійсненні управління внутрішніми справами (самоврядуванні), фінансуванні потреб самоврядних органів за рахунок членських внесків. Претендент, який має намір здійснювати адвокатську діяльність, добровільно стає самозайнятою особою. За особистою ініціативою адвокатів на підставі установчих документів (статут) створюються адвокатські бюро й об'єднання, ліквідація яких може відбутися в будь-який момент залежно від волевиявлення засновників. Клієнти вільно обирають того чи іншого адвоката для захисту індивідуальних прав та інтересів. Відносини між ними в значній кількості випадків виникають з приводу реалізації норм приватного права. До договору про надання правничої допомоги застосовуються загальні вимоги договірної права. Адвокат і клієнт є рівноправними суб'єктами договору про надання правничої допомоги, між якими відсутні відносини влади-підпорядкування, субординації. Значною є питома вага диспозитивного регулювання між адвокатом й довірцем [3, с. 35].

На підставі викладеного вище С.О. Іваницький констатує публічно-приватну природу адвокатури [3, с. 37].

У рішенні Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 адвокатура України визначається як спеціально уповноважений Конституцією недержавним професійним правозахисним інститутом, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах [28]. З офіційного тлумачення Конституційного Суду України ч. 1 ст. 59 Конституції України випливає, що адвокатура є: 1) правозахисним інститутом; 2) який спеціально уповноважений Конституцією України; 3) адвокатура взаємодіє з державою та інститутом громадянського суспільства як рівноправні партнери для досягнення проголошеної у Конституції мети – захисту прав та законних інтересів людини та

4) одним із завдань інституту адвокатури є досягнення цілей справедливого правосуддя; 5) основоположним у визначенні місця і ролі інституту адвокатури як одного з правозахисних інститутів держави є те, що одночасно він є однією з невід'ємних частин державного механізму відправлення правосуддя, життєво необхідною для ефективного функціонування судової влади [20, с. 78].

Н.М. Бакаянова вважає, що метою адвокатури України є забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб, інтересів держави. На її думку адвокатура реалізує зазначену мету через своїх представників – адвокатів. Саме адвокат безпосередньо займається діяльністю із забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб, держави. Специфіка діяльності адвоката полягає в тому, що він здатен порадити клієнту певний законний спосіб поведінки, надійний варіант реалізації власних прав або запропонувати певний спосіб захисту його прав. Проте останній вільний у своїх діях і у разі незгоди з позицією адвоката може замінити його на іншого або взагалі відмовитися від послуг адвоката та діяти на власний розсуд. Адвокат при наданні правничої допомоги відстоює законні інтереси конкретного суб'єкта, що відповідають інтересам суспільства загалом. Своєю чергою, адвокатура діє на користь українського суспільства шляхом забезпечення належного надання адвокатами професійної правничої допомоги. Отже, в такому разі потрібне узагальнююче розуміння фактично виконуваних завдань та мети діяльності адвокатури, з урахуванням ролі, виконуваної окремим адвокатом. Фактично це свідчить про те, що функціональною метою діяльності адвокатури є забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб, інтересів держави [4, с. 117].

На наш погляд, найбільш вдаліше визначає мету адвокатури С.О. Іваницький. Метою адвокатури є забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги, адже це впливає з конституційного припису, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура (ст. 131² Конституції України). Інтегрований вираз мети адвокатури дозволяє сформулювати на її базі цілі ключових підсистем адвокатури – організаційних форм адвокатської діяльності й органів адвокатського самоврядування. Метою першої підсистеми,

що включає адвокатів, адвокатські бюро та об'єднання, є безпосереднє надання професійної правничої допомоги високої якості. Метою другої підсистеми є створення умов для забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги, що включає кадрове забезпечення, навчально-методичне та корпоративно-захисне забезпечення, тобто створення належних умов для безпосереднього надання адвокатами професійної правничої допомоги, що відповідає високим стандартам. Окреслена мета адвокатури узгоджується із метою системи вищого рівня – правової системи, а саме досягнення суспільних ідеалів-цінностей справедливості, рівності, свободи та гуманізму, забезпечення виконання державою та її органами поставлених перед суспільством завдань, допомога проведенню державної політики в життя, досягнення правопорядку, забезпечення соціального інтересу, досягнення суб'єктами права приватних і публічних цілей, установлення злагоди і підтримання правового порядку в суспільстві [3, с. 143-145].

Відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» видами адвокатської діяльності є: 1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; 2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; 3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; 4) надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні; 5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

б) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 8) надання правничої допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань; 9) захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення. Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом [2].

У ст. 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що завданнями адвокатського самоврядування є: 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів; 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; 7) участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом [2].

Національна асоціація адвокатів України, яка є недержавною некомерційною професійною організацією, що об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування: 1) представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади; 2) захищає професійні права адвокатів

та забезпечує гарантії адвокатської діяльності; 3) забезпечує високий професійний рівень адвокатів України; 4) забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України. Національна асоціація адвокатів України є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, передбачені цим Законом [2].

Організаційними формами адвокатського самоврядування є конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, з'їзд адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіонів, Вища ревізійна комісія адвокатури [2]. Повноваження організаційних форм адвокатського самоврядування визначені у ст. ст. 47-57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Необхідно також зазначити, що адвокатура відповідно до ч. 4 ст. 95¹ Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та ст. 74 Закону України «Про прокуратуру» приймає участь у формуванні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [29] та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [30]. Таким чином, поряд із створенням умов для наданням правової допомоги та вирішенням питань, пов'язаних з організацією і діяльністю адвокатури, цей недержавний самоврядний інститут здійснює діяльність щодо формування Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. Таке функціональне навантаження адвокатури сприяє підвищенню авторитету адвокатури, її зміцненню, формуванню поваги до професії адвоката [4, с. 127].

У літературі слушно відмічається, що самоврядування уявляє собою один із різновидів управління, метою якого є досягнення спільних цілей шляхом консолідації та кооперації зусиль членів певного професійного, освітнього або територіального співтовариства. Орган адвокатського самоврядування за своєю правовою природою уявляє собою квазі-державний орган, він є суб'єктом публічно-правових відносин, який виконує за дорученням держави низку функцій, пов'язаних із упорядкуванням адвокатської діяльності шляхом

забезпечення незалежності адвокатів, їх захисту від втручання у здійснення адвокатської діяльності, підтримання високого професійного рівня адвокатів та створення спеціальних інструментів для виконання вказаних завдань. У системі публічного управління органи адвокатського самоврядування призначені створювати умови для безперешкодної комунікації суб'єктів адвокатської діяльності між собою та з органами публічної влади, міжнародними організаціями, громадянським суспільством [31, с. 39].

Враховуючи види адвокатської діяльності та завдання адвокатського самоврядування можна сформулювати завдання адвокатури.

О.Г. Яновська до загальних завдань адвокатури відносить такі: сприяння охороні прав і законних інтересів усіх фізичних і юридичних осіб, сприяння здійсненню правосуддя, дотримання і зміцнення законності, виховання громадян у дусі точного і неухильного виконання законів, поваги до прав, свобод, честі та гідності особи. Спеціальним і головним завданням адвокатури є забезпечення кваліфікованою юридичною допомогою кожного, хто її потребує [11, с. 37].

С.О. Іваницький завдання адвокатури цього характеризує як забезпечення високих стандартів захисту прав, свобод і законних інтересів уповноважених осіб у кримінальному провадженні, провадженні про адміністративні правопорушення та інших визначених законом юрисдикційних провадженнях; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; надання правових консультацій і роз'яснень, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; надання інших видів професійної правничої допомоги [3, с. 148].

При цьому С.О. Іваницький звертає увагу на те, що підсистеми адвокатури реалізують завдання, які для системи в цілому можуть мати основне чи допоміжне значення. Серед завдань, що мають основне значення для системи адвокатури, доцільно розрізнити фахові й корпоративні, зокрема: а) фахові завдання: захист прав, свобод і законних інтересів уповноважених осіб у

кримінальному провадженні, провадженні про адміністративні правопорушення та інших визначених законом юрисдикційних провадженнях; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; надання правових консультацій і роз'яснень, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; надання інших видів правничої допомоги, зокрема, але не обмежуючись, представництво інтересів фізичних і юридичних осіб в іноземних й міжнародних судових органах, під час виконання судових рішень тощо; б) корпоративні завдання: забезпечення незалежності адвокатів, дотримання гарантій адвокатської діяльності; підтримання високих професійних та етичних стандартів надання правничої допомоги, дисциплінарне реагування в разі їх порушення; створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності. До завдань, що мають допоміжне значення для адвокатури, необхідно відносити такі, як сприяння правовому вихованню громадян, реформі правової системи країни, підвищенню якості юридичної освіти, утвердженню верховенства права в усіх сферах життєдіяльності суспільства; запобігання порушенням прав і свобод людини тощо [3, с. 148-149].

С.О. Іваницький наголошує, що завдання, які мають основне значення для системи, безпосередньо спрямовані на реалізацію мети адвокатури, уточнюючи її основне, профільне, спеціалізоване призначення. Завдання, що мають допоміжне значення для системи, тісно пов'язані із попередніми, а також загальносоціальною роллю адвокатури. Їх реалізація паралельно здійснюється й іншими органами, що несуть відповідальність за виконання. Покладення на адвокатуру завдань допоміжного характеру зумовлено її підвищеним правозахисним потенціалом, доцільністю сумісної реалізації із основними завданнями [3, с. 149].

Для виконання цих завдань адвокатура виконує свої функції у різних напрямках діяльності. Функції адвокатури залежно від вектору впливу утворені системою зовнішніх функцій (захист, представництво, надання інших видів

професійної правничої допомоги), які реалізуються виключно поза системою адвокатури під час взаємодії з клієнтами й третіми особами, й внутрішніми функціями (представницька, регуляторна, кваліфікаційна, дисциплінарна, організаційно-виконавча, контрольна функція, а також функція корпоративного захисту), які орієнтовані на створення умов для належного здійснення зовнішніх функцій й переважно здійснюються у внутрішньосистемних відносинах між членами адвокатського співтовариства [3, с. 157].

Слід також зазначити, що повноваження адвокатів регламентується нормами цивільного процесуального законодавства [32], господарського процесуального законодавства [33], кримінального процесуального законодавства [34], законодавства про адміністративне судочинство [35], законодавства України про адміністративні правопорушення [36], законодавства України з питань митної справи [37].

Однією із невід'ємних складових формування ефективного правового забезпечення діяльності адвокатури України є міжнародно-правові акти. Міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури відображені в міжнародних актах універсального і регіонального рівнях. Серед цих міжнародних документів доцільно виділяти міжнародні акти загального характеру, які регулюють адвокатську діяльність опосередковано, та міжнародні документи, які безпосередньо стосуються організації та діяльності адвокатури. Джерелами регламентації міжнародних стандартів адвокатури є документи Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, а також корпоративних міжнародних структур адвокатури. Міжнародні документи, які регламентують організацію та діяльність адвокатури, є основою для вітчизняного законодавства та правозастосовної практики [38, с. 40].

Підсумовуючи викладене, констатуємо, що адвокатура є самостійним самоврядним інститутом правової системи, який в системі юридичних координат реально спроможний обстоювати публічні й приватні інтереси [3, с. 42]. Інститут адвокатури займає специфічне місце в правовій системі. Це обумовлено міжгалузевим характером правових норм, що регулюють відносини, пов'язані із

його функціонуванням. У зв'язку з цим адвокатура є комплексним правовим інститутом, який регламентується нормами публічного та приватного права. Відносини, пов'язані з функціонуванням адвокатури, регулюються сукупністю правових норм різної галузевої належності (потребують комплексного правового регулювання нормами таких галузей права як конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, господарське, процесуальне, міжнародне). Адвокатура як самоврядний інститут правової системи об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності (індивідуальна адвокатська діяльність, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) й адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону) для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги.

1.2. Генезис реформування адвокатури України

Дослідження генезису реформування адвокатури України має не тільки наукове, академічне значення, але й практичне, адже дозволяє: по-перше, надати об'єктивну науково-теоретичну характеристику становленню та розвитку адвокатури України, на підставі якої визначити досвід цього реформування, тобто ідентифікувати очікування та результати реформи через встановлення позитивних та негативних результатів; по-друге, на основі визначеного досвіду надати науково-практичну оцінку сучасного стану інституту адвокатури; по-третє, визначити напрямки розвитку інституту адвокатури та відповідні тенденції його реформування [39, с. 72].

Інститут адвокатури в Україні пройшов тривалий та складний шлях свого становлення й розвитку. Серед науковців-правників відсутній єдиний підхід щодо моменту виникнення адвокатури на українських землях.

Так, В.Л. Брославський виділяє такі етапи в історії розвитку адвокатури: 1) Київська Русь та Галицько-Волинське князівство; 2) Королівство Польське й Велике князівство Литовське з їх спадкоємницею Річчю Посполитою; 3) Гетьманщина; 4) XIX ст. – початок XX ст. у складі Російської імперії; XIX ст. – початок XX ст. у складі Австрійської, а згодом Австро-Угорської, імперій; 5) національно-визвольні змагання 1917 – 1920 рр.; 6) адвокатура на українських землях в складі Румунії, Польщі та Чехословаччини у міжвоєнний період; 7) період УРСР; 8) незалежність [40].

П.А. Михальчук етапи в історії розвитку адвокатури класифікує залежно від періодів розвитку української державності: 1) зародження адвокатури у Стародавню добу; 2) адвокатура у часи княжої доби; 3) адвокатура у період перебування українських земель у складі Литовсько-польської держави; 4) адвокатура за часів козаччини і Гетьманської держави; 5) адвокатура у період перебування України у складі Російської імперії; 6) адвокатура під час національно-демократичної революції 1917-1921 рр.; 7) адвокатура за часів УРСР; 8) розвиток адвокатури після проголошення державної незалежності України у 1991 р. [41, с. 6].

О.В. Синеокий виокремлює такі періоди розвитку адвокатури: а) першим кроком у формуванні даного інституту права та підставою для організації професійних захисників було судове представництво, що склалось у часи Київської Русі; б) обмеження для іноземців виступати в якості адвокатів, що були введені Литовським статутом 1529 р., та які стали визначальними у правовій регламентації діяльності осіб, які захищали інтереси сторін у кримінальному судочинстві; в) закріплення вперше у нормах права поняття «адвокат» («Права, за якими судиться малоросійський народ» (XVIII ст.), що створило умови для виникнення адвокатури; г) детальна та чітка регламентація стадій кримінального процесу в загальних судах, що стало результатом принципових змін,

затверджених у Статуті кримінального судочинства (1864 р.), та запровадження адвокатури як самостійного правового інституту; г) період здійснення спроб створення національної адвокатури (1917–1921 рр.); д) радянська епоха функціонування інституту адвокатури (1922–1990 рр.); е) сучасний період розвитку української адвокатури (з 1991 р. до сьогодні) [42].

М.С. Косенко виділяє три основні етапи становлення адвокатури за ступенем її корпоративної незалежності та самоврядності: 1) радянський періодом; 2) демократичні перетворення та розбудова незалежної України; 3) сучасний, який супроводжується гармонізацією національного законодавства з європейським [43, с. 6].

На думку О.І. Іванцової становлення та розвиток інституту адвокатури в історичній ретроспективі необхідно поділяти на такі етапи: 1) «преадавокатура», що функціонувала до судової реформи 1864 р.; 2) адвокатура в часи виникнення Судових Статутів 1864 р., що діяла у формі присяжних та приватних повірених; 3) адвокатура, що діяла після Жовтневої революції 1917 р.; 4) адвокатура в добу існування СРСР; 5) адвокатура незалежної України [44].

І.Я. Семенюк пропонує періодизацію етапів розвитку інституту адвокатури на українських теренах розглядати наступним чином: 1) етап зародження інституту адвокатури (XI ст. – середина XIX ст.); 2) етап інституціоналізації адвокатури в імперський та національний періоди (60-70-ті р. XIX ст. – 20 р. XX ст.); 3) радянський етап функціонування адвокатури (20-90 рр. XX ст.); 4) пострадянський етап розвитку адвокатури (1991–2010 рр.); 5) етап адаптації законодавства про адвокатуру до міжнародних стандартів (з 2010 р.) [45, с. 39].

На наш погляд, українська адвокатура почалася формуватися за часів Київської Русі (XI ст. – XII ст.). З цього приводу О.В. Синєокий зазначає, що прообраз адвокатури «зародився ще в часи Київської Русі, коли роль захисників у суді виконували рідні та друзі сторін, «послухи» (свідки обвинуваченого), «видоки» (свідки вчиненого стороною або спірного факту). На цьому етапі судочинство характеризувалося суцільним пануванням звичаєвого права та повною його перевагою над писаним законом, робота захисника у судах мала

характер громадського, товариського, а не професійного заняття [46, с. 57]. О.Г. Яновська відмічає, що в Україні, як і в інших слов'янських державах, адвокатура існувала досить тривалий час, але не у вигляді самостійної професії, а у зв'язку з судовим представництвом, що спочатку допускалося тільки як виняток для деяких категорій осіб (дітей, жінок, людей похилого віку, ченців, глухих) і одержало згодом вільне застосування, перетворившись у професійне заняття особливого класу осіб, які, будучи краще за інших ознайомленими з нормами права і процесу, стали в той же час виконувати роль і правозаступників [11, с. 15]. На цей факт зародження інституту адвокатури на вітчизняних теренах в часи Київської Русі вказують і інші вчені, на думку яких першим кроком у формуванні даного інституту права та підставою для організації професійних захисників було судове представництво, що склалось у часи Київської Русі, у тому числі активна допомога у цьому процесі родичів «сутяжников» і їх «суседей», «миру» тощо» [47, с. 8; 48, с. 9].

С.М. Блащук наголошує, що адвокатура як інститут правової системи Київської Русі виник не як самостійний інститут, а у зв'язку із судовим представництвом; особи, які виконували обов'язки представника, одночасно почали виконувати і роль правозаступників [49, с. 28]. Водночас холопи та закупи і деякі інші категорії членів громад могли бути свідками подій і виступати в суді, однак не мали права виступати свідками порядного життя, тобто не могли бути захисниками [50, с. 109].

Отже, підвалини української адвокатури формувалися за часів Київської Русі. Провідну роль у цьому процесі зіграло не писане, а звичаєве право. Аналіз основної правової пам'ятки давньоруської держави – Руської правди – засвідчує відсутність посилань на інститут адвокатури. Проте життя вимагало захистити інтереси особи, яка з різних причин не могла самостійно прибути до суду. Приклади цього знаходимо в традиціях звичаєвого копного правосуддя (від слова «копа» – зібрання народу, переважно селян), яке з XIV ст. поширюється на українських землях. Походячи від вервних судів княжої доби, цей вид судочинства проіснував до XVIII ст. [51, с. 57-58].

Здобутки західноєвропейських держав у сфері функціонування адвокатури в різних формах запозичувалися Галицько-Волинського князівством у прикінцевий період його існування, що значною мірою було зумовлене поширенням в окремих його містах магдебурзького права (Львів, Кам'янець, Луцьк, Дубне та ін.). У містах-магдебуріях адвокатура існувала як професія. Послуги адвоката мали як платний (чотири гроши в день), так і безоплатний (для бідних категорій населення) характер. Важливо, що норми магдебурзького права передбачали санкції за порушення адвокатом основ моралі та етики. Так, при наданні послуг на безоплатній основі, адвокат не мав права відмовитися від захисту особи під загрозою заборони зайняття адвокатської діяльністю. За програму через недбальство справу він відшкодував збитки або потрапляв до в'язниці. Якщо ж адвокат не міг із поважних причин прийти до суду, він мав повідомити про це всіх учасників процесу, в іншому випадку повинен був компенсувати усі збитки та підлягав побиттю різками біля міського стовпа, після чого його виганяли з міста. Крім того, у Львові від 1356 р. до складу магістрату належали «міські слуги», насамперед синдик (адвокат), возний, інстигатор (прокурор), захисник (представник), основним завданням яких була організація та участь у судовому захисті міста. Синдики як посадові особи в органах місцевого самоврядування виконували функції юридичної служби, яка фахово представляла та захищала інтереси міста в судах [45, с. 40].

Професійна адвокатура в Україні сформувалася в період польсько-литовської доби (XIV – XVI ст.). Як відомо, землі України в останній чверті XIV ст. були підпорядковані Великому князівству Литовському, а після укладення в 1569 р. Люблінської унії між Польщею та Литвою й утворення внаслідок цього Речі Посполитої вони були приєднані до Польщі. Хоча це мало серйозні негативні суспільно-політичні наслідки для України, але й справило певний позитивний вплив, зокрема на формування основ правової системи України. Особливу роль у цьому відіграли Литовський статут і магдебурзьке право [11, с. 16-17].

До такого висновку дає можливість дійти аналіз положень Статутів Великого князівства Литовського (у всіх його редакціях – 1529, 1566 та 1588 років), які

діяли на українських землях до 1840 року (на території Київської, Подільської та Волинської губерній) та 1843 року (на Лівобережній Україні) [52, с. 69; 53, с. 73].

В.О. Попелюшко стверджує, що саме з прийняттям Литовського Статуту 1529 року професійна адвокатура в Литовсько-руській державі, а отже й в Україні, окрім тієї, що утворилась на ґрунті магдебурзького права і працювала у міських станових судах, юридично відбулася. Тому день прийняття закону про цю професію, 29 вересня, дату, коли у далекому 1529 році було ухвалено перший Литовський Статут, є днем української адвокатури [54, с. 5-11].

У литовсько-польський період на території лівобережної та Правобережної України виникає інститут судового представництва. У документах цих часів використовувалися різні назви представників: «прокуратор», «патрон», «пленіпотент», «адвокат», «промотор», а також «повірений» та «присяжний повірений» [45, с. 40].

В Статуті Великого князівства Литовського 1529 року адвокат іменується прокуратором. Артикул 9 розділу VI Литовського статуту передбачає, що в справах про маєтки, збитки, насильства жоден чужинець не може бути прокуратором ні в державному, ні в земському суді, але тільки той, хто має нерухомість у Великому князівстві. Тим самим, встановлювався ценз осілості як умова допуску до найбільш соціально значущих категорій судових спорів. В Литовському статуті 1566 року правовий статус прокуратора отримав повнішу регламентацію. Серед суб'єктів надання правової допомоги Статуту згадує «прокураторів» й «уповноважених». Дозволяючи бути прокураторами особам, які не належать до шляхти, другий Литовський статут забороняв виконувати захисні обов'язки суддям, підсудкам, писарям й тим, хто тільки духовні маєтки держить. Для прокураторів-чужоземців, які є неосілими у Великому князівстві, була встановлена заборона брати участь у справах про маєтки і про всякі інші речі нерухомі і рухомі. Виняток допускався лише для справ про життя й честь. Другою редакцією Литовського статуту закладено фундамент забезпечення доступності адвокатури як невід'ємного принципу її організації та діяльності. Артикул 33 зобов'язує суд «надати прокуратора й наказати йому задарма мовити від імені

убогих, сиріт і вдов немаєтних». Наявність механізму призначення соціально незахищеним категоріям осіб захисника, який безкоштовно боронить їх інтереси, засвідчує усвідомлення публічної природи функцій прокуратора. Суворими, але справедливими для середньовіччя виступають приписи артикулу 35 Статуту, де зафіксовано, що «коли б який прокуратор, взявшись кому справу його вести і судитись, і вивідавши у нього ту справу і листи [документи] його огледівши, видав його у тому стороні супротивній, або до тієї сторони його супротивної пристав, і від цього тому, кому він першому обіцяв його справу вести, вийшли збитки, і те б на нього яким явним і слухним доводом доведено було, тоді такий, якщо є шляхтич, честь втрачає, а не шляхтич – життя втрачає». Наведений припис розкриває відразу два основоположні принципи адвокатури – уникнення конфлікту інтересів та адвокатської таємниці. Розуміючи їх підвищену роль у судочинстві, законодавець орієнтує прокураторів на безумовне слідування цим засадам шляхом встановлення жорстких санкцій за їх порушення. В частині статусу прокуратора Литовський статут 1588 року в основному відтворює положення попередньої редакції. Окремі приписи уточнюються, наприклад, артикул 57 конкретизує, що відмова прокуратора від здійснення безкоштовного захисту інтересів соціально незахищених верст населення може потягти недопуск його до представництва інших довірительів у суді [51, с. 59-60]. Отже, положення трьох редакцій Литовських Статутів уточнювали та вдосконалювали правовий статус адвоката [45, с. 41].

Необхідно відмітити, що редакція Третього Статуту Великого князівства Литовського (1588 року) дозволяє стверджувати про діяльність прокуратора як самостійної професії, а це свідчить про зародження вже професійної адвокатури, але жодним чином не про її організаційне оформлення. Варто також зазначити, що у литовсько-польський період використовувався й термін «адвокат» (*advocatus*), але він мав зовсім інше значення, оскільки стосувався посадової особи – «війта», на якого фактично й покладалося здійснення судової влади в місті. Це була окрема особа, яка вибиралась чи призначалась власником із числа мешканців міста чи замку. Війт (*advocatus*) у період виникнення міста виступав як

осадчий і представляв фактично єдину в ньому владу. З часом вийти були підпорядковані заможній шляхті чи магнатам, а ще пізніше потрапили в залежність від міської ради і бурмістрів. Зазвичай їх обирали на один рік із середовища лавників, міських писарів чи підписків. Війт очолював міське судочинство, судив цивільні та кримінальні справи [53, с. 75]. Припис про те, що коли прокуратор намагався передати інформацію протилежній стороні та стати її прокуратором, то він позбавлявся права адвокатської практики, вказує на зародження адміністрування діяльності адвокатури [55, с. 15].

Отже, в період литовсько-польського панування на українських землях відбувається становлення професійної адвокатури. Якщо бути більш точним, тогочасна адвокатура була напівпрофесійною, оскільки для допуску до захисної діяльності акти законодавства не передбачали як обов'язкові умови наявності юридичної освіти чи стажу практичної роботи в галузі права. Частина прокураторів не володіла особливими правовими пізнаннями й виконувала свої обов'язки епізодично, не сильно відрізняючись від стряпчих (судових представників) у Російській імперії. Були серед прокураторів й особи, які отримали юридичну освіту, набули досвід практичної юридичної діяльності та систематично обстоювали чужі інтереси в суді. Остання група прокураторів зробила справу захисту прав особи своєю професією [51, с. 61].

Важливий етап розвитку вітчизняної адвокатури пов'язаний із проектом Кодексу українського права під назвою: «Права, згідно з якими судиться малоросійський народ», кодифікаційні роботи над яким тривали 15 років до 1743 року [56, с. 23]. Незважаючи на те, що цей законопроект і не був прийнятий царським урядом, однак застосовувався на практиці [11, с. 17], і є однією з найцінніших пам'яток української правової культури XVIII ст. [57, с. 445]. Цей кодифікований акт містив у своєму складі норми адміністративного, цивільного, торгового, кримінального та процесуального права. Більш того, в цьому кодексі українського права вперше вживаються терміни «адвокат» та «повірений». За цим актом, «адвокатом, пленипотентом, патроном, прокуратором і повіреним називається той, хто в чужій справі, за дорученням чийось замість нього, в суді

відстоює, відповідає й вирішує» [58, с. 105–106]. Адвокатами могли бути повнолітні, християнської віри, розумово й фізично повноцінні, світського стану чоловіки. Повноваження в суді адвокат підтверджував документом, виданим клієнтом. Праця адвоката була платною, але були випадки, коли адвокат виконував свої обов'язки безоплатно. За порушення обов'язків до адвоката застосовувалися санкції. Зазначене свідчить про те, що станом на XVIII ст. держава унормовувала повноваження адвоката, встановлювала платний характер його послуг, встановлювала для нього вимоги доброчесності [55, с. 15]. Позитивність цього періоду розвитку вітчизняної адвокатури полягає в тому, що в «Правах, згідно з якими судиться малоросійський народ» не тільки вперше використовуються терміни «адвокат» та «повірений» (які, виходячи з назви статті 7 – про адвокатів або повірених та його змісту, фактично розглядаються як синоніми), але й вперше здійснюється спроба надати визначення поняттю «адвокат» [53, с. 77].

Після поділу Польщі 1772 року територія Галичини й Буковини опинилася в складі імперії Габсбургів. Першим документом, що зробив рішучий крок до професіоналізації адвокатури на українських землях став Загальний порядок судового провадження (*Allgemeine Gerichtsordnung*), прийнятий в 1781 році. Австрійський законодавець закріпив обов'язковість вищої юридичної освіти для здобувачів адвокатського звання, необхідність проходження практики в адвоката тривалістю не менше 3-х років, складання іспиту в суді на предмет перевірки відповідності визначеним діловим та моральним якостям. 16 серпня 1849 року приймається Тимчасове положення про адвокатуру (*Provisorische Advocaten-Ordnung*). Відтворюючи встановлені раніше цензові обмеження для адвокатських аплікантів, представлений акт йде далі – уперше закладає основи станового самоврядування адвокатів, системи адвокатури. При кожному апеляційному суді передбачається створення професійного самоврядного органу адвокатської камери (*advocatensammer*), що формується адвокатами через вибори й самостійно вирішує питання внутрішнього життя корпорації. На практиці адвокатські камери (палати) в Галичині розпочали реально функціонувати лише з 1862 року. Діяла

Львівська, Тернопільська, Перемишлянська й Самбірська адвокатські палати. Попри те, що законодавець не наважився передати палатам широкий обсяг функцій й залишив їх частково залежними від держави у вирішенні атестаційних та дисциплінарних питань, ухвалення цього тимчасового акту сприяло зародженню й активізації внутрішньокорпоративного будівництва. 6 липня 1868 року приймається досить прогресивний закон про адвокатуру (Advocatenordnung). Документ не передбачав *numerus clausus* чи територіальних обмежень діяльності адвоката. Гонорар визначався шляхом вільної домовленості між адвокатом і клієнтом. Головним досягненням закону стало закріплення за органами адвокатського самоврядування усієї повноти повноважень щодо допуску до професії та притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності. У межах округу апеляційного суду адвокати самостійно обирали адвокатську камеру, її раду, дисциплінарний суд, комісію з прийняття іспитів. Цим створено реальні гарантії незалежності корпорації. Окрім вже традиційної необхідності отримання вищої юридичної освіти й складання іспиту, новий закон істотно збільшив строк практичного стажу, який мав набути претендент після завершення навчання на юридичному факультеті. Тепер цей термін становив 7 років. В історії світової адвокатури це є, напевно, одним з найбільш великих строків стажування, який дуже негативно сприймався молодими правниками, змушеними півжиття чекати омріяного статусу [51, с. 62-63].

Внаслідок проведення судової реформи 1864 року відбулося становлення сучасної адвокатури [59, с. 3]. Визначальними документами для розвитку адвокатури на українських землях, що входили до складу Російської імперії, стали прийняті 20 листопада 1864 року Судові статuti, зокрема Устрій судових установлень, які законодавчо закріпили функціонування інституту присяжної адвокатури (присяжні повірені) [51, с. 63; 45, с. 42].

Адвокати поділялися на дві групи: присяжні повірені, які давали професійну присягу адвокатів, об'єднувалися в корпорації, і приватні повірені, які займались адвокатською практикою індивідуально. Присяжні повірені відігравали серед

адвокатів провідну роль. Ними були представники найбільш освіченої частини суспільства [53, с. 78]. Присяжними повіреними могли бути особи, які досягли віку 25 років; отримали вищу юридичну освіту; набули 5-річний стаж практичної роботи (помічником присяжного повіреного або на посадах у судовому відомстві) й не мали інших цензових обмежень [51, с. 63]. З метою уникнення конфлікту інтересів Устрій судових установлень забороняв присяжному повіреному діяти в суді як повірений проти своїх батьків, дружини, дітей, рідних братів, сестер, дядьків чи двоюрідних братів і сестер. Присяжний повірений не тільки не міг бути одночасно повіреним обох сторін, але й переходити в одній й тій же справі послідовно від однієї сторони до іншої [51, с. 64]. Присяжними повіреними зокрема не могли бути: особи, які не досягли 20-ти річного віку; іноземці; громадяни, оголошенні неплатоспроможними боржниками (банкрутами); особи, які перебували на державній службі, крім осіб, які займали почесні або громадські посади без отримання платні; особи, які за судовими вироками позбавлені чи обмежені у права, а також священнослужителі, позбавлені духовного сану за вироками церковних судів; особи, яким було заборонено представництво у чужих справах, а також особи, виключені з числа присяжних засідателів [45, с. 43].

Приймаючи присягу, присяжні повірені «зобов'язувалися і клялися» «всемогутнім Богом, перед його святим Євангелієм.... точно та мірою розуміння законів Імперії, не писати і не говорити на суді нічого, що могло б призвести до послаблення держави, суспільства, сімейства і доброї моральності, але чесно і добросовісно виконувати свої обов'язки...». Крім того, певні норми Судового статуту 1864 р., що визначали основи організації діяльності та функціонуванні адвокатури, містили моральні постулати. Зокрема, присяжним повіреним заборонялося: відмовлятися від виконання даного йому доручення, без достатніх і переконливих на те причин; представляти інтереси сторони, яка судилася з його близькими родичами (дружиною, дітьми, рідними та двоюрідними братами і сестрами); розголошувати таємницю свого довірителя, не лише під час ведення справи, але й після її закінчення тощо. За неналежне виконання професійних обов'язків присяжний повірений міг бути притягнений до дисциплінарної

(порушення професійних обов'язків, недотримання правил адвокатської етики) цивільної (вчинення дій, пов'язаних із заподіянням матеріальної шкоди довірителю, недбале виконання своїх обов'язків (пропущення процесуальних строків тощо) та/або кримінальної (вчинення умисних дій, що завдавали шкоду довірителям присяжного повіреного, образа суду або осіб, які брали участь у справі) відповідальності [45, с. 43].

Приватні повірені поряд із присяжними повіреними були уповноважені надавати правову допомогу в кримінальних і цивільних справах. Відмінність між ними полягала в тому, що для перших були встановлені зменшені вікові (18 років) та освітні (необов'язковість вищої юридичної освіти) вимоги. Приватні повірені не мали власних органів корпоративного самоврядування. Допуск до професії та притягнення до дисциплінарної відповідальності здійснювали суди, які видали їм свідоцтво про право на ведення чужих справ. За загальним правилом, приватні повірені могли надавати правову допомогу тільки на території, що охоплювалася сферою юрисдикції суду, який видав їм зазначене свідоцтво [51, с. 64-65].

Професійні об'єднання присяжних повірених організовувалися за територіальною ознакою. Таке професійне об'єднання присяжних повірених здійснювалося за територіальним принципом шляхом обрання адвокатами відповідного судового округу самоврядного органу адвокатів – Ради присяжних повірених, що здійснювала адміністративну та дисциплінарну владу відносно адвокатів відповідного судового округу. До 1917 року в Україні існували три округи судових палат Харківський, Київський та Одеський, де і діяли ради присяжних повірених. Зокрема, до прав та обов'язків ради присяжних повірених належали: розгляд прохань осіб, які бажають приписатися до числа присяжних повірених або вийти з цього звання, і повідомлення судовій палаті про їх приписку або відмову в цьому; призначення повірених по черзі для безоплатного ходіння по справах осіб, які користуються на суді правом бідності; розгляд скарг на дії присяжних повірених і нагляд за точним виконанням ними законів, встановлених правил і всіх прийнятих ними на себе обов'язків відповідно до користі їх довірителів; визначення розміру винагороди повіреному за таксою у

випадку незгоди з цього питання між ним і стороною або коли між ними не укладено письмової угоди; визначення стягнень, що накладаються на повірених як на власний розсуд ради, так і за скаргами, що надходять до ради. Крім цього, потрібно врахувати й те, що зарахованому до числа присяжних повірених рада видавала відповідне свідоцтво й після приведення цієї особи до присяги її заносили до списків, які щороку публікувалися в офіційній пресі для загального відома [53, с. 78-79].

У літературі відмічається, що судова реформа 1864 року заклала основи компетентної й самоврядної організації адвокатів, внаслідок чого сформувалась адвокатська професія [60, с. 13] і було закріплене право обвинуваченого на захист [61, с. 21], однак адвокатури відразу ж опинилась у деякій залежності від органів влади [62], а своє законодавче визнання терміни «адвокат» і «адвокатура» так й не отримали [53, с. 80]. На завершальному етапі проведення Судової реформи, розпочатої у 1864 році, відбувалися контрреформи, внаслідок яких відбулося посилення впливу держави на діяльність адвокатів, як в частині погіршення правового становища адвокатури, так і в тому, що почастишали факти порушення прав присяжних повірених, а також здійснювалося притягнення до кримінальної відповідальності за їх участь у політичних процесах [45, с. 45].

Подальший етап розвитку інституту адвокатури, який в юридичній літературі отримав різні найменування («післяреволюційний період», «радянський період»), характеризується значною кількістю подій, які впливали на її розвиток, що надавало можливість науковцям поділяти цей період на ряд самостійних етапів [53, с. 80].

У результаті Жовтневої революції 1917 р. було ліквідовано існуючі до того судові установи, а також адвокатура як інституція (інститут присяжних і приватних повірених). Непокора присяжних повірених нормативно-правовим нормам, встановленим революційною владою, спричинила переслідування дореволюційних адвокатів, їх арешти, тюремне ув'язнення і навіть фізичне знищення. Законодавство 1917–1922 рр. обмежувало не лише права адвоката, оскільки його діяльність здійснювалася винятково на основі норм кримінально-

процесуального законодавства, але й не передбачало жодних правових положень, які б ґрунтувалися на моральних засадах [45, с. 46]. Головний наслідок – набуття адвокатурою «посадового» характеру. Члени колегії обвинувачів та правозаступників почали отримувати заробітну плату від держави, що відразу підірвало незалежність професії, змушуючи інтегруватися в систему державного апарату [51, с. 66-67].

Під час проведення судово-правової реформи у 1922 р. радянською владою було прийнято рішення про неможливість функціонування судової системи без повноцінного інституту адвокатури. Центральним виконавчим комітетом УРСР 2 жовтня 1922 р. було прийнято «Положення про адвокатуру Української РСР», що передбачало створення колегій адвокатів, які згодом утворювалися при окружних (обласних) судах. Дане положення передбачало наступні вимоги до адвокатів: необхідність практичного досвіду роботи не менше двох років в органах радянської юстиції або наявність відповідної теоретичної та практичної підготовки. Членами колегії адвокатів не могли бути особи, які: не досягли повноліття; не мали виборчих прав; перебували під слідством за злочини, за які передбачалося покарання у формі позбавлення волі або інші тяжкі покарання; обмежені в правах згідно з вироком суду; перебували під опікою; виключені з числа членів колегії адвокатів. Норми Положення не містили жодних згадувань про моральні основи діяльності адвокатів. Слід зазначити, що у Кримінальному процесуальному кодексу УРСР від 12 вересня 1922 року не було зафіксовано жодної норми, яка б визначала моральні засади діяльності адвоката у кримінальному провадженні, окрім статті 65, що гарантувала збереження адвокатської таємниці, адже заборонялося викликати і допитувати захисника як свідка. Не було чітко зафіксовано професійних прав адвоката, однак їх мінімальний обсяг був розміщений по всьому тексту даного кодифікованого акту. У практичній діяльності адвокати стикалися не лише із недосконалістю законодавства про адвокатуру, але й зазнавали негативного ставлення із боку органів державної влади та їх посадових осіб. Як наслідок, адвокати в своїй діяльності стикалися зі значними проблемами не лише правового, а й морально-

етичного характеру [45, с. 46-47]. У літературі відмічається, що після десятиків невдалих спроб вигадати щось нове більшовики повернулися до форми організації адвокатури, створеної реформою 1864 р. [63, с. 45].

Ключовою особливістю організаційної побудови системи адвокатури став вихід за межі державного апарату, «роздержавлення». Адвокати отримали право на загальних зборах формувати Президію колегії оборонців. Цей корпоративний орган вирішував питання про прийом нових членів та накладення дисциплінарних санкцій, призначення безоплатної оборони, здійснював контроль за виконанням членами колегії своїх обов'язків, нагляд за діяльністю повітових бюро тощо. Переведення колегій оборонців на засади самоокупності створило умови для економічної самостійності адвокатури. Оплата праці оборонців здійснювалася за таксою, встановленою Нарком'юстом, або на підставі угоди із зацікавленою стороною. Окремі групи громадян повністю звільнялися від оплати правової допомоги. Послабивши тиск держави на адвокатуру, законодавець залишив за державними органами вагомий важелі впливу (за Президією Раднарсуду і Нарком'юстом закріплювалося повноваження усувати членів колегії оборонців) й створив умови для розбудови внутрішньокорпоративного диктату, становлення відносин влади-підпорядкування між Президією колегії та рядовими адвокатами [51, с. 67-68].

Наступний етап розвитку адвокатури пов'язаний з прийняттям 12 вересня 1928 року Колегією Народного комісаріату юстиції УРСР Постанови «Про реорганізацію колегії захисників», якою вказувалося на доцільності переходу на колективну форму організації діяльності (праці) захисників (оборонців), що включала ліквідацію приватних кабінетів. На підставі цієї Постанови 20 жовтня 1929 року НКЮ УРСР затвердив Положення про колективні форми роботи захисників окружних колегій. У межах округу організовувався єдиний колектив захисників, куди входили всі члени колегії захисників даного округу. Юридична допомога надавалася тільки через консультації. Захист у суді член колегії захисників міг здійснювати лише за ордером юридичної консультації або президії колегії. Саме з цього моменту і аж до прийняття Закону України «Про

адвокатуру» була встановлена монополія колегій адвокатів на надання правової допомоги. Організаційно адвокатура була побудована по колегіях. Колегії адвокатів були визначені як добровільні об'єднання осіб, що займаються адвокатською діяльністю. Це означало, що адвокатура являла собою децентралізовану систему самоврядних громадських організацій колегій адвокатів. Основним завданням адвокатури було надання юридичної допомоги громадянам і організаціям [11, с. 21-23; 53, с. 80].

Подальший розвиток вітчизняного інституту адвокатури пов'язаний із прийняттям 30 січня 1937 року Конституції УРСР, якою, зокрема шляхом закріплення права обвинуваченого на оборону та права на недоторканність особи, було розширено діяльність адвокатури. 22 грудня 1938 року НКЮ СРСР видав директиву «Про роботу колегій захисників», яка була спрямована на одержавлення адвокатури. Згодом Радою Народних Комісарів СРСР затверджене Положення «Про адвокатуру» від 16 серпня 1939 року, яке було моделлю для всіх подальших нормативно-правових актів про адвокатуру [11, с. 22], на підставі якого колегії адвокатів створювалися в республіках та областях – тобто фактично відбулася централізація адвокатури. Такі колегії адвокатів наділялися правами юридичної особи. Необхідно зазначити, що в цьому Положенні використовується термін «адвокат», однак замість терміна «адвокатура» застосовується термін «колегія адвокатів» [53, с. 83].

Вказаним Положенням також було визначено структуру обласної колегії адвокатів, що залишалася незмінною протягом наступних десятиріч. Так, органами колегії були загальні збори, президія, ревізійна комісія. Загальні збори обласної колегії адвокатів обирали ревізійну комісію та президію. Повноваження останньої зазнали незначних коректив. Організація роботи членів колегії адвокатів у районних центрах і містах області здійснювалася через юридичні консультації. Завідувач юрконсультації призначався президією колегії адвокатів й здійснював розподіл справ між адвокатами, встановлював розмір плати за юридичну допомогу згідно з таксою, контролював якість роботи адвокатів [51, с. 71].

Крім цього, у Положенні було передбачено, що колегії адвокатів надають юридичну допомогу у вигляді порад, довідок, роз'яснень тощо, складають заяви, скарги та інші документи на прохання громадян, установ, організацій і підприємств, беруть участь у судових процесах як захисники обвинувачених, представники інтересів відповідачів та інших зацікавлених осіб. Колегії адвокатів наділялись правами юридичних осіб. Тільки особи, що стали членами колегій адвокатів, могли займатися адвокатською діяльністю. Членами колегії адвокатів могли бути особи, що мають вищу юридичну освіту та стаж практичної роботи в судових, прокурорських і інших органах юстиції не менше одного року; особи, які не мають юридичної освіти, але пропрацювали не менше трьох років на тих же посадах. Особи, що закінчили юридичні навчальні заклади, але не мають стажу практичної роботи в судових, прокурорських та інших органах юстиції, приймалися до колегії адвокатів як стажисти [11, с. 22-23].

Окрім СРСР, значна частина українських земель у міжвоєнний період перебувала в складі Польщі (Галичина). На відміну від радянського законодавця, який широко експериментував зі скасуванням інституту адвокатури чи запровадженням абсолютної свободи професії, його польський колега не робив різких кроків, послідовно формуючи професійну модель палестри. Вже за Тимчасовим статутом адвокатури 1918 р. здобувач адвокатського звання повинен був мати університетську юридичну освіту, бездоганні моральні якості, набути практичний стаж роботи в суді та адвокатурі й скласти іспит. Дозволяючи адвокату вільно домовлятися із клієнтом щодо розміру гонорару, Тимчасовий статут зобов'язував першого зберігати адвокатську таємницю. Органами адвокатської палати, що утворювалася в окрузі апеляційного суду, були загальні збори і рада. У складі останньої функціонувала президія і дисциплінарний суд. Представляв й очолював раду декан, який мав заступника. Найвищим органом палестри була Начальна рада адвокатури, яка представляла інтереси професії в цілому, визначала засади адвокатської етики, видавала регуляторні акти щодо діяльності палат і рад адвокатів, затверджувала програми іспитів для адвокатських аплікантів, здійснювала нагляд за палатами й радами адвокатів

тощо. На відміну від адвокатури УРСР, що мала регіональний характер, польська палестра отримала центральний загальнонаціональний орган, обсяг повноважень якого вже на початку свого існування був значним. Після завершення Другої світової війни та приєднання до УРСР західноукраїнських земель вітчизняна адвокатура розвивається в межах єдиного правового поля [51, с. 71-74].

25 вересня 1962 року було прийняте нове Положення про адвокатуру, згідно якого колегії адвокатів визначалися як добровільні об'єднання осіб, що займаються адвокатською діяльністю, організаційною формою якої були лише юридичні консультації, тобто можливості займатися приватною практикою Положення не передбачало. Завдання адвокатури, організаційна структура обласних колегій адвокатів і юридичних консультацій в цілому змін не зазнали. Але новим у республіканському Положенні порівняно з союзним Положенням про адвокатуру 1939 року було те, що значно посилювалася роль місцевих Рад депутатів трудящих у керівництві діяльністю адвокатури. Таким чином, не тільки Міністерство юстиції, а й Ради прагнули здійснювати організацію, керівництво і контроль за діяльністю колегій адвокатів [11, с. 23].

Для характеристики управлінського впливу на адвокатів у Положенні розмежовувалися поняття «керівництво» і «загальне керівництво». Організація, керівництво і контроль за діяльністю колегій адвокатів здійснювалися виконавчими комітетами обласних рад депутатів. Загальне керівництво колегіями адвокатів і контроль за їх діяльністю здійснювався Міністерством юстиції УРСР. Виконком облради протягом місяця з дня повідомлення про прийом нового члена колегії адвокатів вправі був відвести прийнятого. Як президія колегії адвокатів, так й виконком облради чи Міністр юстиції УРСР були уповноважені виключити адвоката з колегії у випадках виявленої непридатності до виконання обов'язків адвоката; систематичного порушення правил внутрішнього розпорядку колегії адвокатів і несумлінного виконання своїх обов'язків; одержання адвокатом грошової винагороди поза касою юридичної консультації; вчинення проступків, що ганьблять звання радянського адвоката, або злочину. Виконком облради затверджував чисельний склад, штати, кошторис доходів і видатків колегії

адвокатів, міг скасувати постанову президії колегії адвокатів про відмову в прийомі в члени колегії, а також про виключення з її лав. Цей же орган міг скасувати рішення загальних зборів колегії адвокатів у разі невідповідності його закону чи положенню [51, с. 75-76].

Наступний етап розвитку інституту вітчизняної адвокатури пов'язаний з прийняттям 20 квітня 1978 року Конституції УРСР, у якій було закріплено, що для подання юридичної допомоги громадянам і організаціям діють колегії адвокатів, а у випадках, передбачених законодавством, юридична допомога подається безоплатно. Таке правове регулювання свідчить про те, що «адвокатура вперше офіційно визнавалася конституційним органом». Конституційне визнання статусу адвокатури сприяло і прийняттю першого і єдиного в СРСР Закону «Про адвокатуру в СРСР» від 30 листопада 1979 року № 1165-Х, який став основою для прийняття Закону УРСР «Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР» від 31 жовтня 1980 року № 1050-Х. У цьому Законі було передбачено, що адвокатура Української РСР сприяє охороні прав і законних інтересів громадян і організацій, здійсненню правосуддя, додержанню і зміцненню соціалістичної законності, вихованню громадян у дусі точного і неухильного виконання радянських законів, бережного ставлення до народного добра, додержання дисципліни праці, поваги до прав, честі й гідності інших осіб, до правил соціалістичного співжиття. Закріплюючи такою нормою завдання адвокатури законодавець фактично в описовій формі вперше надав визначення поняття «адвокатура» [53, с. 84-85].

Відмітною особливістю Положення про адвокатуру Української РСР 1980 року стало зменшення залежності адвокатського співтовариства від рад народних депутатів. Останні були позбавлені багатьох контрольних повноважень, що більше нагадували дріб'язкову опіку, частина з яких була передана органам колегії адвокатів. Право відчислення чи виключення адвоката з колегії зберіглося лише за самоврядними органами адвокатури, державні структури втратили таку можливість. Залишивши незмінною структуру обласних колегій адвокатів Положення розширило повноваження окремих її органів. Так, загальні збори

колегії отримали право розглядати скарги адвокатів на постанови президії колегії; достроково відкликати членів президії та ревізійної комісії колегії, які не виправдали виявленого їм довір'я; визначати порядок оплати праці адвокатів відповідно до правил, що встановлюються Мін'юстом СРСР. До двох років було збільшено стаж роботи за спеціальністю юриста для претендентів на здобуття адвокатського звання. Для осіб, які не мали вищої юридичної освіти, доступ до професії був зачинений. Винятків з цього правила вже не передбачалося, що в цілому засвідчило рух до підвищення фахового рівня адвокатської корпорації [51, с. 76-77].

Попри демократизацію окремих інститутів адвокатури, розробники Положення не залишили ідею загального керівництва її діяльністю з боку державних органів. У ст. 40 зазначеного акта закріплено, що відповідно до Закону СРСР «Про адвокатуру в СРСР» загальне керівництво колегіями адвокатів здійснюють Ради народних депутатів та їх виконавчі і розпорядчі органи відповідно до законодавства, яке визначає їх компетенцію, як безпосередньо, так і через Міністерство юстиції СРСР, Міністерство юстиції УРСР, відділи юстиції виконкомів обласних, Київської міської Рад народних депутатів. У разі невідповідності чинному законодавству рішення загальних зборів або постанови президії колегії адвокатів Мін'юст СРСР, Мін'юст УРСР були уповноважені зупинити їх дію [51, с. 77].

16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України [64], а 24 серпня 1991 року Верховна Рада України схвалила Акт проголошення незалежності України [65]. Зазначені документи суттєво вплинули на подальше реформування адвокатури України.

У 1991 році прийнято Закон УРСР «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року № 698-ХІІ [66], постанову Ради Міністрів УРСР від 15 квітня 1991 року № 99 «Про порядок видачі суб'єктам підприємницької діяльності спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення окремих видів діяльності та про розмір плати за державну реєстрацію суб'єктів підприємництва» [67] та наказ Міністерства юстиції УРСР від 5 червня 1991 року № 20/5 «Правила розгляду заяв про видачу

ліцензій на здійснення юридичної практики» [68]. На підставі цих актів було припинено монополію колегій адвокатів на надання правових послуг та встановлено здійснення юридичної практики на підставі ліцензії, виданої Міністерством юстиції. У зв'язку з цим паралельно з адвокатами стали практикувати й інші юристи [69, с. 33].

У вересні 1990 року на установчому з'їзді була створена Спілка адвокатів України – добровільна, громадська, незалежна, самоврядна організація. Метою Спілки за її статутом є об'єднання зусиль адвокатів у розбудові демократичної правової держави, поліпшення юридичної допомоги, що надається громадянам, установам, організаціям (у тому числі іноземним фізичним і юридичним особам), підвищення ролі і авторитету адвокатури в суспільстві, сприяння розвитку індивідуальної адвокатської практики, а також набуттю адвокатурою повної самостійності й самоврядування, захист прав і законних інтересів членів Спілки, турбота про історичні традиції української адвокатури, розвиток і поглиблення міжнародних зв'язків тощо. Намагаючись внести свій вклад у розбудову правової держави та демократизацію суспільства шляхом покращання юридичної допомоги і надання відповідних гарантій роботи для адвокатів, Спілка адвокатів України була однією з головних ініціаторів розроблення проекту нового Закону України «Про адвокатуру» [11, с. 25-27].

З прийняттям 19 грудня 1992 року Закону України «Про адвокатуру» почався новий етап розвитку адвокатури в Україні [70]. Відповідно до ст. 1 цього Закону адвокатуру України було визначено як добровільне професійне громадське об'єднання, покликане сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу [70]. Цим нормативно-правовим актом також було регламентовано вимоги до адвоката (ст. 2), принципи та організаційні форми діяльності адвокатури (ст. 4), види адвокатської діяльності (ст. 5), професійні права адвоката (ст. 6), обов'язки адвоката (ст. 7), діяльність помічника адвоката (ст. 8), адвокатську таємницю (ст. 9), гарантії адвокатської діяльності (ст. 10), соціальні права адвоката та його помічника (ст. 11), оплату

праці адвоката та його помічника (ст. 12), діяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури та їх повноваження (ст. 13) та Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури (ст. 14), присягу адвоката (ст. 15), дисциплінарну відповідальність адвоката (ст. 16), припинення адвокатської діяльності (ст. 17), відносини адвокатури з Міністерством юстиції України та місцевими органами державного управління Міністерства юстиції України (ст. 18), діяльність спілок та асоціацій адвокатів (ст. 19).

Закон України «Про адвокатуру» наблизив діяльність української адвокатури до світових стандартів. Однак при прийнятті цього Закону з боку депутатів Верховної Ради України не знайшло підтримки багато прогресивних положень, які могли б унеможливити ряд тих проблем, що виникли в процесі реалізації цього закону на практиці. Серед основних проблем адвокатури, що потребують негайного вирішення, були такі: відсутність незалежної самоврядної професійної адвокатури, що перешкоджає розвитку адвокатури в Україні; поступове законодавче звуження обсягу професійних прав адвокатів та відсутність реальних гарантій адвокатської діяльності; несприятлива система оподаткування і як наслідок – існування паралельно з адвокатурою підприємницької юридичної діяльності; недосконалий механізм призначення адвоката захисником у кримінальному процесі та мізерна оплата його допомоги з державного бюджету України; відсутність джерела достовірної інформації про чисельність та персональний склад осіб, які здійснюють адвокатську діяльність; відсутність дієвого механізму підвищення кваліфікації адвокатів [11, с. 27-28].

Важливим етапом у становленні сучасної адвокатури стало прийняття у 2011 році Закону України «Про безоплатну правову допомогу», який сьогодні має назву «Про безоплатну правничу допомогу», у якому серед суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги визначено адвокатів [71].

У 2012 році прийнято Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2], основними нововведеннями якого є: визначення термінів «адвокатура України», «адвокат», «адвокатська діяльність», «адвокатське самоврядування», «договір про надання правової допомоги», «захист», «інші види

правової допомоги», «клієнт», «конфлікт інтересів», «представництво»; віднесення адвокатської діяльності до незалежної професійної діяльності; визначення адвоката, що здійснює адвокатську діяльність індивідуально, як самозайнятої особи; врегулювання такої форми адвокатської діяльності як адвокатське бюро; детальне врегулювання порядку набуття права на заняття адвокатською діяльністю; врегулювання права адвоката на адвокатський запит, відповідальності за ненадання відповіді на адвокатський запит; посилення ролі правил адвокатської етики; запровадження системи органів адвокатського самоврядування; створення Національної асоціації адвокатів України – недержавної некомерційної професійної організації, яка об'єднує всіх адвокатів; створення Єдиного реєстру адвокатів України; незалежність адвокатури від органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; визначення особливостей статусу адвоката іноземної держави, який має право здійснювати адвокатську діяльність в Україні [69, с. 40].

Отже, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» забезпечив виконання міжнародних зобов'язань України щодо забезпечення на законодавчому рівні захисту статусу правничої професії та заснування професійної асоціації адвокатів; створив цілісну систему адвокатського самоврядування в Україні; суттєво розширив та вдосконалив основи організації та діяльності адвокатури [72, с. 16]. У 2012 році також було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України, у якому визначено правовий статус захисника у кримінальному провадженні [73].

У 2016 році прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», на підставі якого у Конституції України з'явилася ст. 131² «Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура» та запроваджено «монополію» адвокатів на представництво в судах, крім щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [74].

У зв'язку з цим у 2017 році були прийняті оновлені Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України та Кодекс адміністративного судочинства України.

У 2023 році прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», яким було внесено зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ряду інших нормативно-правових актів [75]. Цим Законом у Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» слова «правова допомога» у всіх відмінках замінено словами «правнича допомога» у відповідному відмінку.

Таким чином, розгляд генезису реформування адвокатури України дозволяє констатувати, що еволюція становлення та розвитку цього інституту правової системи відбувалася відповідно до політичних та економічних подій на території України.

На нашу думку, періодизацію реформування адвокатури на території України доцільно виокремити за такими етапами: I етап (1529-1864 рр.) – формування професійної адвокатури в період польсько-литовської доби після її виникнення за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства; II етап (1864-1917 рр.) – становлення адвокатури як самостійного інституту після проведення судової реформи 1864 року; III етап (1917-1921 рр.) – реформування адвокатури під час національно-демократичної революції, в результаті чого ліквідовано інститут присяжних і приватних повірених; IV етап (1922-1990 рр.) – радянський період реформування адвокатури; V етап (1991-2012 рр.) – утвердження інституту незалежної адвокатури України, прийняття Закону України «Про адвокатуру»; VI етап (2012-дотепер) – удосконалення інституту адвокатури України, прийняття Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», запровадження «монополії» адвокатів на представництво в судах (Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», оновлення процесуального законодавства.

1.3. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності адвокатури України як об'єкт наукових досліджень

Адвокатура як правовий інститут регулюється нормами різних галузей права. У зв'язку з цим різноманітні аспекти функціонування адвокатури є предметом наукових досліджень представників різних юридичних напрямів.

Серед наукових досліджень у сфері теорії держави і права та історії політичних і правових учень, присвячених адвокатурі, доцільно виділити праці таких учених, як: О.Д. Святоцький «Адвокатура в юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правове дослідження)» [12], Л.В. Тацій «Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина» [13], В.О. Святоцька «Інститут адвокатури України: становлення та розвиток» [14], А.Ю. Бойчук «Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини ХІХ – початку ХХ століття (на матеріалах Галичини)» [76], І.Я. Семенюк «Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий правовий аспект» [45], М.Р. Аракелян «Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури» [77] тощо.

Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу в контексті конституційного права був предметом наукової розвідки С.С. Калинюк [8]. Пошукувачем розкрито методологічні засади дослідження інституту адвокатури в процесі реалізації конституційного права на правову допомогу; встановлено роль та місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина; визначено конституційно-правові засади концепції правової допомоги виходячи зі специфічних рис діяльності інституту адвокатури в Україні; розкрито сутність та зміст конституційного права людини і громадянина на правову допомогу та механізм його реалізації за допомогою інституту адвокатури; окреслено теоретико-прикладні проблеми, пов'язані з реалізацією принципу незалежності адвокатури як основної гарантії її діяльності; визначено основи відносин адвокатури та держави в процесі надання правової допомоги [78, с. 26].

Окремі питання організації та діяльності адвокатури розглядалися в працях представниками цивільного та господарського права, а саме: С.А. Чванкін «Добровільне представництво у цивільному процесі України» [79], Г.З. Лазько «Правова природа представництва у цивільному процесі» [80], В.М. Богославець «Договори про надання правових послуг» [81], М.В. Кравченко «Відповідальність адвокатів за порушення зобов'язань за договорами про надання правової допомоги» [82], М.В. Шпак «Професійне представництво адвоката у цивільному процесі» [83], І.В. Головань «Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва» [84].

Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України [18], правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі України [85], адвокатура як суб'єкт запобігання злочинам [86], діяльність адвоката у кримінальному процесі [47], участь захисника на досудовому слідстві [48], функція захисту в кримінальному процесі України [87], здійснення адвокатом захисту у стадії апеляційного перегляду рішень суду першої інстанції [88], організаційні, процесуальні та криміналістичні проблеми захисту адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного [62], роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства [7], реформа адвокатури 1964 року в Російській імперії: історіографія [89] були предметом дослідження вчених у галузі кримінального та кримінального процесуального права, політичних та історичних наук.

Значну увагу вивченню діяльності адвокатури приділено дослідниками в межах спеціальності «12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура»: А.В. Іванцова «Організаційні форми діяльності адвокатури» [44], А.В. Меланчук «Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні» (порівняльно-правовий аналіз)» [59], Т.С. Коваленко «Дисциплінарна відповідальність адвокатів» [90], П.В. Хотенець «Правовий статус адвоката в Україні» [91], М.К. Северин «Принципи адвокатської діяльності» [92], С.М. Логінова «Адвокатська таємниця: теорія і практика» [93], М.С. Косенко «Організаційно-правові засади діяльності

кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури» [94], Н.М. Таварткіладзе «Етичні основи діяльності адвоката-захисника» [95], А.В. Біцай «Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації» [96], В.В. Заборовський «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» [53], Н.М. Бакаянова «Функціональні та організаційні основи адвокатури України» [4], Т.Б. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» [20], С.О. Іваницький «Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система» [51], В.О. Святоцька «Стандарти організації професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження» [97]. Враховуючи тему нашого дослідження серед цих праць особливу цінність мають останні чотири роботи.

Так, Т.Б. Вільчик розробила концепцію реформування та розвитку інституту адвокатури України, яка охоплює такі напрями: визначення нового конституційно-правового статусу адвокатури її функцій; вирішення питань взаємодії адвокатури з органами державної, в тому числі – судової влади, та інститутом громадянського суспільства; вдосконалення законодавчого визначення інституту права на правову допомогу; посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката; вдосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів; визначення видів правничої допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатами; зміцнення гарантій здійснення адвокатської діяльності та удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці; вдосконалення механізмів дисциплінарної відповідальності адвокатів; удосконалення системи надання безоплатної правничої допомоги; імплементація міжнародно-правових стандартів у діяльності адвокатури; посилення гарантій соціальної захищеності адвокатів; оптимізації питань оподаткування адвокатської діяльності [20, с. 360-361].

На розробку концепції функціональних та організаційних основ адвокатури України як тих її характеристик, що визначають головні цінності, принципи,

основоположні інститути і норми у функціональному та організаційному аспектах, спрямована праця Н.М. Бакаянної [4].

З-поміж усіх положень дисертації Н.М. Бакаянної доцільно виділити такі:

- 1) основною функцією адвокатури як професійного об'єднання адвокатів України є забезпечення надання професійної правничої допомоги;
- 2) додатковими функціями адвокатури є її участь у формуванні визначених законодавством органів та участь через обраних представників у здійсненні цими органами своїх повноважень тощо;
- 3) визначений у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» перелік завдань адвокатського самоврядування є неповним, оскільки він повинен містити загальне положення щодо завдання адвокатського самоврядування з формування та забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування, а також завдання щодо формування високопрофесійного адвокатського корпусу та вирішення питань про притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності;
- 4) принцип незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності є функціональним принципом, а засада незалежності адвокатури розглядається як складова принципу корпоративного самоврядування;
- 5) необхідність врегулювання в законодавстві компетенції, квоти представництва, порядку проведення зборів адвокатів регіону як самостійної форми здійснення самоврядування адвокатами, яка передуює проведенню конференції адвокатів регіону;
- 6) запропоновано нормативно визначити порядок складення присяги адвоката України;
- 7) до основних напрямів діяльності громадських об'єднань адвокатів належать: захист прав адвокатів, які є членами об'єднання; контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування щодо належного виконання ними покладених на них завдань; участь у підвищенні кваліфікації адвокатів; участь у законопроектній роботі, спрямованій на удосконалення законодавства про адвокатуру та нормативно-правового регулювання діяльності із захисту прав людини [4, с. 13-16].

Розробці цілісної теоретичної моделі правового регулювання системи і принципів адвокатури України, формулюванню пропозицій та рекомендацій з удосконалення законодавства в цій сфері, присвячена робота С.О. Іваницького.

Науковцем уточнено поняття, мету, завдання і функції адвокатури, її правову природу; охарактеризовано генезу правових і доктринальних основ адвокатури; визначено систему принципів адвокатури, здійснено їх класифікацію, розкрито роль, функції та особливості взаємодії; сформульовано поняття «принцип адвокатури», розкрито його сутність, ознаки і співвідношення із суміжними юридичними категоріями; визначено структуру і систему адвокатури України; виокремлено і охарактеризовано ключові підсистеми та елементи системи української адвокатури, відстежено зв'язки і відносини між ними; виявлено і проаналізовано проблеми інституціональної конфігурації вітчизняної адвокатури; проаналізовано зарубіжний досвід організації адвокатури та реалізації принципів, покладених в її основу; досліджено теоретичні підходи щодо аналізу адвокатури як системи в Україні та світі; визначено концептуальні основи подальшого розвитку системи і принципів адвокатури України, сформульовано пропозиції щодо удосконалення їх правового регулювання [51, с. 24].

На підставі проведеного дослідження С.О. Іваницького дійшов висновків, до яких, в першу чергу, доцільно віднести такі: 1) систему адвокатури України утворюють адвокати, які об'єднані через організаційні форми адвокатської діяльності й адвокатського самоврядування задля ефективної реалізації мети адвокатури; 2) потребує удосконалення система адвокатури й, передусім, модернізації підсистеми органів адвокатського самоврядування, оптимальна модель якої повинна мати наступний вигляд: на базовому регіональному рівні: збори адвокатів міста/району; конференція адвокатів регіону; асоціація адвокатів регіону – рада асоціації та дисциплінарний суд; на національному рівні: з'їзд адвокатів України; Ревізійна комісія адвокатури України; Кваліфікаційна комісія адвокатури України; Вищий дисциплінарний суд адвокатури України; Рада адвокатів України; 3) адвокатура є самоврядним інститутом правової системи, що об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності й самоврядування з метою забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги; 4) правова природа адвокатури утворена домінуючим

публічним елементом й підпорядкованим приватним, що визначає публічно-приватний характер цього інституту [51, с. 27-28].

Розробка стандартів організації та професійної діяльності адвокатів, сукупність яких формує ідеальну теоретичну модель інституту адвокатури, стали предметом дослідження В.О. Святоцької.

У роботі сформульовано поняття, основні риси і класифікацію стандартів організації та професійної діяльності адвокатури; здійснено розмежування стандартів організації та професійної діяльності адвокатури із суміжними правовими категоріями; досліджено джерела нормативного закріплення стандартів організації та професійної діяльності адвокатури та чинники, що впливають на їх виникнення, розвиток та офіційне визнання; охарактеризовано правила стандартизації організації та професійної діяльності адвокатури, її мету, значення та суб'єктів; здійснено характеристику окремих стандартів організації та професійної діяльності адвокатури й окреслено їхню систему; з'ясовано особливості стандартів організації та професійної діяльності адвокатури у державах англо-американської системи права (Сполучені Штати Америки, Велика Британія); висвітлено специфічні стандарти організації та професійної діяльності адвокатури романо-германської системи права (Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки, Італійської Республіки, Республіки Польща); з'ясувано стан втілення стандартів організації та професійної діяльності адвокатури в законодавстві України та сформульовано пропозиції, спрямовані на їх вдосконалення [97, с. 9-10].

Необхідно відмітити, що правове регулювання організації та діяльності адвокатури регламентовано нормами права різних галузей права. Особливе значення у напрямку правового забезпечення діяльності адвокатури займає адміністративне право, яке сприяє впорядкуванню суспільних відносин шляхом встановлення механізмів адміністративно-правового регулювання різних сфер суспільного життя [98, с. 110; 99, с. 83].

На думку І.П. Голосніченка адміністративно-правові відносини являють собою систему прав та обов'язків органів виконавчої влади, посадових осіб і

службовців, громадян та інших суб'єктів, а також взаємозв'язок між ними в результаті здійснення державної виконавчої влади та відповідальності у сфері державного управління [100, с. 17]. В.К. Колпаков акцентує увагу на тому, що адміністративно-правові відносини є результатом впливу адміністративно-правових норм на поведінку суб'єктів сфери державного управління, внаслідок якого між ними виникають сталі правові зв'язки державно-владного характеру [101, с. 80]. Р.О. Куйбіда характеризує адміністративно-правові відносини як врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, в яких їх сторони (суб'єкти, учасники) взаємозв'язані й взаємодіють, реалізуючи суб'єктивні права і обов'язки, що визначені відповідними адміністративно-правовими нормами. Однією зі сторін завжди є носій публічно-владних повноважень (суб'єкт владних повноважень), якими його наділяють адміністративно-правові норми, а отже, адміністративно-правові відносини мають публічно-владний характер [102, с. 159, 160].

У свою чергу В.Б. Авер'янов наголошував на необхідності радикально змінити ставлення до доктринального тлумачення поняття адміністративного права, а саме визначити адміністративне право як галузь права, що регулює переважним чином не управлінські відносини між державними і недержавними публічно-владними органами, з одного боку, і підвладними керованими об'єктами – з іншого, а різноманітні взаєностосунки між цими органами і приватними особами щодо забезпечення першими необхідних умов для ефективної реалізації належних приватним особам прав, свобод і законних інтересів. Адміністративне право можна визначити як публічно-сервісне право, тобто право, спрямоване на обслуговування потреб та інтересів приватних осіб у їхніх стосунках з органами публічної адміністрації [103, с. 117].

У зв'язку з цим сприйнятим є твердження О.Р. Радишевської, згідно якого сучасне адміністративне право України це галузь права, засобами якої формуються, охороняються і захищаються публічні правовідносини, організовується і забезпечується функціонування публічної адміністрації щодо здійснення публічного адміністрування, спрямованого на задоволення життєвих

потреб, реалізацію і захист прав, свобод і законних інтересів індивіда, публічного інтересу суспільства, по-перше, через виконання владноуправлінських функцій, по-друге, через надання адміністративних послуг, по-третє, через забезпечення реалізації механізмів прямої демократії (народовладдя) [104, с. 132].

У підрозділі 1.1 дисертаційного дослідження нами було констатовано, що відносини, пов'язані з функціонуванням адвокатури, регулюються сукупністю правових норм різної галузевої належності. Покладення на адвокатуру здійснення суспільно важливих функцій у сфері професійної правничої допомоги, в тому числі безоплатної правничої допомоги, мають публічне значення і відображають публічний інтерес суспільства, що дає підстави стверджувати про особливий вплив адміністративно-правових норм на правове забезпечення організації та діяльності адвокатури. Адміністративно-правовий статус адвокатури проявляється також у зв'язку з функціонуванням органів адвокатського самоврядування.

З приводу віднесення органів адвокатського самоврядування до суб'єктів адміністративного права В.А. Гвозд'їн слушно зауважує, що ці органи адвокатури мають низку публічно владних (або квазі-владних) функцій (прогнозування, планування, регулювання, координації, обліку та контролю), які повною мірою відповідають підходам до функцій публічного управління, описаним у доктрині адміністративного права, і тому органи адвокатського самоврядування є суб'єктами адміністративно-правових відносин як суспільних відносин у галузі публічного управління, наділені владними повноваженнями щодо об'єкта управління (адвоката) і мають право видавати юридично-владні приписи, які зобов'язані виконувати вказані об'єкти управління [31, с. 92-94].

З огляду на особливості органів адвокатського самоврядування, їх функції у системі публічного управління В.А. Гвозд'їн визначає як передбачені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та у підзаконних (локальних) правових актах основні напрями реалізації покладених на вказані органи завдань, вирішення яких у сукупності має сприяти повній реалізації в адвокатській діяльності принципів верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. До таких функцій належать

функція формування високопрофесійного та інтолерантного до корупції адвокатського корпусу, функція встановлення етичних стандартів адвокатської діяльності, захисна та забезпечувальна функції. Для їх реалізації органам адвокатського самоврядування надано низку повноважень, у тому числі делегованих державою [31, с. 39-40].

Отже, ознаками адміністративно-правових відносин стосовно забезпечення організації та належного функціонування адвокатури є: виникають у зв'язку із задоволенням специфічного публічного інтересу, який полягає в забезпеченні належного функціонування адвокатури; виникають у сфері структурно-функціональної організації та взаємодії компетентних суб'єктів, діяльність яких пов'язана із забезпеченням належного функціонування адвокатури; суб'єкти адміністративних відносин у сфері організації та діяльності адвокатури можуть мати як рівний правовий статус, так і перебувати у відносинах підлеглості; підставами для виникнення, припинення та зміни адміністративних відносин у сфері адвокатської діяльності є специфічні юридичні факти [98, с. 112; 99, с. 89; 105, с. 46]. Зважаючи на це, адвокатура є специфічним об'єктом адміністративно-правового регулювання [98, с. 111].

Окремим адміністративно-правовим аспектам організації та діяльності адвокатури присвячені праці таких учених як Н.А. Меєрович [106], Є.Ф. Шкрбець [55], Д.І. Сакун [107], В.А. Гвоздій [31] та Ю.В. Оніщик [26].

На визначенні сутності, змісту, особливостей та механізму адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні спрямоване дослідження Н.А. Меєрович, у якому здійснено історико-правовий огляд становлення та розвитку адвокатської діяльності; уточнено поняття, завдання та значення адвокатської діяльності як предмета адміністративно-правового регулювання; охарактеризовано нормативно-правове забезпечення адвокатської діяльності; визначено повноваження та відповідальність адвоката як основних складових його адміністративно-правового статусу; з'ясовано принципи здійснення адвокатської діяльності; надано характеристику формам адвокатської діяльності; встановлено види адвокатської діяльності; окреслено підстави та

порядок організації надання правової допомоги; запропоновано напрями вдосконалення організаційно-правового забезпечення адвокатської діяльності; визначено правове врегулювання порядку оплати праці та оподаткування адвокатської діяльності; вивчено зарубіжний досвід правового регулювання адвокатської діяльності та з'ясувано можливості його впровадження в Україні [101].

Питанням сутності та особливостям адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України приділена увага у дисертації Є.Ф. Шкребець [55]. У роботі встановлено особливості статусу адвокатури як інституту правової системи України; визначено сутність, принципи та особливості адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури; охарактеризовано адміністративно-правовий статус суб'єктів нормативного забезпечення діяльності адвокатури України; розроблено класифікацію джерел адміністративного права, регуляторний потенціал яких спрямований на регламентацію адвокатської діяльності; з'ясовано зміст форм і методів забезпечення адвокатської діяльності; розкрито механізм адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури та адвокатського самоврядування в Україні; проаналізовано іноземний досвід адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури та адвокатського самоврядування і визначити базові напрями можливого його використання в Україні; окреслено пріоритетні напрями вдосконалення адміністративно правового забезпечення функціонування адвокатури України.

Є.Ф. Шкребець під адміністративно-правовим забезпеченням діяльності адвокатури запропоновано розуміти діяльність уповноважених державою суб'єктів, що здійснюється на основі і на виконання приписів адміністративно-правових норм з метою реалізації закріплених у таких нормах гарантій діяльності адвокатури задля створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури [55, с. 9].

Особливості адміністративно-правового гарантування безоплатної правової допомоги адвокатів стали предметом наукових пошуків Д.І. Сакун [107], в результаті яких проаналізовано історичний розвиток адміністративно-правового

гарантування безоплатної правової допомоги, визначено його основні етапи становлення та сформульовано їх особливості; окреслено сутність положень правової доктрини щодо адміністративно-правового регулювання безоплатної правової допомоги адвокатів; визначено поняття адміністративно-правових гарантій безоплатної правової допомоги адвокатів, окреслено їхні специфічні ознаки; охарактеризовано безоплатну правову допомогу адвокатів як об'єкт адміністративно-правового гарантування; виокремлено систему суб'єктів адміністративно-правового гарантування безоплатної правової допомоги адвокатів; здійснено класифікацію адміністративно-правових гарантій безоплатної правової допомоги адвокатів з використанням різних критеріїв; розкрито сутність інституційних адміністративно-правових гарантій надання безоплатної правової допомоги адвокатами; визначено організаційні адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами та їхні особливості; проаналізовано функціональні адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами; розкрито особливості зарубіжного досвіду адміністративно-правового гарантування надання безоплатної правової допомоги адвокатами та окреслено можливі шляхи його запозичення в Україні; виокремлено проблеми адміністративно-правового гарантування надання безоплатної правової допомоги адвокатами та сформульовано обґрунтовані пропозиції щодо їх можливого вирішення.

Сутності та особливостям адміністративно-правового статусу органів адвокатського самоврядування присвячено наукове дослідження В.А. Гвоздій [31]. Дослідником з'ясовано методологічні засади дослідження правового статусу самоврядних (саморегульованих) організацій у науці адміністративного права; визначено поняття органів адвокатського самоврядування та охарактеризовано їх функції у системі органів публічного управління; розкрито адміністративно-правові аспекти становлення та розвитку органів адвокатського самоврядування в Україні; з'ясовано сутність та особливості адміністративно-правового статусу органів адвокатського самоврядування; визначено права та обов'язки органів адвокатського самоврядування; охарактеризовано гарантії діяльності та юридичну

відповідальність органів адвокатського самоврядування; наведено особливості адміністративно-правового статусу органів адвокатського самоврядування у зарубіжних державах; проаналізовано проблеми судової практики, пов'язаної з реалізацією адміністративно-правового статусу органів адвокатського самоврядування; сформульовано напрями вдосконалення адміністративного законодавства у сфері функціонування органів адвокатського самоврядування.

З-поміж останніх праць доцільно виокремити роботу Ю.В. Оніщика [26], присвячену визначенню сутності та особливостей організаційно-правових засад діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану. Науковцем виокремлено напрями діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану, а саме: прийняття організаційних рішень до кінця дії режиму воєнного стану; організація надання безоплатної правничої допомоги особам, які потребують тимчасового захисту, за кордоном; надання безоплатної правничої допомоги особам на території України; участь у обговоренні проектів законів, які стосуються професійних прав і гарантій адвокатської діяльності; благодійна допомога Збройним силам України, територіальній обороні, адвокатам та їхнім сім'ям, постраждалим внаслідок воєнних дій в Україні; гуманітарна допомога; волонтерська діяльність; надання адвокатам із сусідніх регіонів приміщення для роботи; протидія дезінформації щодо нападу російських військ на Україну; надання адвокатам нових безкоштовних курсів з міжнародного гуманітарного і міграційного права.

Узагальнюючи наукові здобутки у сфері організаційно-правових засад організації та діяльності адвокатури, констатуємо, що питання адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України не були предметом комплексного монографічного дослідження українських вчених. Тому сьогодні постає нагальна потреба щодо врегулювання найбільш актуальних питань, пов'язаних із адміністративно-правовим забезпеченням реформи адвокатури України, для ефективного функціонування цього самоврядного інституту правової системи.

Висновки до розділу 1

1. Адвокатура є одним із основних інститутів, який покликаний забезпечити примат прав і свобод людини над публічними інтересами. Метою адвокатури є забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги, а завданням – забезпечення якісних стандартів захисту прав, свобод і законних інтересів уповноважених осіб у різних сферах правового регулювання. Функції адвокатури залежно від вектору впливу утворені системою зовнішніх функцій (захист, представництво, надання інших видів професійної правничої допомоги), які реалізуються виключно поза системою адвокатури під час взаємодії з клієнтами й третіми особами, й внутрішніми функціями (представницька, регуляторна, кваліфікаційна, дисциплінарна, організаційно-виконавча, контрольна функція, а також функція корпоративного захисту), які орієнтовані на створення умов для належного здійснення зовнішніх функцій й переважно здійснюються у внутрішньосистемних відносинах між членами адвокатського співтовариства.

2. Адвокатура є самостійним самоврядним інститутом правової системи, який обстоює публічні й приватні інтереси. Інститут адвокатури займає специфічне місце в правовій системі. Це обумовлено міжгалузевим характером правових норм, що регулюють відносини, пов'язані із його функціонуванням. У зв'язку з цим адвокатура є комплексним правовим інститутом, який регламентується нормами публічного та приватного права. Відносини, пов'язані з функціонуванням адвокатури, регулюються сукупністю правових норм різної галузевої належності (потребують комплексного правового регулювання нормами таких галузей права як конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, господарське, процесуальне, міжнародне). Адвокатура як самоврядний інститут правової системи об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності (індивідуальна адвокатська діяльність, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) й адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-

дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону) для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги.

3. Інститут адвокатури в Україні пройшов тривалий та складний шлях свого становлення й розвитку. Реформування адвокатури відбувалося відповідно до політичних та економічних подій на території України. Періодизацію реформування адвокатури на території України виокремлено за такими етапами: I етап (1529-1864 рр.) – формування професійної адвокатури в період польсько-литовської доби після її виникнення за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства; II етап (1864-1917 рр.) – становлення адвокатури як самостійного інституту після проведення судової реформи 1864 року; III етап (1917-1921 рр.) – реформування адвокатури під час національно-демократичної революції, в результаті чого ліквідовано інститут присяжних і приватних повірених; IV етап (1922-1990 рр.) – радянський період реформування адвокатури; V етап (1991-2012 рр.) – утвердження інституту незалежної адвокатури України, прийняття Закону України «Про адвокатуру»; VI етап (2012-дотепер) – удосконалення інституту адвокатури України, прийняття Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», запровадження «монополії» адвокатів на представництво в судах (Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», оновлення процесуального законодавства.

4. Правове регулювання організації та діяльності адвокатури регламентовано нормами права різних галузей права. Особливе значення у напрямку правового забезпечення діяльності адвокатури займає адміністративне право, яке сприяє впорядкуванню відносин, пов'язаних з функціонуванням цього самоврядного інституту правової системи. Покладення на адвокатуру здійснення суспільно важливих функцій у сфері професійної правничої допомоги, в тому числі безоплатної правничої допомоги, мають публічне значення і відображають публічний інтерес суспільства, що дає підстави стверджувати про особливий

вплив адміністративно-правових норм на правове забезпечення організації та діяльності адвокатури. Адміністративно-правовий статус адвокатури проявляється також у зв'язку з функціонуванням органів адвокатського самоврядування.

5. Різноманітні аспекти функціонування адвокатури є предметом наукових досліджень представників різних юридичних напрямів. Однак узагальнення наукових здобутків у сфері організаційно-правових засад організації та діяльності адвокатури, дозволяє констатувати, що питання адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України не були предметом комплексного монографічного дослідження українських вчених. Тому сьогодні постає нагальна потреба щодо врегулювання найбільш актуальних питань, пов'язаних із адміністративно-правовим забезпеченням реформи адвокатури України, для ефективного функціонування цього самоврядного інституту правової системи.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

2.1. Поняття, сутність та сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України

Сучасний стан розвитку адвокатури України характеризується необхідністю створення ефективної моделі цього правозахисного інституту [108, с. 22]. Схвалення Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів [109] та затвердження Національної стратегії у сфері прав людини [110] у 2015 році, внесення змін до Конституції України щодо правосуддя та запровадження «монополії» адвокатів на представництво в судах [74] у 2016 році, оновлення Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України [111] у 2017 році, подання до Верховної Ради України проекту Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність [112] та альтернативних йому законопроектів [113, 114] у 2018 році, подання до Верховної Ради України проекту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) [115] у 2019 році та попереднє його схвалення [116] у 2020 році, затвердження оновленої Національної стратегії у сфері прав людини [117], Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства [118] та Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України у 2021 році [119] зумовили активізацію процесу реформування адвокатури. В цих умовах важливим аспектом побудови дієвої системи адвокатури є формування належного адміністративно-правового забезпечення її реформи [108, с. 22].

З'ясовуючи поняття, сутність та сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України, насамперед, необхідно зазначити, що реформа – це процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень відповідних сторін суспільного життя, державно-правових інститутів, окремих

структур тощо. В результаті реформи, як правило, модернізують і змінюють форму і зміст відповідних суспільних відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципових засад [120, с. 393]. У свою чергу правовою реформою є особливе управлінське рішення державної влади та реалізація відповідного напрямку державної політики з метою зміни (реформування) публічно-правових інститутів [121, с. 191].

Зміст правової реформи охоплює: мету, суб'єкт, об'єкт, засоби її здійснення. Мета правової реформи – перетворення та модернізація відповідних публічно-правових сфер та інститутів для їх ефективізації, тобто створення ефективної моделі об'єкта реформування. Засоби здійснення правової реформи – це організаційно-правові заходи, що виокремлюються в нормативно-правовому інструментарії та системі технологій, які повною мірою забезпечують досягнення мети правової реформи. Ці заходи доцільно класифікувати на правові (або юридичні) заходи – це нормотворення, розвиток правосвідомості, контроль; організаційні заходи – створення концепції реформи, розробка механізму її проведення та впровадження, кадрове оновлення. Суб'єктом правової реформи є органи державної влади, адже рішення про проведення реформи має державно-політичний, управлінський (у широкому сенсі) характер. Загальним об'єктом правової реформи виступає правова система суспільства, її структура, окремі компоненти, характер взаємовідносин між ними, напрями розвитку [39, с. 17-18].

З метою чіткого розуміння сутності адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури доцільно також з'ясувати поняття адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, яке є передумовою для створення належних умов щодо забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги [122, с. 19-21].

Згідно термінологічної літератури дефініція «адміністративно» походить від слова «адміністративний», яке означає: властивий адміністраторові (керівнику організації, підприємства, установи); організаторський, тобто такий, що спрямований на організацію чого-небудь [123, с. 12, 853]. У свою чергу термін «забезпечення» трактується у таких значеннях: постачати щось у достатній

кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [123, с. 375]. У зв'язку з цим вважаємо, що адміністративно-правове забезпечення є видом правового забезпечення і спрямоване на створення умов для здійснення певного виду діяльності управлінськими та організаційними засобами на підставі норм адміністративного права [122, с. 19].

У адміністративно-правовій науці є різні варіації розуміння категорії «адміністративно-правове забезпечення».

З'ясовуючи особливості функціонування судової системи України, А.Л. Борко стверджує, що адміністративно-правове забезпечення виступає одним із основних різновидів державного впливу на відповідні суспільні відносини, забезпечуючи певними організаційно-правовими засобами їх упорядкування, закріплення, охорону й розвиток [124, с. 71].

Окреслюючи адміністративно-правове регулювання в системі державного управління в умовах демократизації публічних систем Д.В. Колесников дійшов висновку, що адміністративно-правове забезпеченням системи державного управління – це система адміністративних заходів та засобів, що застосовуються безпосередньо державою й спрямовані на належне упорядкування структури органів державної влади, надання можливості їх взаємодії між собою, створення необхідних умов для здійснення ними своєї діяльності, надання повноважень державним органам, а також гарантій їх виконання з метою реалізації інтересів держави, надання останньою можливості реалізовувати громадянами своїх прав, свобод та законних інтересів [125, с. 24].

На думку С.В. Чабаненко адміністративно-правове забезпечення прав та свобод осіб похилого віку – це сукупність адміністративно-правових заходів і засобів, що гарантують створення відповідних умов для ефективною реалізації, охорони, захисту і відновлення порушених прав і свобод осіб [126, с. 315]. Р.В. Ігонін розглядає адміністративно-правове забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції як регламентовану адміністративно-

правовими нормами діяльність суб'єктів державно-владних повноважень, яка спрямована на створення необхідних умов для належного функціонування системи судів загальної юрисдикції та встановлена адміністративно-правовими нормами система гарантій належного функціонування системи судів загальної юрисдикції [127, с. 39]. Т.Г. Корж-Ікаєва зазначає, що адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх – це сукупність адміністративно-правових заходів, спрямованих на створення відповідних умов для ефективної реалізації, охорони, захисту й відновлення порушених прав і свобод неповнолітніх. До головних його ознак вчена відносить такі: 1) сукупність адміністративно-правових заходів і засобів; 2) система гарантій; 3) відповідні умови реалізації, їх охорона, захист та відновлення; 4) регулювання переважно нормами адміністративного і конституційного права [128, с. 7-8].

О.М. Дручек характеризує адміністративно-правове забезпечення прав, свобод й інтересів дітей органами внутрішніх справ України як здійснюваний останніми в межах визначеної законом компетенції за допомогою спеціального механізму вплив на суспільні відносини з метою захисту, охорони, відновлення прав, свобод та інтересів дитини, а також профілактики та припинення їх порушень. Ознаками його є такі: це один із видів правозабезпечувальної діяльності держави; об'єктом забезпечення є права, свободи та інтереси дітей; забезпечення здійснюється на основі делегованих державою повноважень суб'єктом спеціальної компетенції; процес забезпечення реалізується через особливий адміністративний механізм; метою використання цього механізму є захист, охорона, відновлення прав, свобод та інтересів дитини, а також профілактика та припинення їх порушень [129, с. 127].

Враховуючи викладене, на наш погляд, адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України – це регламентована нормами адміністративного права діяльність уповноважених державою суб'єктів, яка спрямована на створення умов та надання гарантій для належного функціонування адвокатури. До ознак цієї категорії доцільно віднести такі: це один із видів правозабезпечувальної діяльності держави; об'єктом забезпечення є

захист прав, свобод та законних інтересів адвокатури; забезпечення здійснюється на основі делегованих державою повноважень компетентними суб'єктами; процес забезпечення реалізується через особливий адміністративний механізм; метою використання цього механізму є захист та охорона прав, свобод та законних інтересів адвокатури [122, с. 20].

Відсутній єдиний підхід у поглядах вчених і щодо визначення структури адміністративно-правового забезпечення [130, с. 76; 131, с. 11]. На наш погляд, найбільш прийнятною є позиція О.М. Гуміна та Є.В. Пряхіна, згідно з якою до структури адміністративно-правового забезпечення віднесено: об'єкт адміністративно-правового забезпечення; суб'єкта адміністративно-правового забезпечення; норми права (норми адміністративного права); адміністративно-правові відносини та їх зміст; гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення [132, с. 48].

Отже, на нашу думку, структура адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури складається з таких елементів: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення – суспільні відносини у сфері організації і діяльності адвокатури як сфера управлінської діяльності держави, що потребує правового регулювання та реалізації за допомогою норм адміністративного права; 2) суб'єкти адміністративно-правового забезпечення – уповноважені державою суб'єкти, діяльність яких спрямована на створення умов та надання гарантій для належного функціонування адвокатури; 3) норми адміністративного права, за допомогою яких здійснюється державно-вольовий вплив на суспільні відносини у сфері організації і діяльності адвокатури; 4) адміністративно-правові відносини – врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, які виникають, розвиваються і припиняються у процесі організації і діяльності адвокатури; 5) гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення, спрямовані на створення належних умов для ефективного функціонування адвокатури [122, с. 20].

Враховуючи викладені вище розуміння таких категорій як «реформа», «правова реформа», «зміст правової реформи», «адміністративно-правове

забезпечення діяльності адвокатури», доходимо до висновку, що адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури – це діяльність уповноважених державою суб'єктів, яка спрямована на запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні. Змістом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є мета, суб'єкт, об'єкт та засоби її здійснення. Метою адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є створення ефективної моделі інституту адвокатури в Україні. Об'єктом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері організації та діяльності адвокатури України. Суб'єктом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є уповноважені державою компетентні інституції. Засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури – це організаційно-правові заходи, що забезпечують досягнення мети адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури.

При цьому, зауважимо, що адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України має ґрунтуватися на конкретно визначених та закріплених у відповідних нормативно-правових актах основах, що знаходять своє вираження у принципах такої діяльності [134, с. 72].

У ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [2].

Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та адвокатську діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті насамперед ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а й включає інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним

рівнем суспільства. Усі ці елементи об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, про що зазначено в Конституції України [135].

Одним із найважливіших з практичного погляду діяльності адвокатури є принцип законності. Під законністю розуміють особливий режим або процес діяльності держави і всіх інших суб'єктів суспільних відносин, суть якого зводиться до трьох основних вимог: 1) наявність добре продуманої системи демократичних правових законів і підзаконних нормативних актів; 2) точне і повне закріплення правового статусу (прав і обов'язків) усіх учасників суспільних відносин, особливо державних органів і посадових осіб; 3) точне і неухильне дотримання законів та інших нормативно-правових актів усіма посадовими особами і громадянами [136, с. 284]. Принцип законності в діяльності адвокатури полягає насамперед у чіткому, неухильному дотриманні та виконанні приписів закону. Крім того, він передбачає потребу у використанні адвокатами всіх наданих їм прав для виконання завдань, покладених на них чинним законодавством, але так, щоб заходи, які будуть при цьому застосовані, не виходили за межі, встановлені законом. Суворе додержання законності в адвокатській діяльності є однією з принципів першооснов цієї діяльності [137, с. 87].

Найбільш значимим принципом адвокатури України є принцип незалежності. Незалежність інституту адвокатури забезпечується тим, що основи її побудови і функціонування визначаються законами, у зв'язку з чим жодні органи не можуть шляхом прийняття нормативних або індивідуально-розпорядчих (ненормативних) актів у супереч закону втручатися в діяльність адвокатури. У своїй організаційній побудові адвокатура в цілому і окремі форми адвокатських утворень безпосередньо не підкоряються ні на загальнодержавному, ні на місцевому рівні органам законодавчої, виконавчої або судової влади або будь-яким іншим органам чи організаціям. Усі питання організаційної сторони діяльності адвокатських утворень вирішуються в межах самої адвокатури. Певною гарантією незалежності адвокатури є також автономність її бюджету, в цілому не залежного

ні від держави або органів місцевого самоврядування, ні від будь-яких інших суб'єктів [138, с. 16].

Принцип конфіденційності – один з найважливіших принципів, котрий має визначальний вплив на здійснення адвокатської професії, на стосунки між клієнтом і адвокатом та адвоката з іншими як фізичними, так і юридичними особами. Специфічність стосунків, що виникають у процесі подання адвокатом правової допомоги, здійснення захисту і представництва, покладають на адвоката певні зобов'язання щодо нерозголошення інформації, яка стає йому відомою у зв'язку з виконанням професійної діяльності. Адже особа, котра звертається за правовою допомогою, має бути впевнена у нерозголошенні даних про неї, її близьких родичів, у неї мають бути гарантії збереження таємниці тих розмов, що велися з адвокатом, суті правових консультацій тощо. Довіряючи адвокату такі відомості, громадянин має бути впевненим, що вони не будуть ним розголошені або доведені до відома певних органів чи посадових осіб [9, с. 26].

Принцип уникнення конфлікту інтересів полягає у законодавчо визначених основах діяльності адвоката, відповідно до яких адвокат не має права надавати будь-які юридичні послуги клієнту, інтереси якого суперечать захищеним правом інтересам клієнту, якому надається або надавались юридичні послуги, крім випадків письмової згоди клієнтів, інтереси яких можуть бути порушені або суперечать інтересам самого адвоката, його близьким родичам чи членам сім'ї, партнерам [139, с. 153].

На нашу думку, дотримання наведених вище принципів органами публічної влади та адвокатурою сприятиме ефективному адміністративно-правовому забезпеченні реформи адвокатури України [134, с. 74].

Ю.О. Меліхова зазначає, що сьогодні в Україні існують всі передумови для подальшого реформування інституту адвокатури. Проте перед нею постає цілий ряд проблем. Це, зокрема, не повна відповідність українського законодавства міжнародним стандартам у галузі надання кваліфікованої юридичної допомоги та організації діяльності адвокатури; відсутність механізму реалізації принципу рівності сторін у суді; недосконалість механізму надання юридичної допомоги;

відсутність правового регулювання діяльності адвокатів на території інших держав; відсутність безперервної і цілісної системи підготовки та перепідготовки професійних кадрів адвокатури; наявність певної залежності адвокатських утворень від діяльності органів державної влади; нестача самостійного, корпоративного регулювання адвокатських утворень; відсутність реальної незалежності адвокатів [140, с. 160].

В.М. Сталовєров зазначає, що вдосконалення законодавства про адвокатуру є одним наріжних каменів правової реформи в сенсі захисту прав людини. На сучасному етапі вкрай потрібна як суспільству, так і її громадянам високопрофесійна, незалежна, а також сильна в своїй єдності адвокатура, озброєна професійною методикою для виконання покладених на неї завдань. Підвищення ефективності діяльності сучасної адвокатури, високий якісний рівень та доступність адвокатської допомоги для всіх верств населення – ось ті головні завдання, які разом повинні вирішувати державна влада і юридичне співтовариство [141, с. 131]. О.М. Коваль зауважує, що головною метою реформи адвокатури в Україні є зміцнення незалежності та професіоналізму адвокатури, покращення доступу до правосуддя та посилення верховенства права в країні [142, с. 650].

На думку А.Ю. Олійника ознаками адміністративно-правового забезпечення реформування адвокатури України є: а) міжнародні та національні норми і принципи адміністративного законодавства; б) організаційні та функціональні аспекти діяльності адвокатури; в) забезпечення прав і свобод особи клієнта; г) діяльність Міністерства юстиції України і підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою; г) створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури [143, с. 151].

А.В. Меланчук вважає, що метою реформування інституту адвокатури є приведення законодавства в сфері адвокатської діяльності у відповідність до європейських стандартів, підвищення авторитету адвокатської діяльності серед інших професій в галузі права, розширення прав адвокатів під час здійснення ними професійної діяльності, удосконалення їх дисциплінарної відповідальності,

а також конкретизації обов'язків державних органів, органів місцевого самоврядування та інших установ та їх посадових осіб у відносинах з адвокатурою. Не слід забувати також, що проблеми законодавчого регулювання діяльності адвокатури мають вирішуватися із урахуванням думок та пропозицій самих адвокатів шляхом залучення їх до участі в розробці законів, що регулюють питання адвокатури в Україні [144, с. 81].

К. Коваль відмічає, що аналізуючи перспективи розвитку адвокатури України, слід звернути увагу на необхідність інституційного підходу до її подальших реформ, який передбачає врахування наступних аспектів: передумови реформування адвокатури; принципи реформування адвокатури; основні напрямки реформування адвокатури; завдання реформування адвокатури. Інституційний розвиток є одним з головних принципів подальшого реформування української адвокатури, серед яких також слід відзначити єдність адвокатських об'єднань у рамках всієї держави, організацію взаємовідносин з органами державної влади на основі партнерства, реформування інституту адвокатури в рамках вже існуючих міжнародних принципів і стандартів як в галузі надання правничої допомоги, так і у сфері адвокатської діяльності, позиціонування адвокатури як незалежної самоврядної організації, підпорядкованої інтересам не держави, а суспільства і спрямованої на забезпечення положень ст. 59 Конституції України, а саме на надання професійної юридичної допомоги [140].

Водночас необхідно констатувати, що на даний час відсутнє ефективне адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури. Наслідком цього є негативний вплив на виконання адвокатурою її особливої соціальної ролі у суспільстві та створення ефективної моделі адвокатури в Україні [122, с. 20].

В 2015 році Указом Президента України схвалено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, метою якої є визначення пріоритетів реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а

також європейським цінностям та стандартам захисту прав людини [109]. Згідно цієї Стратегії адвокатуру віднесено до суміжних правових інститутів судової системи, що існують для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права [109]. Стратегія встановлює пріоритети реформування суміжних правових інститутів як складової судової влади, як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів [109].

У Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки звертається увага на такі основні проблеми адвокатури та адвокатської діяльності: невідповідність формального статусу адвоката фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, в тому числі недосконалість практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності; недосконала система формування органів адвокатського самоврядування та їх взаємодії, гарантій незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатній рівень професійної підготовки адвокатів; неефективність дисциплінарного контролю і етичних стандартів в адвокатській діяльності; відсутність комплексного підходу та збалансованості у розподілі повноважень у системі надання безоплатної правової допомоги; недосконалість бюджетного і фінансового управління в системі адвокатського самоврядування [109].

Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки реформування адвокатури здійснюватиметься за таким напрямом як посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності, який передбачає: у короткостроковій перспективі визначення видів правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, що дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги та якість здійснення правосуддя в цілому, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у

праві на доступ до правосуддя; зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів; забезпечення балансу повноважень органів адвокатського самоврядування, у тому числі кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; удосконалення системи підзвітності органів адвокатського самоврядування, посилення відповідальності їх членів; підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката; удосконалення процедур складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування; удосконалення інституту помічника адвоката; удосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів; удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності; упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці; удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності; посилення управління інформаційними системами для більшої участі адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя» [109].

Згідно п. 14 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади організації та діяльності адвокатури [1]. Правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні сьогодні визначено Законом України від 5 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2]. У Тіньовому звіті «Адвокатура

України: уроки перших років самоврядності» підготовленого громадською організацією «Лабораторія законодавчих ініціатив» у співпраці з громадською організацією «Адвокат майбутнього» зроблено висновок, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року, який визначає засади її організації та діяльності, містить значні недоліки, які мають істотний негативний вплив на виконання адвокатурою її особливої соціальної ролі у суспільстві. Цей Закон вже два роки залишається не приведеним у відповідність до Конституції України після внесення змін до неї щодо правосуддя [72, с. 78].

З метою створення передумов для посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності суб'єктами законодавчої ініціативи вносяться до Верховної Ради України відповідні проекти законодавчих актів. Серед останніх законопроектів, спрямованих на реформування інституту адвокатури, доцільно виділити Проект Закону України від 6 вересня 2018 року № 9055 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [112], Проект Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [113], Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [114], Проект Закону України від 29 серпня 2019 року № 1013 «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» [115].

Проект Закону України від 6 вересня 2018 року № 9055 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачав викласти Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у новій редакції, а також розширення професійних прав адвокатів та закріплення додаткових гарантій адвокатської діяльності; впорядкування доступу до професії, зниження корупційних ризиків; визначення змісту принципу «уникнення конфлікту інтересів»; розширення видів адвокатської діяльності; визначення меж (не) сумісництва адвокатської діяльності із іншими видами діяльності, різниці між статусом адвоката та здійсненням адвокатської діяльності; забезпечення пропорційності дисциплінарної відповідальності адвоката; забезпечення об'єктивного розгляду дисциплінарних справ щодо адвоката; ефективне функціонування адвокатського самоврядування

на принципах децентралізації в рамках єдиної Національної асоціації адвокатів України; прозоре фінансування діяльності органів адвокатського самоврядування [112].

Водночас адвокатська спільнота вважає, що ґрунтовний аналіз положень законопроекту № 9055 в розрізі гарантій адвокатської діяльності свідчить про наявність реальної загрози втрати адвокатами незалежності. Президентський законопроект № 9055 започатковує деструктивну модель створення «покірної» адвокатури, яка має думати і жити по циркулярам, що спускаються згори із владних кабінетів. Наступ на адвокатуру має відбутися, як випливає з тексту законопроекту, по групі напрямків: починаючи з руйнації єдиної, цілісної, незалежної системи органів адвокатського самоврядування, далі – через жорстку зарегуляцію державою діяльності цих самоврядних органів, і до штучного обмеження прав і гарантій адвокатів під час здійснення ними своєї правозахисної діяльності [146]. На їх думку проект Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 містить: ризики втрати прав та гарантій адвокатської діяльності через інструментарій, який пропонується запровадити через певні положення процесуальних кодексів (у пакеті); знищення принципу конфіденційності; обмеження конституційних прав громадян на правничу допомогу з перекресленням права громадян на вільний вибір захисника; обмеження доступу громадян до професії адвоката; повне розбалансування єдиної професійної саморегульованої організації адвокатів (створеної на вимогу ПАРЕ 1995 року для вступу України в Європейську асоціацію); численні корупційні ризики [147].

Неприйнятність змісту та цілей проекту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 6 вересня 2018 року № 9055 спричинили появу альтернативних законопроектів, зокрема Проект Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [113], Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [114]. Представники адвокатури відмічають, що запропоновані цими законопроектами зміни передбачають законодавче посилення

прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності та механізмів відповідальності за їхні порушення; враховують необхідність закріплення незалежності інституту адвокатури через інституційні гарантії адвокатського самоврядування та його фінансової самодостатності; вирішують питання доступу до професії з урахуванням конституційних змін про виключне право адвокатів на представництво в судах у відповідності до цілей підвищення фахового рівня адвокатів та задоволення потреб захисту прав та інтересів громадян у судах; у цілому сприяють розвитку інституту адвокатури у демократичній правовій державі, принципам верховенства права та доступності професійної правничої допомоги і, найголовніше, реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Разом з тим, жоден із законопроектів, а ні президентський, а ні обидва альтернативні не є ідеальними і кожен із них містить не тільки відверто низькоякісні положення з огляду на юридичну та нормотворчу техніку, а й відверто шкідливі, навіть подекуди спекулятивні і корупціогенні норми [148].

Згодом у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» від 29 серпня 2019 року № 1013 [115]. Зокрема, цим законопроектом пропонується скасувати положення ст. 131² Конституції України стосовно того, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, незалежно від виду судового провадження, а також залишити лише обов'язкові адвокатські послуги при захисті від кримінального обвинувачення. Окрім того, пропонується вилучити пп. 11 п. 161 розд. XV «Перехідні положення» про графік початку виключно адвокатського представництва в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Іншими словами, зазначеним законопроектом фактично пропонується повернутися до стану, що існував у 2016 році, коли представництво в судах будь-якої інстанції могли здійснювати будь-які особи, незалежно від освіти, професії, кваліфікації. Згідно офіційної позиції Національної асоціації адвокатів України законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) не відповідає вимогам ч. 1 ст. 157 Конституції

України як такий, що скасовує та обмежує права і свободи людини і громадянина [149].

Зауважимо, що внесення змін до Конституції України у 2016 році стосовно виключного права адвокатів на представництво в судах було здійснено у повній відповідності до європейських демократичних практик. Зокрема, запровадження такої норми має підвищити якість правової професійної допомоги, яку, відповідно до Конституції, надає адвокатура. При цьому законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (№ 3524) був розроблений із залученням представників різних політичних сил, громадськості, вітчизняного та міжнародного експертного середовища, у тому числі й експертів Європейської Комісії «За демократію через право» та отримав схвальну оцінку експертів Венеціанської Комісії [150].

На зміну Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки [109] у 2021 році затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [118]. Метою цієї Стратегії є визначення основних напрямів та пріоритетів подальшого удосконалення законодавства України про судоустрій, статус суддів та судочинство у взаємозв'язку та взаємодії із іншими інститутами правосуддя для практичного утвердження принципу верховенства права, ефективного і справедливого судочинства, зміцнення функціональних основ організації судової влади відповідно до стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України та міжнародно-правовими зобов'язаннями України [118].

У Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки передбачено, що з метою запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні необхідно забезпечити: посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури; розширення можливостей доступу до державних реєстрів та баз даних при здійсненні адвокатської діяльності; конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої

відповідальності; запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження; удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката; перегляд вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю, запровадження прозорої процедури проведення єдиного кваліфікаційного іспиту, стажування кандидатів, порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України; удосконалення: - організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності та засад діяльності органів адвокатського самоврядування, удосконалення професійних стандартів діяльності адвоката; - порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги; - статусу помічника адвоката; - порядку захисту прав адвоката під час здійснення професійної діяльності [118].

З приводу Плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки у НААУ зазначили, що наразі чомусь отримали пріоритетне бачення зовсім не нові ідеї Міністерства юстиції України щодо вдосконалення інституту адвокатури. У цьому плані Міністерство юстиції України реанімував ідеї руйнівного законопроекту № 9055. Зокрема, до плану дій запозичено з проекту змін до закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положення щодо зміни вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю; запровадження єдиного кваліфікаційного іспиту; зміни до порядку стажування кандидатів; реформу Єдиного реєстру адвокатів України. Судячи з тексту цього небезпечного документу, намагаються повернути до життя такі пропозиції, які свого часу були визнані профільним комітетом парламенту корупціогенними. Проте це не перешкоджає перенесенню їх в нові «амбітні» плани реформи адвокатури. Так, недоречними і на етапі подачі цього законопроекту в 2018 році, і зараз є положення про спрощений допуск до адвокатської професії для суддів та прокурорів. Тим більше що судова практика чітко встановлює розділення між цими професійними спільнотами і неможливість перебування одночасно під дією двох присяг [151].

Отже, окремі державні органи отримали пріоритетне право участі в реформі адвокатури, хоча це суперечить конституційному статусу адвокатури і міжнародним практикам у відносинах адвокатури з виконавчою владою. Деякі

позиції, внесені Міністерством юстиції України, викликають певне відчуття дежавю, тому що це не нові ідеї, а ідеї законопроекту 9055, проти якого НААУ боролася і заперечувала можливість його прийняття, оскільки це був наступ на адвокатуру, і цей законопроект був відкликаний [152].

Натомість у НААУ є своє бачення цього плану, який, є більш реалістичним. Так, у законодавство варто внести зміни, аби встановити адміністративну відповідальність для суддів, прокурорів, слідчих та детективів за необґрунтоване звернення до дисциплінарних органів адвокатури зі скаргами на дії адвокатів. У кримінальному процесуальному законодавстві слід встановити додаткові критерії для ініціювання прокурорами, слідчими, детективами обшуків та оглядів у адвокатів; чи додаткові критерії для надання слідчими суддями дозволів на проведення обшуку та огляду у адвоката. Необхідно домогтися реальної роботи законодавчого механізму відповідальності за незаконне проведення обшуку та огляду у адвоката, а також незаконного доступу до адвокатської таємниці під час проведення обшуку та огляду у адвоката; за незаконне ініціювання допиту адвоката в якості свідка. З досвіду ми знаємо, що це є поширеними практиками тиску на сторону захисту, особливо у резонансних кримінальних справах [151].

2 липня 2021 року Рада адвокатів України затвердила Стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021 - 2025 роки [119]. Документ складається з чотирьох основних етапів: планування (включаючи розробку стратегії), реалізація, оцінка результатів і наслідків (аналіз причин досягнення чи недосагнення результатів) та уточнення стратегії з метою підтримки її актуальності, а також містить 26 пунктів, в яких чітко окреслені основні завдання, цілі та пріоритетні напрямки діяльності [153].

Відповідно до Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021 - 2025 роки місією НААУ є: сприяти ефективному розвитку та незалежності інституту адвокатури України; підвищувати статус адвоката у суспільстві, забезпечувати незалежність адвокатського самоврядування в Україні, а також захищати права та законні інтереси адвокатів, їх професійні гарантії; слугувати зміцненню ролі та авторитету інституту адвокатури, підвищенню

статусу професії адвоката та довіри до неї зі сторони українського суспільства; представляти інтереси адвокатури у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями; сприяти підвищенню рівня правової культури та правової свідомості суспільства; відстоювати інтереси своїх членів, створювати можливості для їх професійного розвитку та вдосконалення; активно протидіяти будь-яким спробам органів державної влади втручання до роботи органів адвокатського самоврядування; сприяти залученню адвокатури до процесу законотворення та впровадження правових реформ; забезпечити участь НААУ у законотворчому процесі, зокрема, але не обмежуючись, щодо питань адвокатури та адвокатської діяльності; захищати професійні і соціальні права адвокатів та забезпечувати гарантії адвокатської діяльності. Сприяти їх розширенню та дотриманню; слугувати підвищенню рівня професійної підготовки та підвищення кваліфікації адвокатів, а також забезпечувати дотримання етичних стандартів діяльності адвокатів; сприяти вдосконаленню та доступності безоплатної правової допомоги в Україні; представляти інтереси адвокатури в Україні та за її межами, зокрема із залученням закордонних представництв НААУ; сприяти подальшій тісній співпраці між структурними підрозділами НААУ та органами адвокатського самоврядування; сприяти посиленню та поширенню участі адвокатів в заходах з обміну досвідом в Україні та за кордоном; проводити заходи з підвищення професійного рівня адвокатів на міжнародному рівні [119].

Презентуючи стратегію, заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій наголосив, що документ є своєрідною картою, що показує, в якому напрямку рухається НААУ. Одним із важливих завдань Стратегії є реформування основних процесів, які відбуваються в НААУ. Зокрема, доступ до професії. Це те, що можна реформувати рішеннями РАУ. Це не потребує внесення змін до профільного закону, адже у нас є досить широка дискреція в плані прийняття порядку допуску до іспиту, порядку його складання, методики його оцінювання тощо. Крім того, треба удосконалити процес стажування з метою приведення його до максимально реальної картини. Стратегія, зокрема, визначає, що НААУ і

надалі братиме активну участь у процесі реформування судочинства. Багато документів інститут адвокатури визнає суміжними і ми повинні бути насторожі, щоб не тільки наші права не були порушені, а й права наших громадян, адже адвокатура працює для захисту їх прав. І тому ми повинні бути впевнені, що тут не буде жодних якихось дискримінацій чи обмежень. Також НААУ буде вести послідовну роботу щодо покращення доступу громадян до безоплатної правничої допомоги. НААУ не підтримує ту концепцію системи безоплатної правничої допомоги, яка існує на сьогодні в Україні. Ми вважаємо, що вона має бути замінена глобально, згідно зі світовими стандартами. Роль адвокатури повинна бути підвищена і не залежати від будь-яких чинників. Громадянин має отримувати правничу допомогу тільки від незалежних адвокатів. Інакше бути не може. Крім того, НААУ планує удосконалити процес розгляду дисциплінарних проваджень Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [153].

Проведений аналіз сучасного стану адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури дає підстави стверджувати, що задекларовані заходи щодо посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки та Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки не знайшли відповідного відображення у Законі України від 5 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Сьогодні адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури є неоднозначним та неузгодженим. Для ефективного функціонування адвокатури необхідно впорядкувати адміністративно-правові відносини між державою та адвокатурою, а саме: чітко визначити межі втручання держави у діяльність адвокатури; ключовим принципом у взаємовідносинах між державою та адвокатурою має бути незалежність адвокатури від держави; встановити рівноправний характер відносин між державою та адвокатурою; визначити напрями і умови взаємодії між державою та адвокатурою. Вирішення наведених вище питань сприятиме створенню ефективної моделі адвокатури в Україні [108, с. 27-28]. Це дасть змогу посилити гарантії здійснення адвокатської діяльності та

створити належні умови для організації та діяльності адвокатури, що дозволить забезпечити якісні стандарти надання професійної правничої допомоги.

2.2. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України

Важливе місце серед складових реформи адвокатури посідає її адміністративно-правове забезпечення. Найважливішим елементом адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури є відповідна система суб'єктів. Тому визначення кола таких суб'єктів сприятиме пошуку механізму щодо вдосконалення їхньої діяльності та формуванню ефективного адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури в Україні [154, с. 97].

Адміністративно-правове забезпечення здійснення реформи адвокатури в Україні покладено на різного роду суб'єктів. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення – це джерело впливу, того, хто виконує функції керівництва і впливає на об'єкт з метою переведення його у новий стан [155, с. 9], елемент (управляюча система) системи управління, що генерує процес її функціонування [156, с. 220].

Особливе місце серед суб'єктів здійснення реформи адвокатури в Україні належить Президентові України. Статус Президента України не уособлюється із жодною гілкою влади [157, с. 101]. Відповідно до ст. 102 Конституції України Президент є главою держави. Він виступає від імені України, є гарантом державного суверенітету і територіальної цілісності держави, додержання Конституції, прав і свобод людини [1]. Вплив Президента України на діяльність адвокатури здійснюється шляхом підписання законів, прийнятих Верховною Радою України, а також право вето щодо прийнятих Верховною Радою України

законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України [1]. Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження щодо здійснення реформи адвокатури, які є обов'язковими для виконання на території України (наприклад, Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/201 «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» [109], Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» [118]).

Єдиним органом законодавчої влади, яким приймаються закони, що становлять основу організаційно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури, є Верховна Рада України. Серед повноважень парламенту, визначених у ст. 85 Конституції України, в частині адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури, доцільно виділити такі: прийняття законів; здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом [1]. Одним із напрямів діяльності законодавчого органу України – робота народних депутатів у комітетах. На виконання положень Закону України від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР «Про комітети Верховної Ради України» [158] та на підставі Постанови Верховної Ради України від 29 серпня 2019 року № 19-ІХ «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» [159] серед комітетів парламенту сформований і діє Комітет з питань правової політики, предметами відання якого є питання, пов'язані із регулювання організації та діяльності адвокатури.

Згідно ст. 11 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» Комітет з питань правової політики здійснює законопроектну, організаційну та контрольну функції [158].

Законопроектна функція Комітету з питань правової політики щодо регулювання організації та діяльності адвокатури полягає в: розробці проектів законів, інших актів Верховної Ради України; попередньому розгляді та

підготовці висновків і пропозицій щодо законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України; доопрацюванні за дорученням Верховної Ради України окремих законопроектів за наслідками розгляду їх у першому та наступних читаннях (за винятком прийнятих Верховною Радою України актів у цілому); попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо проектів загальнодержавних програм та наданні згоди на обов'язковість чи денонсацію міжнародних договорів України; узагальненні зауважень і пропозицій, що надійшли до законопроектів; внесенні пропозицій щодо перспективного планування законопроектної роботи.

Організаційна функція Комітету з питань правової політики щодо регулювання організації та діяльності адвокатури полягає в: проведенні збору та аналізу інформації з питань організації та діяльності адвокатури, організації слухань із цих питань, у тому числі на засіданнях Верховної Ради України; підготовці питань на розгляд Верховної Ради України з питань організації та діяльності адвокатури; участі у формуванні порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України; прийнятті рішень, наданні висновків, рекомендацій, роз'яснень; розгляді звернень, що надійшли до комітету в установленому порядку; участі з питань організації та діяльності адвокатури в міжпарламентській діяльності, взаємодії з міжнародними організаціями; підготовці письмових звітів про підсумки своєї діяльності; забезпеченні висвітлення своєї діяльності в засобах масової інформації.

Контрольна функція Комітету з питань правової політики щодо регулювання організації та діяльності адвокатури полягає в: аналізі практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб з питань організації та діяльності адвокатури, підготовці та поданні відповідних висновків та рекомендацій на розгляд Верховної Ради України; участі за дорученням Верховної Ради України у проведенні «години запитань до Уряду»; контролі за виконанням Державного бюджету України з питань організації та діяльності адвокатури для забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів у порядку, встановленому законом; організації та

підготовці за дорученням Верховної Ради України парламентських слухань; організації та підготовці слухань у комітетах; підготовці та поданні на розгляд Верховної Ради України запитів до Президента України від комітету відповідно до положень п. 34 ч. 1 ст. 85 Конституції України; направленні матеріалів для відповідного реагування в межах, установлених законом, органам Верховної Ради України, державним органам, їх посадовим особам.

До системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури в Україні належать органи виконавчої влади, які є первинними елементами державного механізму, які створює держава для здійснення від її імені встановлених завдань та функцій [160, с. 78]. При цьому необхідно враховувати, що поняття «орган виконавчої влади» є похідним від ширшого поняття «державний орган» (або «орган державної влади»). У цьому розумінні орган виконавчої влади є окремим видом державних органів. На них поширюються всі загальні риси поняття державних органів. Це означає, що кожний окремий орган виконавчої влади: створюють для безпосереднього здійснення конкретного виду державної діяльності; виконує діяльність, що характеризується чітко визначеною державною спрямованістю, цілями, завданнями та функціями, певним обсягом компетенції (прав і обов'язків); реалізовує свою діяльність за допомогою визначених державою методів і форм; має певну організаційно-правову форму, внутрішню структуру і зовнішні зв'язки [161, с. 206–207].

Орган виконавчої влади є організацією, яка є частиною державного апарату, має певну компетенцію, структуру, територіальний масштаб діяльності, утворюється у порядку, встановленому законом або іншим правовим актом, володіє певними методами роботи, наділена повноваженнями виступати за дорученням держави і покликана у порядку виконавчої діяльності здійснювати керівництво економікою, соціально-культурним будівництвом та адміністративно-політичною діяльністю [162, с. 61].

Виконавча влада характеризується такими ознаками: організуючий характер (як основний інститут державного управління); постійність (безперервність) дії

виконавчої влади (перебування у постійній взаємодії з динамічним розвитком суспільних процесів та явищ); прерогативний характер виконавчої влади (регламентація нових, не урегульованих чинним законодавством суспільних відносин); універсальний характер виконавчої влади (універсальність виконавчої влади проявляється у здійсненні правотворчості через прийняття підзаконних нормативних актів і здійснюється на території усієї держави); предметний характер виконавчої влади (тобто наявність у розпорядженні виконавчої влади значних інформаційних, економічних, технічних, ідеологічних ресурсів, що забезпечують реальність організаційно-управлінського впливу на суспільні процеси); наявність ієрархічно побудованого, чітко структурованого апарату (тобто універсальність, предметність та організуючий характер виконавчої влади) [163, с. 7-8].

Сукупна компетенція органів виконавчої влади визначає їхнє місце в системі державної влади України, виражає її правові можливості щодо здійснення конституційних функцій. Від інших гілок влади вона принципово відрізняється предметом та сферою своєї діяльності. Основне їх призначення – організація виконання актів законодавчої влади, указів Президента України, інших нормативно– правових актів, тому вона і називається «виконавча влада» [164, с. 578].

Конституція України не містить вичерпної класифікації видів органів виконавчої влади. У Розділі VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» Основного Закону держави йдеться про вищий орган у системі органів виконавчої влади – Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади – міністерства; місцеві органи виконавчої влади – обласні (Київська і Севастопольська міські), районні державні адміністрації [1]. Водночас до одного з додаткових видів органів виконавчої влади можуть відноситися такі новостворені урядові органи державного управління як служби, агентства, інспекції [165]. Крім того, виконавчу влади в областях і районах здійснюють не тільки місцеві державні адміністрації, а й деякі інші місцеві органи виконавчої влади, зокрема територіальні органи деяких міністерств (наприклад, оборони,

внутрішніх справ, юстиції), які не входять до складу місцевих державних адміністрацій.

Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України. Відповідно до ст. 116 Конституції України [1] та ст. 2 Закону України від 27 лютого 2014 року № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України» [166] вживає заходів щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Кабінет Міністрів України видає постанови і розпорядження щодо організації та діяльності адвокатури, які є обов'язковими до виконання (наприклад, постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2013 року № 130 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу» [167], постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу» [168]).

Кабінет Міністрів України також здійснює повноваження у сфері надання надання безоплатної правничої допомоги, а саме: 1) затверджує порядок і умови проведення конкурсу та вимоги до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правничої допомоги; 2) встановлює порядок і умови укладання договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; 3) встановлює порядок інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання осіб; 4) встановлює розмір, порядок і методику оплати діяльності суб'єктів надання безоплатної вторинної правничої допомоги; 5) встановлює розмір і порядок оплати послуг з медіації медіаторами, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги; 6) встановлює розмір, порядок оплати послуг перекладачів і порядок їх залучення для забезпечення надання безоплатної вторинної правничої допомоги; 7) затверджує положення про Координаційний центр з надання правничої допомоги [71].

Центральні органи виконавчої влади відповідно до своїх повноважень та в залежності від сфери діяльності також забезпечують організацію та діяльність

адвокатури. Зокрема, важлива роль відводиться Міністерству юстиції України, одними із основних завдань якого є забезпечення формування та реалізація державної правової політики; забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері правової освіти, правової обізнаності, інформування населення, доступу громадян до джерел правової інформації; здійснення загального управління у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги та безоплатної вторинної правничої допомоги; експертне забезпечення правосуддя [169].

Міністерство юстиції України відповідно до покладених на нього завдань щодо організації та діяльності адвокатури: розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів; розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та подає їх в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України; узагальнює практику застосування законодавства та надає методичні рекомендації з питань, що належать до його компетенції; здійснює правову експертизу проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проектів законів, які подаються на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; готує зауваження і пропозиції до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентіві України; здійснює в установленому законодавством порядку антикорупційну експертизу нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, а також розробляє за її результатами рекомендації щодо усунення виявлених факторів, що спричиняють або можуть спричинити вчиненню корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень; підтримує тексти актів законодавства у контрольному стані, веде їх облік та здійснює зберігання; веде облік та здійснює зберігання чинних міжнародних договорів України, актів законодавства держав, з якими здійснюється обмін правовою інформацією; забезпечує ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, надання інформації з нього; здійснює офіційне опублікування нормативно-правових актів, чинних міжнародних договорів

України, рішень Європейського суду з прав людини щодо України в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України»; здійснює інформування громадян про їх права і свободи, правову політику держави, реалізацію проектів, пов'язаних із правовою освітою населення; сприяє розвитку надання юридичних послуг з метою реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб; бере участь у розробленні та розповсюдженні освітніх програм у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян [169].

Крім цього, Міністерство юстиції України здійснює регулювання і нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу – адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі безвізних; забезпечує надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу – адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням та адвокатам, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально; інформує Держфінмоніторинг про дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу – адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями та адвокатами, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, в тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення та/або недопущення у подальшій діяльності [169].

Особливу роль Міністерство юстиції України виконує у сфері надання безоплатної правничої допомоги. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» безоплатна правнича допомога – це правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [71]. До системи надання безоплатної правничої допомоги належать: Координаційний центр з надання правничої допомоги; суб'єкти надання безоплатної первинної правничої допомоги; суб'єкти надання безоплатної

вторинної правничої допомоги [71]. Суб'єктами надання безоплатної первинної правничої допомоги є адвокати, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку [71]. Суб'єктами надання безоплатної вторинної правничої допомоги є адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [71].

У сфері надання безоплатної правничої допомоги Міністерство юстиції України забезпечує координацію діяльності центральних органів виконавчої влади щодо реалізації державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги, взаємодіє з центральними органами виконавчої влади з питань реалізації Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»; затверджує нормативно-правові акти з питань функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги та надання такої допомоги відповідно до закону; надає методичну допомогу органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань, що стосуються надання безоплатної первинної правничої допомоги; відповідає за впровадження та функціонування системи безоплатної вторинної правової допомоги; приймає рішення про утворення територіальних відділень Координаційного центру з надання правничої допомоги; забезпечує підвищення професійного рівня працівників центрів з надання безоплатної вторинної правничої допомоги; встановлює порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; забезпечує проведення конкурсів міжрегіональними управліннями Мін'юсту для залучення адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги [169].

Ключовим суб'єктом у сфері надання безоплатної правничої допомоги є Координаційний центр з надання правничої допомоги, який утворений відповідно до Указу Президента України від 1 червня 2012 року № 374/2012 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України» [170]. Координаційний центр з надання правничої допомоги є державною установою і належить до сфери управління Міністерства юстиції України. Його метою діяльності є формування та забезпечення функціонування в

Україні ефективної системи безоплатної правової допомоги, забезпечення її доступності та якості [171].

Основними завданнями Координаційного центру з надання правничої допомоги є: 1) організаційне, експертно-аналітичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення здійснення повноважень Міністерства юстиції України у сфері надання безоплатної правничої допомоги; 2) проведення аналізу практики правозастосування з питань надання безоплатної правничої допомоги; 3) внесення на розгляд Міністра юстиції пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері; 4) розроблення та подання на затвердження Мін'юсту стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги; 4-1) розроблення та затвердження правил проведення медіації відповідно до вимог Закону України «Про медіацію»; 5) управління системою безоплатної вторинної правничої допомоги; 6) координація діяльності спеціалізованих установ з надання безоплатної первинної правничої допомоги; 7) формування і ведення у встановленому порядку Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; 7-1) формування і ведення у встановленому порядку Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правничої допомоги; 8) забезпечення функціонування та розвитку комплексної інформаційно-аналітичної системи забезпечення надання безоплатної правничої допомоги; 9) організація підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничої допомогу [171].

Згідно ст. 16 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» Міністерство юстиції України утворює регіональні (республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські), місцеві (районні, міжрайонні, міські, міськрайонні, міжрайонні та районні у містах) та міжрегіональні (повноваження яких поширюються на декілька адміністративно-територіальних одиниць) центри з надання безоплатної правничої допомоги. Центри з надання безоплатної правничої допомоги є територіальними відділеннями Координаційного центру з надання правничої допомоги і утворюються з урахуванням потреб відповідних адміністративно-

територіальних одиниць та забезпечення доступу осіб до безоплатної правничої допомоги [71].

Центр з надання безоплатної правничої допомоги: 1) надає правничі послуги безоплатної первинної правничої допомоги, визначені ч. 2 ст. 7 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»; 2) здійснює правопросвітництво; 3) приймає рішення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги або про відмову в наданні безоплатної вторинної правничої допомоги; 4) забезпечує складання процесуальних документів за зверненням суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу; 5) забезпечує участь захисника під час здійснення досудового розслідування та судового провадження у випадках, якщо захисник відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України залучається для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії; 6) забезпечує участь захисника в розгляді справи про адміністративне правопорушення; 7) забезпечує здійснення представництва інтересів суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 8) укладає договори з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, для надання такої допомоги; 9) видає доручення для підтвердження повноважень захисника або повноважень адвоката для здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 10) приймає рішення про уповноваження працівника центру з надання безоплатної правничої допомоги на надання безоплатної вторинної правничої допомоги; 11) приймає рішення про заміну адвоката чи працівника центру з надання безоплатної правничої допомоги; 12) подає клопотання до Координаційного центру з надання правничої допомоги про виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; 13) приймає рішення про припинення надання безоплатної вторинної правничої допомоги тощо [71].

Діяльність адвокатури певним чином забезпечують органи місцевого самоврядування, до повноважень яких віднесено сприяння діяльності адвокатури [172]. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» органи місцевого самоврядування можуть укласти з адвокатами договори про надання безоплатної первинної правничої допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці [71].

До суб'єктів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури належать також органами адвокатського самоврядування, а саме: Національна асоціація адвокатів України, З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону.

Безпосередній вплив на адміністративно-правове забезпечення проведення реформи адвокатури здійснює Національна асоціація адвокатів України – недержавна некомерційна професійна організація, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворена з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування [2]. Національна асоціація адвокатів України делегує своїх представників до органів публічної влади; бере участь у розробці нормативно-правових актів; бере участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проектів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності; сприяє залученню адвокатури до процесу законотворення та інших процесів, пов'язаних з розбудовою правової держави впровадження нових правових реформ тощо [173].

У складі НААУ функціонують комітети, які відповідно до покладених на них завдань, реалізують діяльність щодо забезпечення якісних стандартів надання правничої допомоги (наприклад, Комітет з питань захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, Комітет з питань міжнародних зв'язків, Комітет з питань адвокатської етики, Комітет з питань стратегічного розвитку та визначення пріоритетних напрямків діяльності, Комітет з питань незалежності

правосуддя та судової влади, Комітет з питань верховенства права, Комітет з питань антикорупційної політики та комплаєнсу, Комітет з питань законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності тощо) [174].

Серед органів адвокатського самоврядування особливої уваги у контексті адміністративно-правового забезпечення проведення реформи адвокатури заслуговують повноваження З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

З'їзд адвокатів України є вищим органом адвокатського самоврядування України, до повноважень якого віднесено: 1) обирає голову і заступників голови Ради адвокатів України, голову і заступників голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голову і членів Вищої ревізійної комісії адвокатури та достроково відкликає їх з посад; 2) затверджує статут Національної асоціації адвокатів України та вносить до нього зміни; 3) затверджує правила адвокатської етики; 4) затверджує положення про Раду адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури; 5) розглядає та затверджує звіти Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновки Вищої ревізійної комісії адвокатури; 6) обирає двох членів Вищої ради правосуддя; 7) затверджує кошторис Ради адвокатів України, кошторис Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджує звіт про їх виконання [2].

У свою чергу Рада адвокатів України підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України і виконує функції адвокатського самоврядування у період між з'їздами адвокатів України, а саме: 1) складає порядок денний, забезпечує скликання та проведення з'їзду адвокатів України; 2) визначає квоту представництва, порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіонів, з'їзду адвокатів України; 3) забезпечує виконання рішень з'їзду адвокатів України; 4) здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього; 5) затверджує регламент

конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про ревізійну комісію адвокатів регіону, положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги; б) встановлює розмір та порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, забезпечує їх розподіл і використання (якщо з'їздом адвокатів України прийнято рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування та визначено напрями їх використання); 7) визначає розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; 8) сприяє діяльності рад адвокатів регіонів, координує їх діяльність; 9) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів; 10) приймає рішення про розпорядження коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до призначень коштів і майна, визначених статутом Національної асоціації адвокатів України та рішеннями з'їзду адвокатів України; 11) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність рад адвокатів регіонів, їх голів, скасовує рішення рад адвокатів регіонів; 12) визначає друкований орган Національної асоціації адвокатів України; 13) забезпечує ведення офіційного веб-сайту Національної асоціації адвокатів України [2].

Суб'єктом адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури виступають громадські організації, що здійснюють діяльність на підставі статуту та Закону України «Про громадські об'єднання». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи [175]. Ознаками громадських організацій є такі: недержавна організація; добровільність об'єднання; неприбуткова організація; наявність спільної мети; незалежність у виборі напрямів та методів діяльності; спрямованість на задоволення інтересів членів; законний порядок створення та діяльності;

створення на основі спільної діяльності; самоорганізація та самоврядування; багатоманітність різновидів об'єднань громадян у зв'язку з надзвичайно широким спектром сфер та напрямів їхньої діяльності, які визначаються різноманітністю інтересів і потреб їх засновників та членів [176, с. 194–196; 177, 60–61].

Громадські організації є суб'єктами адміністративно-правових відносин. Так, В.В. Галунько зазначає, що громадські організації є класичними об'єктами публічного управління та повинні дотримуватися визначеного законодавством адміністративно-правового режиму щодо створення, здійснення своєї статутної діяльності та ліквідації. Крім того, громадським організаціям закони України можуть делегувати деякі державні владні повноваження [178, с. 146]. У свою чергу В.К. Колпаков відмічає, що свій регулюючий вплив держава поширює тільки на ті повноваження громадських організацій, які реалізуються безпосередньо у взаємовідносинах з органами публічної адміністрації. Сутність такого регулювання зводиться до того, щоб, по-перше, через норми адміністративного права закріпити повноваження громадських організацій у сфері публічного адміністрування, по-друге, створити реальні гарантії їх реалізації [155, с. 166]. Т.О. Коломоець також звертає увагу на те, що нормами адміністративного права регулюються питання легалізації громадських організацій, контролю за їх діяльністю, відповідальності та припинення діяльності громадських організацій [179, с. 75].

Прикладами громадських організацій, діяльність яких пов'язана з інститутом адвокатури, є Асоціація правників України та Асоціація адвокатів України.

Серед напрямів діяльності Асоціації правників України доцільно виділити такі: сприяння процесу розвитку правової держави в Україні; сприяння гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу та його реформуванню з використанням досвіду розвинених демократичних країн; сприяння професійному розвитку правників та поширенню етичних стандартів поведінки серед правників; сприяння вдосконаленню системи підготовки та підвищення кваліфікації правників. Асоціації правників України також бере участь у розробці законів та інших нормативно-правових актів;

організовує та проводить громадські експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів; сприяє організації та впровадженню заходів щодо вдосконалення юридичної освіти, розвитку юридичної професії та підвищення кваліфікації правників; сприяє підвищенню правової культури та правосвідомості громадян; сприяє підвищенню ролі права та юридичної професії в суспільстві; сприяє розвитку ринку юридичних послуг в Україні; розробляє та реалізує програми безоплатної правничої допомоги із залученням до участі у них членів Асоціації [180].

Основною метою Асоціації адвокатів України є об'єднання українських адвокатів для сприяння розвитку та зміцненню інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правничої допомоги, що надається адвокатами, підвищення ролі та авторитету адвокатури в суспільстві. Асоціації адвокатів України бере участь у розробці нормативно-правових актів; організовує та проводить громадські експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів та нормативних актів; забезпечує захист соціальних та професійних прав, законних інтересів членів Асоціації у державних органах, громадських та інших організаціях, зокрема у кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури та Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури; сприяє організації та впровадженню заходів щодо вдосконалення юридичної освіти, розвитку юридичної професії та підвищення кваліфікації адвокатів; здійснює представництво та захист законних, професійних та інших спільних інтересів членів Асоціації в органах центральної та місцевої влади, інших державних та недержавних установах та організаціях; розробляє та реалізує програми безоплатної правничої допомоги із залученням до участі у них членів Асоціації; сприяє працевлаштуванню адвокатів тощо [181].

До суб'єктів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України необхідно також віднести міжнародні організації, а саме: Організація Об'єднаних Націй та Рада Європи.

Так, Конгресом Організації Об'єднаних Націй по запобіганню злочинам у серпні 1990 року були прийняті Основні положення про роль адвокатів, метою яких є допомога державам-учасницям у їх завданні сприяти і забезпечувати

належну роль адвокатів, яка має поважатися і гарантуватися урядами при розробці національного законодавства та його застосуванні як адвокатами, так і суддями, прокурорами, членами законодавчої та виконавчої влади і суспільством в цілому. В Основних положеннях про роль адвокатів сформульовано особливості доступу до адвокатів і юридичної допомоги, спеціальних гарантій у кримінальній юстиції, кваліфікації і підготовки адвокатів, обов'язків і повноважень адвокатів, гарантій діяльності адвокатів, свободи висловлювання й об'єднання в асоціації адвокатів, діяльності професійних асоціації адвокатів [182].

На рівні Ради Європи до правових актів, які безпосередньо стосуються адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України, насамперед, доцільно віднести рішення Комітету Міністрів та висновки Консультативної Ради Європейських суддів, а саме: Рекомендація R (2000) 21 Комітету міністрів про свободу професійної діяльності адвокатів [183] та Висновок Консультативної Ради Європейських суддів (2013) 16 про відносини між суддями та адвокатами [184]. Такі рішення створюють конкретні права та обов'язки для України та забезпечують в подальшому можливість їх інтеграції до стандартів організації та діяльності адвокатури [38, с. 39].

У складі Ради Європи як дорадчий орган з питань конституційного права функціонує Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), яка надає висновки про відповідність проєктів законодавчих актів європейським стандартам та цінностям [185].

Європейська комісія за демократію через право відіграла значну роль у прийнятті Закону України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», яким було запроваджено виключне право адвокатів на представництво в судах [74], надавши схвальну оцінку цьому нормативно-правовому акту. 23 жовтня 2015 року на 104-му пленарному засіданні Венеціанської Комісії було ухвалено Остаточний висновок (документ CDL-AD(2015)027), в якому зазначається, що остання версія змін до Конституції України, підготовлена Робочою групою Конституційної Комісії з питань правосуддя, є дуже позитивною і добре підготовленою та заслуговує повної

підтримки. Таким чином, зазначені зміни поширили можливості особи на отримання саме професійної правничої допомоги та заклали основу для подальшого реформування інституту адвокатури шляхом створення в Україні єдиної самоврядної правничої професії, що сприятиме реалізації принципу верховенства права, сприяння реалізації принципу змагальності у судовому процесі та забезпечення інституційної спроможності адвокатури [186].

Підсумовуючи викладене, констатуємо, що суб'єкти адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України – це інституції, діяльність яких пов'язана з реформуванням адвокатури.

Суб'єктами адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України є: органи державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України), державні установи (Координаційний центр з надання правничої допомоги), органи місцевого самоврядування, адвокатура в особі органів адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону), громадські організації (діяльність яких пов'язана з функціонуванням інституту адвокатури), міжнародні організації (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи).

Належна координація та взаємодія між суб'єктами процесу реформування адвокатури забезпечить ефективний режим функціонування цього самоврядного інституту правової системи в майбутньому.

2.3. Взаємодія органів публічної влади та адвокатури як важлива гарантія адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України

Головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1], а забезпечення здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги особі є основним завданням адвокатури [2]. Реалізація цих законодавчих положень неможлива без тісної співпраці органів публічної влади та адвокатури. Спільна діяльність даних суб'єктів у правозахисній сфері є запорукою та фактичною вимогою для можливості ефективного забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Тому визначення адміністративно-правових засад взаємодії органів публічної влади та адвокатури сприятиме пошуку механізму щодо вдосконалення їхньої діяльності у напрямку правозахисної діяльності [187, с. 61].

«Взаємодія» як філософська категорія відображає особливий тип відносин між об'єктами, при якому кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи їх до зміни, водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, у свою чергу, зумовлює зміну його стану. Її фундаментальне значення зумовлено тим, що вся людська діяльність у реальному світі, практика, а саме – наше існування і відчуття його реальності – ґрунтуються на різноманітних взаємодіях, які людина здійснює і використовує як засіб пізнання, знаряддя дії, спосіб організації буття [188]. У літературі серед ознак взаємодії виділяють такі: взаємодія – це діяльність; обов'язкова наявність декількох (не менше двох) суб'єктів взаємодії; погодженість заходів за спільною метою, місцем, часом, методами; спрямованість функціонування взаємодіючих суб'єктів; наявність нормативної (правової) бази взаємодії; становище, яке посідають суб'єкти взаємодії в ієрархії системи; зміст завдань, які виконуються суб'єктами взаємодії; спільна діяльність [189, с. 132].

Адміністративно-правові засади взаємодії органів публічної влади та адвокатури визначено у ст. 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, у ч. 1 ст. 5 встановлено, що адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а у ч. 2 ст. 5 передбачено, що держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності [2].

З цього приводу Т.Б. Вільчик відмічає, що діяльність адвокатури та держави спрямована на досягнення єдино значимої мети – захист прав і свобод людини, а отже, не може бути протиставлена одна одній, оскільки держава і адвокатура здійснюють свою діяльність на основі Конституції України, відповідно до якої вищою конституційною цінністю є оголошені права і свободи людини, а їх захист – обов'язок держави. Отже, відносини адвокатури та державної влади в суспільстві повинні мати рівноправний характер. Держава, яка називає себе правовою, має бути зацікавлена в тому, щоб адвокатура виступала високопрофесійним інститутом. Тому опозиція адвокатури до держави неможлива, а відносини між державою та адвокатурою повинні розвиватися лише як партнерські, що передбачає відсутність підпорядкованості один одному, наявність кореспондуючих прав і обов'язків, взаємної відповідальності за порушення умов партнерської взаємодії [20, с. 68].

В умовах побудови правової держави та формування громадянського суспільства в Україні взаємодія органів публічної влади та адвокатури повинна здійснюватися на основі об'єднання зусиль. Така взаємодія повинна ґрунтуватися на таких принципах: 1) рівноправного партнерства, який передбачає взаємну зацікавленість, відкритість, довіру і соціальну відповідальність за виконання взятих на себе зобов'язань на підставі додержання принципів організації та діяльності адвокатських об'єднань та органів державної влади; 2) прийняття спільних рішень із питань, пов'язаних з наданням правової допомоги, створення умов для надання адвокатами такої допомоги, участь адвокатів і представників адвокатських об'єднань у роботі колегіальних органів влади; 3) юридичних гарантій дотримання договірною партнерства в рамках підписаних угод про

спільну діяльність, включаючи інші гарантії здійснення адвокатської діяльності; 4) відповідальності за виконання спільних рішень на основі укладених угод між органами державної влади та адвокатськими об'єднаннями; 5) формування нового образу адвокатури на основі історичних традицій, що передбачає консолідацію зусиль держави та адвокатури в процесі відродження кращих традицій адвокатури, здатних закріпити істинний правовий образ адвокатів [20, с. 69-70].

С.О. Іваницький зазначає, що оптимальним форматом взаємодії між адвокатурою і державою є партнерство [51, с. 155-156]. У схвалених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 2012 року «Принципах і керівних настановах щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального правосуддя» державам вказується на необхідність налагодити партнерські відносини з колегіями адвокатів, зокрема й шляхом створення державноприватних та інших форм партнерських структур [190].

Сучасний стан взаємовідносин між органами публічної влади та адвокатурою характеризується негативними тенденціями і послабленням впливу адвокатури у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» було внесено низку змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо затвердження граничних розмірів внеску на проходження стажування та плати за складання кваліфікаційного іспиту [191]. Таким чином, фактично було довільно обмежено право органів адвокатського самоврядування в аспекті фінансування власної діяльності [192]. Втручання Верховної Ради України у фінансове забезпечення органів адвокатського самоврядування суперечить ст. 131² Конституції України, згідно якої гарантується незалежність адвокатури [1], а також Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», оскільки адвокатура самостійно вирішує питання своєї діяльності. Необхідно також відмітити, що згідно Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року, держава може впливати на адвокатуру

лише у контексті сприяння і забезпечення доступу до професії та дотримання її гарантій [182].

Мають місце випадки не обговорення з представниками Національної асоціації адвокатів України проектів змін до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Наприклад, проект Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 6 вересня 2018 року № 9055 тривалий час не надавався адвокатській спільноті для обговорення [112].

Варто зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Національна асоціація адвокатів України представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади [2]. В складі Національної асоціації адвокатів України функціонує Комітет законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності, який виступає від імені Національної асоціації адвокатів України для участі у вдосконаленні законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність та суміжних нормативно-правових актів, створення сприятливих умов для розвитку правової діяльності, вдосконалення діючої і формованої нормативно-правової бази, що має сприяти адекватному впливу законодавства на відносини в адвокатурі України та державі в цілому [193].

Однак проект Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 [112] було розроблено не представництвом адвокатури України, а Адміністрацією Президента України у закритому від Національній асоціації адвокатів України форматі. При цьому, як відмічає адвокатська спільнота, аргумент про включення до робочої групи окремих адвокатів не витримує ніякої критики, враховуючи положення ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [194]. З цього приводу голова Національної асоціації адвокатів України Л.П. Ізовітова відмічає, що краще, ніж адвокати, ніхто не знає

про існуючі прогалини у законодавстві про адвокатуру, про необхідність запровадження інструментів як захисту громадян, так і власного захисту [195].

Про наявність проблем у напрямку взаємодії органів публічної влади та адвокатури чітко показує також ситуація у сфері надання безоплатної правничої допомоги.

Так, законопроект № 5107 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги та підвищення якості її надання» внесений на розгляд парламенту без обговорення з адвокатурою, що є грубим порушенням європейських стандартів. Тобто, з порушенням європейського стандарту, який існує: в тому разі, якщо є професійна незалежна організація адвокатів, то виконавча влада має узгоджувати питання адвокатури з нею, з адвокатами, якщо вони надають будь-які правові позиції [196].

Законопроект № 5107 запропоновано доповнити закон України «Про безоплатну правову допомогу» статтею 6-2 «Оцінювання якості надання безоплатної правничої допомоги», яка передбачає впровадження механізму незалежного оцінювання якості наданої адвокатами безоплатної вторинної правничої допомоги з використанням інструменту рецензування («peer review») шляхом утворення Міністерством юстиції комісії з незалежного оцінювання якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги. Передбачається, що Положення про комісію та її кількісний склад, механізм проведення незалежного оцінювання якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги з використанням інструменту рецензування («peer review»), порядок проведення комісією конкурсного відбору адвокатів-експертів для проведення зазначеного оцінювання затверджуються Міністерством юстиції України [197].

З приводу законопроекту № 5107 адвокатська спільнота наголосила, що ті зміни, які стосуються «peer review», фактично покликані на те, щоб знищити довіру до інституту адвокатури. Чинний закон «Про безоплатну правову допомогу» 2012 року визначив, що контроль за якістю надання адвокатами такої допомоги мають здійснювати відповідні комісії, які діють при Радах адвокатів

регіонів. В кожному регіоні України, відповідно до закону, такі комісії створені. Це підтверджують і європейські організації, які проводили аналіз системи безоплатної правничої допомоги в Україні. Адвокатська спільнота занепокоєна, що у разі запровадження «peer review» адвокат, який зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю, має розкривати не лише документи, а й правову позицію, яка погоджена з клієнтом. Тобто, держава сьогодні через такий інструментарій намагається втрутитися в правову позицію адвоката через своїх працівників. Не забувайте, що це кримінальна відповідальність. Кожен адвокат знає, що таке розкриття адвокатської таємниці, яка має зберігатися. І те, що вже сьогодні в договорах з клієнтами намагаються маленькими літерами написати, що клієнт завчасно згоден на перевірку його документів і на розкриття адвокатської таємниці – є примушенням людини до розкриття цієї таємниці і намаганням того, щоб держава не захищала, а формувала ту правову позицію, яка буде зручна державі. Це не є захист прав людини, гарантований Конституцією України [198].

НААУ звернула увагу на численні колізії між положеннями законопроекту № 5107 та чинними законами України, зокрема профільним законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та законом «Про безоплатну правову допомогу», а також на те, що запропоновані зміни суперечать міжнародним стандартам. Законопроект №5107 не відповідає певному концепту, який був встановлений у Спільній програмі Ради Європи та Європейської Комісії «Прозорість і ефективність судової системи» та Експертному висновку щодо проекту Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 23 грудня 2008 року. НААУ переконана, що оцінювання якості надання допомоги адвокатами безоплатної правничої допомоги («peer review»), що пропонується у законопроекті № 5107 встановлює контроль держави за незалежною адвокатською діяльністю, що веде до порушення гарантій адвокатської діяльності та одержавлення адвокатури. Комісія буде мати дуже вагомим повноваження, що буде впливати на гарантії незалежної професійної адвокатської діяльності. У такий спосіб держава буде мати інструментарій втручання в правову позицію незалежного захисника у справах. Тобто, це перетворення адвоката із

незалежного захисника в залежного від держави. Під виглядом контролю за якістю надання безоплатної правничої допомоги адвокатом чиновник, який буде затверджений в складі цієї комісії Міністерством юстиції - органом державної виконавчої влади, отримає можливість вивчати адвокатське досьє, матеріали якого є адвокатською таємницею. По змісту, смислу та своїй суті адвокатська таємниця є таємницею особи, клієнта, громадянина, яку він довірив адвокату. Доступ до неї сторонніх осіб, більш того з боку державних органів, порушує права людини [199].

Голова Комітету з питань безоплатної правничої допомоги ННАУ Олександр Дроздов зазначив, що конгломерат норм Конституції (ст. 131²), системне тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини свідчить про те, що це є дуже серйозне втручання в незалежність адвокатури. До особливих ризиків він відніс відсутність чіткого обґрунтування підстав зміни системи оцінки якості безоплатної правничої допомоги, яка діє за чинним законодавством, і аргументів щодо її неефективності. Звіт про діяльність адвокатів у системі безоплатної правничої допомоги, навпаки, свідчить про високу якість надання ними безоплатної правничої допомоги. При цьому сама діяльність центрів безоплатної правничої допомоги не проходить жодних оцінок на ефективність і прозорість. Принцип незалежності адвокатури не може бути порушений з огляду на міжнародні стандарти, зокрема, Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо ефективності та дієвості системи безоплатної правничої допомоги у сферах цивільного й адміністративного права. В цьому документі зазначається необхідність враховувати незалежність адвокатури при наданні правничої допомоги за рахунок держави [200].

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Сергій Вилков зауважує, що безоплатний адвокат має бути незалежним і працювати без зовнішнього контролю чи втручання, проте, сьогодні контроль адвокатів безоплатної правничої допомоги намагається здійснювати Міністерство юстиції України. Про перебирання на себе повноважень адвокатського самоврядування

ідеться і тоді, коли органи Міністерства юстиції проводять конкурси з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правової допомоги. Такі конкурсні комісії не вправі оцінювати кваліфікаційний рівень адвокатів і за цим критерієм допускати їх до роботи в системі безоплатної правової допомоги чи виключати. Всі адвокати потрапили в професію через успішно складений іспит і не потребують повторної атестації органами влади». Спірні питання щодо системи безоплатної правової допомоги в Україні повинні бути врегульовані на законодавчому рівні. Чинний закон про безоплатну правову допомогу був прийнятий раніше закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». На його основі розбудована система, яка не враховує принципу самоврядності адвокатури. Ідея передати адміністрування безоплатної правової допомоги органам адвокатського самоврядування економічно доцільна, тому що це економить кошти державного бюджету, і в більшій мірі відповідає принципам незалежної адвокатської діяльності. Тому що і безоплатний адвокат має бути незалежним і працювати без зовнішнього контролю чи втручання. Такий підхід неодноразово був підтриманий на з'їздах адвокатів і обговорений у Раді адвокатів України [201].

27 грудня 2022 року Рада адвокатів України прийняла рішення про вихід з Меморандуму про співпрацю з Координаційним центром з надання правової допомоги. Цей Меморандум було укладено 7 березня 2019 року з метою налагодження взаємодії між НААУ і Координаційним центром з надання правової допомоги з питань досягнення високого рівня якості правової допомоги, яка надається адвокатами. Така взаємодія мала відбуватись за двома основними напрямками: інформаційної взаємодії та підвищення кваліфікації адвокатів. НААУ протягом всього часу дії Меморандуму виконувала взяті на себе зобов'язання. На противагу, Координаційний центр з надання правової допомоги у питаннях інформаційної взаємодії та підвищення кваліфікації погодженої Меморандумом позиції не зайняв: ні інформаційної, ні іншої співпраці наразі немає. НААУ фактично відсторонена від усіх процесів, що пов'язані із забезпеченням якості безоплатної вторинної правової допомоги і забезпечуються Координаційним

центром з надання правової допомоги: починаючи від проведення конкурсів з відбору адвокатів, закінчуючи розробкою стандартів надання ними безоплатної правової допомоги. Аналогічна ситуація і з навчанням адвокатів. Координаційний центр не просто не бачить НААУ партнером у питаннях навчання адвокатів, як це передбачено Меморандумом та впливає із зобов'язань держави. Адвокатуру системно усувають від цього процесу в системі безоплатної правової допомоги, натомість залучають замість НААУ державні органи. Наприклад, в межах Меморандуму між Координаційним центром і департаментом Міністерства оборони України, навчальні програми та навіть алгоритми захисту для адвокатів будуть розробляти ці два державні суб'єкти [202].

Таким чином, організаційна діяльність центрів безоплатної правничої допомоги поступово замінюється невластивою для них неконституційною функцією контролю держави за адвокатською діяльністю, у тому числі контролю за якістю надання правової допомоги адвокатами, що є порушенням права людини на захист [203].

Ми підтримуємо позицію, згідно якої державні функції управління системою безоплатної правничої допомоги необхідно передати до органів адвокатського самоврядування, оскільки формат безоплатної правничої допомоги при Міністерстві юстиції України, який діє зараз, – це знищення незалежності адвокатури, що є нормою для всіх цивілізованих країн світу, це навіть не імітація реформ, це спроба тотального владного контролю [204]. Державі, яка делегувала інституту адвокатури повноваження щодо здійснення захисту, представництва та надання правничої допомоги кожному громадянину, права якого визнала найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), треба більше довіряти йому як самоврядному незалежному органу [20, с. 67].

У цьому контексті Т.Б. Вільчик слушно відмічає, що в умовах побудови громадянського суспільства, коли адвокатура виступає втіленням задоволення суспільних потреб, державна політика в галузі адвокатури повинна поєднувати засади заступництва і незалежності. Встановлення партнерських взаємовідносин між адвокатурою і державними структурами необхідне насамперед при вирішенні

питань забезпечення гарантованих Конституцією прав і свобод людини, верховенства права, сприянні процесу формування правової держави та громадянського суспільства в Україні. Держава має всіма способами сприяти адвокатурі, але в жодному разі не контролювати її. Держава не може не потребувати такого правозахисного інституту, як адвокатура, бо саме вона регулює діяльність останньої, видаючи закони і встановлюючи правила, за якими діє адвокат. До того ж держава встановила таку систему правосуддя, в якій важливе місце відводиться адвокатурі [20, с. 69].

Непрозорість реформи адвокатури, порушення прав адвокатів на участь у процесі реформування адвокатури, відсутність раціонального поєднання публічного та приватного інтересу у забезпеченні діяльності адвокатури, вказує на те, що процес трансформації адвокатури характеризується наявністю суттєвих протиріч щодо подальшого функціонування цього незалежного правозахисного інституту [205, с. 130].

Одним із визначальних ідеалів і цінностей, які мають враховуватися під час реформування адвокатури, є принцип незалежності. Незалежність адвокатури зумовлюється її можливостями самостійно вирішувати питання внутрішнього життя, а також характером відносин з державними інститутами. Незалежність адвокатури значною мірою визначається її статусом при взаємодії з органами публічної влади. Показниками незалежності є обсяг повноважень органів самоврядування адвокатури у вирішенні внутрішніх корпоративних питань і можливості обмеження їх методами зовнішнього контролю, тобто органами публічної влади. Тільки законодавча рівність інститутів обвинувачення і захисту та незалежність інституту адвокатури від адміністративного державного контролю буде справжнім гарантом захисту прав і свобод людини і громадянина. Ця незалежність може бути обмежена лише в інтересах ефективного виконання професійного обов'язку адвокатом і в інтересах правосуддя у межах, що впливають з принципів професійної етики і процесуального законодавства [205, с. 130-131; 206, с. 70].

Т.Б. Вільчик наголошує, що адвокатура здійснює свою діяльність під егідою двох систем управління: станового (корпоративного) управління і управління зовнішнього, державного. Тому і незалежність адвокатури складається з двох елементів: незалежності організацій адвокатури та адвокатських утворень, у межах яких здійснюється адвокатська діяльність, і незалежності самого адвоката при здійсненні його діяльності. Незалежний адвокат може існувати тільки в незалежній адвокатурі, тому наявність у країні сильної і незалежної організації адвокатів є необхідною умовою гарантії незалежності кожного адвоката, адже організація адвокатів може відстоювати позицію адвокатури на державному рівні. Саме завдяки тому, що основи побудови та функціонування адвокатури визначаються законами, забезпечується її незалежність як спільноти, а це означає, що ніякі органи не можуть утручатися в діяльність адвокатури шляхом прийняття всупереч закону яких би то не було нормативних або індивідуально-розпорядчих актів. До того ж певною гарантією незалежності адвокатури є автономність її бюджету, який у цілому не залежить ні від держави або органів місцевого самоврядування, ні від будь-яких організацій. Крім того, незалежність адвокатури забезпечується кількома способами: прямою законодавчою заборонаю втручання в адвокатську діяльність; правомірністю і пропорційністю застосування заходів дисциплінарного впливу; існуванням системи гарантій незалежності адвоката в чинному законодавстві (статті 5, 7, 22, 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [20, с. 65].

В.В. Заборовський зазначає, що незалежність адвокатури слід сприймати, по-перше, як незалежність недержавного самоврядного інституту (проявляється, зокрема як в неможливості втручання з боку органів законодавчої, виконавчої та судової влади, інших установ та організацій, так і навпаки – в можливості адвокатурою самостійно вирішувати питання своєї організації та діяльності), а по-друге, – в аспекті безпосередньо незалежності кожного адвоката під час здійснення ним своєї професійної діяльності. Поняття «незалежність адвокатури» та «незалежність адвоката» взаємопов'язані між собою та можуть бути дотримані лише за умови абсолютної реалізації кожного з них [53, с. 123-124].

Є.Ф. Шкрбець стверджує, що незалежність адвокатури має два елементи: незалежність адвокатів у реалізації та здійсненні ними своїх повноважень і незалежність адвокатських утворень, у межах яких здійснюється адвокатська діяльність. Реалізація незалежності забезпечується тим, що основи її побудови і функціонування визначаються законами, у зв'язку з чим жодні державні органи не можуть втручатися у діяльність адвокатури через прийняття нормативних чи індивідуально-розпорядчих актів усупереч закону [207, с. 193]. Ю.О. Меліхова вказує на те, що держава повинна гарантувати автономну роль адвокатури, гарантуючи це при розробленні та застосуванні законодавства, натомість адвокат повинен відповідати перед державою за здійснені та реалізовані функції, делеговані останньою [208, с. 108].

В.О. Святоцька підкреслює, що саморегуляція адвокатської професії є надважливою запорукою та умовою збереження адвокатської незалежності. Дотримання стандарту недержавного характеру адвокатури є запорукою існування незалежної й сильної адвокатури. Дотримання стандарту автономності адвокатури є запорукою незалежності й самодостатності цього інституту. Недержавний характер адвокатури вимагає незалежності адвоката від держави та її владних структур, передбачає інтелектуальну, економічну і політичну свободу адвоката при здійсненні ним професійної діяльності, реалізації консультативних та представницьких функцій. Свобода адвокатської професії складається із таких складових: 1) непідвладність державі у питаннях допуску до здійснення адвокатської діяльності; 2) непідпорядкованість довірителю; 3) самостійність від третіх осіб, які можуть здійснювати політичний тиск чи вплив іншого характеру; 4) економічна автономність, яка може бути гарантована адвокату тільки в разі достатнього доходу від його професійної діяльності; 5) регламентація діяльності інституту адвокатури переважно органами адвокатського самоврядування [97, с. 328-330].

Таким чином, суттєві недоліки та протиріччя у напрямку взаємодії органів публічної влади та адвокатури впливають на незалежність та ефективне функціонування адвокатури України. Ефективність виконання поставлених

державою перед адвокатурою завдань безпосередньо залежить від того, як здійснюється адміністративно-правове забезпечення її діяльності. Дотримання принципу незалежності адвокатури під час реформи адвокатури дозволить створити необхідні умови для ефективного функціонування адвокатури [205, с. 133].

Варто відмітити, що згідно Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 21 від 25 жовтня 2000 року про свободу професійної діяльності адвокатів до принципів формування адвокатури віднесено право на свободу переконань і можливість впливу на законотворчу діяльність, тобто саме адвокатура повинна ініціювати свій профільний закон, а не влада: у діяльності адвокатури держава лише забезпечує ефективний доступ до правосуддя і доступ усіх верств суспільства до ефективної правової допомоги, яку можуть надати адвокати, у тому числі і доступ до прозорості законотворчої сфери [183].

Слід також зазначити, що адвокатура як інститут захисту прав людини у більшості країн світу наділена пріоритетом у законотворчій сфері захисту прав людини, і у бідь-якому випадку думки цього інституту слід враховувати, якщо йдеться про формування профільного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Консолідація зусиль адвокатури і держави неможлива також без закріплення на законодавчому рівні обов'язку законодавця направляти адвокатури на перевірку (експертизу) проекти законів, що стосуються діяльності адвокатури та/або додержання прав людини. Наприклад, одним з найважливіших завдань Федеральної Палати адвокатів Німеччини є активна участь в законодавчому процесі з метою формування правової бази діяльності адвокатів [209, с. 128].

У зв'язку з цим доцільно підтримати науковців, які пропонують на законодавчому рівні закріпити право адвокатури приймати участь у обговоренні проектів законів, що стосуються її організації та діяльності. Серед функцій адвокатури повинна бути закріплена функція законотворчої ініціативи, яка полягає у підготовці проектів законодавчих актів, висновків з питань

ефективності законопроектів та чинних законів і перш за все, з питань, що стосуються організації та діяльності інституту адвокатури [209, с. 128-129].

Ще однією негативною тенденцією у напрямку співробітництва органів публічної влади та адвокатури є порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності з боку представників правоохоронних органів та суду (необґрунтовані кримінальні переслідування, незаконні обшуки, порушення адвокатської таємниці, фізичне насильство, вбивства) [210, 211, 212]. Адвокатура є суміжним правовим інститутом, що функціонує у системі судової влади поряд з іншими правовими інститутами [118], а також «монополістом» у питанні представництва осіб у судах та захисту від кримінального обвинувачення [1]. Тому правоохоронним органам та судам необхідно змістовно переорієнтувати свою діяльність у напрямку утвердження і забезпечення належних умов щодо прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності. Адвокатура, правоохоронні та судові органи повинні співпрацювати задля досягнення спільної мети – захисту прав, свобод і законних інтересів людини як основної цінності правової держави.

Важливим напрямком взаємодії органів публічної влади та адвокатури є конструктивна співпраця в залежності від компетенції конкретного державного органу. З деякими державними органами Національною асоціацією адвокатів України укладено меморандуми про співпрацю (наприклад, Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги [213], Меморандум про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Національною асоціацією адвокатів України [214], Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Департаментом з питань виконання кримінальних покарань при Міністерстві юстиції України [215]). Такий напрямок співпраці потрібно продовжити в майбутньому. На нашу думку, відносини між органами публічної влади та адвокатурою мають бути партнерськими, яким властивий рівноправний характер.

Доцільно звернути увагу на те, що згідно Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства адвокат має діяти в інтересах

права в цілому, точно так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи йому довірено захищати [216]. У Хартії основних принципів європейської адвокатської професії встановлено, що адвокат не тільки вірно служить інтересам свого клієнта і захищає його права, а також виконує функцію правозахисника в суспільстві, яка полягає в попередженні та запобіганні конфліктів, подальшому розвитку права та захисту громадських свобод, утвердженні справедливості та верховенства права [217]. Звідси слідує, що адвокатура має бути наділена повноваженнями у напрямку контролю за забезпеченням органами публічної влади прав, свобод і законних інтересів людини.

У цьому контексті Т.Б. Вільчик зазначає, що визнання державою адвокатури незалежним самоврядним правозахисним інститутом накладає на неї обов'язок із забезпечення законності у всьому суспільстві, у тому числі з боку самої держави в особі її органів влади. На сьогодні у суспільстві немає інституту, який міг би ефективно контролювати, як всією системою органів влади додержуються конституційні права і свободи людини і суспільства. Суспільство не може уповноважити якусь окрему організацію контролювати правозастосовну діяльність влади, але може делегувати це право інституту, здатному здійснювати ефективний контроль за забезпеченням конституційних прав і свобод людини через те, що його члени є професійними юристами [20, с. 364-365].

З огляду на це адвокатуру доцільно наділити повноваженнями щодо здійснення контролю за органами публічної влади у напрямку правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини.

Слід також вказати і такий напрям взаємодії органів публічної влади та адвокатури як участь адвокатури у формуванні органів публічної влади (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів). Їх ефективна співпраця здатна сприяти розвитку та формуванню якісних незалежних відповідних органів публічної влади.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що під взаємодією органів публічної влади та адвокатури слід розуміти узгоджену та скоординовану діяльність щодо

спільного вирішення завдань у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Напрямами взаємодії органів публічної влади та адвокатури є: 1) участь у обговоренні проектів законів у сфері адвокатури та адвокатської діяльності та захисту прав, свобод і законних інтересів людини; 2) співпраця у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів людини в залежності від компетенції конкретного органу публічної влади; 3) участь у попередженні порушення прав, свобод і законних інтересів людини; 4) участь у формуванні органів публічної влади (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів). Для ефективної реалізації цих напрямів взаємодії необхідно на законодавчому рівні регламентувати взаємовідносини органів публічної влади та адвокатури шляхом встановлення особливостей та гарантій співробітництва, а також наділення їх відповідними правами та обов'язками.

Висновки до розділу 2

1. Сучасний стан розвитку адвокатури України характеризується необхідністю створення ефективної моделі цього правозахисного інституту. В цих умовах важливим аспектом побудови дієвої системи адвокатури є формування належного адміністративно-правового забезпечення її реформи. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України являє собою регламентовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених державою суб'єктів, яка спрямована на створення умов та надання гарантій для належного функціонування адвокатури. На даний час відсутнє ефективне адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури. Наслідком цього є негативний вплив на виконання адвокатурою її особливої соціальної ролі у суспільстві та створення ефективної моделі адвокатури в Україні.

2. Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури – це діяльність уповноважених державою суб'єктів, яка спрямована на запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні. Змістом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є мета, суб'єкт, об'єкт та засоби її здійснення. Метою адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є створення ефективної моделі інституту адвокатури в Україні. Об'єктом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері організації та діяльності адвокатури України. Суб'єктом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є уповноважені державою компетентні інституції. Засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури – це організаційно-правові заходи, що забезпечують досягнення мети адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури.

3. Сьогодні адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури є неоднозначним та неузгодженим. Для ефективного функціонування адвокатури необхідно впорядкувати адміністративно-правові відносини між державою та адвокатурою, а саме: чітко визначити межі втручання держави у діяльність адвокатури; ключовим принципом у взаємовідносинах між державою та адвокатурою має бути незалежність адвокатури від держави; встановити рівноправний характер відносин між державою та адвокатурою; визначити напрями і умови взаємодії між державою та адвокатурою. Вирішення наведених вище питань сприятиме створенню ефективної моделі адвокатури в Україні. Це дасть змогу посилити гарантії здійснення адвокатської діяльності та створити належні умови для організації та діяльності адвокатури, що дозволить забезпечити якісні стандарти надання професійної правничої допомоги.

4. Одним із найважливіших елементів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури є відповідна система суб'єктів. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України – це інституції, діяльність яких пов'язана з реформуванням адвокатури. Адміністративно-правове забезпечення здійснення реформи

адвокатури в Україні покладено на різного роду суб'єктів. Суб'єктами адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України є: органи державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України), державні установи (Координаційний центр з надання правничої допомоги), органи місцевого самоврядування, адвокатура в особі органів адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону), громадські організації (діяльність яких пов'язана з функціонуванням інституту адвокатури), міжнародні організації (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи). Належна координація та взаємодія між суб'єктами процесу реформування адвокатури забезпечить ефективний режим функціонування цього самоврядного інституту правової системи в майбутньому.

5. Сучасний стан взаємовідносин між органами публічної влади та адвокатурою характеризується негативними тенденціями і послабленням впливу адвокатури у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Непрозорість реформи адвокатури, порушення прав адвокатів на участь у процесі реформування адвокатури, відсутність раціонального поєднання публічного та приватного інтересу у забезпеченні діяльності адвокатури, вказує на те, що процес трансформації адвокатури характеризується наявністю суттєвих протиріч щодо подальшого функціонування цього незалежного правозахисного інституту.

6. Під взаємодією органів публічної влади та адвокатури слід розуміти узгоджену та скоординовану діяльність щодо спільного вирішення завдань у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Напрямами взаємодії органів публічної влади та адвокатури є: 1) участь у обговоренні проектів законів у сфері адвокатури та адвокатської діяльності та захисту прав, свобод і законних інтересів людини; 2) співпраця у сфері захисту

прав, свобод і законних інтересів людини в залежності від компетенції конкретного органу публічної влади; 3) участь у попередженні порушення прав, свобод і законних інтересів людини; 4) участь у формуванні органів публічної влади (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів). Для ефективною реалізації цих напрямів взаємодії необхідно на законодавчому рівні регламентувати взаємовідносини органів публічної влади та адвокатури шляхом встановлення особливостей та гарантій співробітництва, а також наділення їх відповідними правами та обов'язками.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

3.1. Організаційно-правові засади діяльності та реформування адвокатури в зарубіжних країнах

Актуальним завданням на шляху адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України є вивчення зарубіжного досвіду реформування адвокатури для оцінки можливості застосування щодо подальшого удосконалення функціонування інституту адвокатури в Україні.

В законодавстві зарубіжних країн правова природа адвокатури визначається по різному. В Англії адвокатура сприяє зміцненню режиму «панування права», захисту прав людини. Законодавство Франції розглядає адвокатуру як ліберальну незалежну професію. В Німеччині адвокатура розуміється як незалежна організація в системі правосуддя, а адвокати – як вільні підприємці. У законодавчих актах щодо адвокатури таких правових держав, як Німеччина та Іспанія, прямо передбачено, що адвокатура є інститутом публічного права. У Литві адвокатура є незалежною частиною правової системи. У Латвії адвокатура є невід’ємною частиною правосуддя. В Естонії адвокатура є публічно-правовою юридичною особою, професійним об’єднанням адвокатів, метою якої є надання юридичних послуг у приватних і публічних інтересах, а також захист професійних прав адвокатів. Законодавство Узбекистану та Азербайджану визначає адвокатуру як правовий інститут, Таджикистану – незалежне професійне об’єднання. Як інститут громадянського суспільства адвокатура розглядається в законодавстві Вірменії та Молдови [20, с. 92-93].

У зарубіжних країнах застосовують різні підходи щодо впливу держави на формування інституту адвокатури. Особливо це проявляється при визначенні кола суб’єктів, які можуть займатися адвокатською діяльністю. Залежно від того, які категорії осіб допущені до адвокатської практики, можна виокремити кілька груп

держав, які відрізняються за ознакою монополії на здійснення юридичної діяльності: перша група – абсолютна монополія (Греція, Франція, Іспанія, Португалія, Люксембург, Норвегія, Кіпр), друга – обмежена монополія (Австрія, Італія, Бельгія, Данія, Швеція, Великобританія, Німеччина, Нідерланди), третя – демонополізований ринок адвокатських послуг (Фінляндія, Мальта) [557, с. 200]. Перша група характеризується такими ознаками: надання консультаційних послуг, професійне судове, частково і позасудове представництво (Греція, Австрія); надання платних консультацій із правових питань третім особам (Франція); професійне судове представництво та здійснення консультаційної діяльності в галузі права (Іспанія, Португалія, Люксембург); адвокати володіють монополією лише на судове представництво (Нідерланди); проведення правових дій, які здійснюють особи, внесені до реєстру, і «відносно вільні дії», які можуть здійснюватися і не адвокатами; водночас здійснення професійного правового консультування особами, не внесеними до реєстру, утворює склад кримінального правопорушення (Італія). Адвокатська діяльність групи демонополізованої адвокатури передбачає, що на ринку юридичних послуг можуть конкурувати як професійні адвокати, так і інші спеціалісти, що мають юридичну освіту (Фінляндія) [218, с. 25; 99, с. 296-297; 219, с. 200-201; 55, с. 153-154].

В залежності від кількості професійних адвокатських організацій в державі, яким належить право регулювання адвокатської діяльності, І.М. Переверза моделі організації адвокатського самоврядування поділяє на два види: модель єдиної професійної організації адвокатського самоврядування та модель кількох професійних адвокатських організацій [220, с. 10–11].

С.О. Іваницький класифікує системи адвокатур за декількома критеріями [53, с. 317-324]:

а) залежно від ступеня обов'язковості членства в органах адвокатського самоврядування адвокатури з добровільним (після набуття особою статусу адвоката й отримання документа, що підтверджує право на заняття адвокатською діяльністю, адвокат добровільно вирішує, чи вступати йому до будь-якої професійної асоціації (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Мексика, США (штат Нью-

Йорк, Колорадо, Пенсильванія, Іллінойс тощо) та обов'язковим (особа отримує доступ до здійснення адвокатської діяльності лише після набуття членства у визначеній державою професійній асоціації (Чехія, Угорщина, Німеччина, Україна, Японія, Китай, США (штат Каліфорнія, Луїзіана, Техас, Флорида тощо) членством в органах адвокатського самоврядування;

б) залежно від складу адвокатури, тобто осіб, яким законодавством дозволено входити до організаційних форм адвокатської діяльності або самоврядування адвокатури гомогенні (членами органів адвокатури можуть бути тільки адвокати (Україна, Польща) на гетерогенні (адвокатури містять у своєму складі не адвокатів, які можуть бути представниками держави, академічна спільнота, громадськість тощо, причому нерідко ними є не юристи (Німеччина, Люксембург, Пакистан, Японія, Естонія, Данія, Індія);

в) залежно від кількості юрисдикцій, що здійснюють спеціалізоване регулювання діяльності певних груп адвокатів в межах однієї держави моноюрисдикційні (право здійснення адвокатської діяльності або її окремих видів резервується державою за однією категорією юристів (адвокатів), які відповідають певним вимогам; залишаючи на собою низку прерогатив, держава уповноважує одну професійну організацію, що об'єднує зазначених адвокатів, здійснювати частину повноважень регуляторного та/або атестаційно-дисциплінарного характеру; дія єдиного законодавства щодо організації і функціонування адвокатури розповсюджується на всю територію держави (Україна, Молдова, Болгарія, Угорщина) та мультиюрисдикційні (санкціоноване законодавцем функціонування в межах однієї держави декількох відмінних горизонтальних та/або вертикальних юрисдикційних систем для адвокатів, що значно диференціюються за територіальною (у кожному штаті, провінції тощо одного рівня діє власний правовий режим) або суб'єктно-функціональною ознаками (баристери й соліситори в Англії, адвокати і юрисконсультанти в Польщі, адвокати й прокуратори в Іспанії. Цей тип в основному пов'язаний із формою державного устрою й частіше представлений у федеративних й конфедеративних державах (США, Канада, Австралія, Швейцарія), хоча унітарні країни також

активно використовують його потенціал (Великобританія, Іспанія, Португалія, Польща, Мальта) адвокатури;

г) залежно від обсягу повноважень загальнодержавного органу адвокатського самоврядування централізовані (наявність загальнодержавного органу (органів) адвокатського самоврядування; наділення цього органу (органів) компетенцією контрольно-ревізійного характеру щодо рішень нижчестоящих органів адвокатського самоврядування в межах атестаційного, дисциплінарного та/чи/або нормотворчого провадженя; обов'язковість рішень центрального органу (органів) для регіональних органів адвокатського самоврядування, можливість першого (перших) за певних умов брати участь у формуванні останніх, наявність між ними елементів субординації, ієрархії (Польща, Україна, Румунія, Болгарія, Молдова, Індія) та децентралізовані (характеризується відсутністю загальнодержавного органу (органів) адвокатського самоврядування, або його слабкістю, «декоративним» значенням, або виконанням цієї ролі громадською організацією, яка наділена переважно координуючими, загальнопредставницькими повноваженнями адвокатури (США, Франція, Греція, Швейцарія, Австралія, Канада) адвокатури.

У США децентралізована організація діяльності юридичної професії. Регулювання професії, правила професійної поведінки, екзамени та допуск до професійної діяльності регламентовані на рівні та у межах законодавства штатів. Адвокати отримують ліцензію на професійну практику лише на території одного зі штатів. Допуск до адвокатської практики здійснюють колеги адвокатів штатів. Водночас діють потужні національні соціальні об'єднання та організації, що здійснюють вплив на професійну підготовку юристів та юридичну освіту в США. Однією з основних таких організацій є Американська асоціація адвокатів, яка встановила певні стандарти якості американської юридичної освіти, які вона систематично перевіряє для забезпечення повної відповідності американської юридичної освіти цим стандартам. У такий спосіб Асоціація акредитує галузеву правову освіту в США. Рада та Акредитаційний комітет секції Американської асоціації адвокатів є акредитаційною агенцією щодо навчальних планів для

підготовки юристів. Ці секції Асоціації з правової освіти та допуску до юридичної практики оприлюднюють Стандарти та Правила порядку акредитації юридичних факультетів, яким повинні відповідати юридичні школи, щоб отримати акредитацію від Асоціації. Стандарти встановлюють вимоги щодо змісту програми юридичної освіти та організації навчання на факультеті. Під час акредитації юридичного факультету здійснюється ретельний аналіз всіх аспектів його діяльності на відповідність існуючим стандартам. Процес оцінювання діяльності юридичних факультетів є доволі складним, він включає аналіз даних, наданих адміністрацією факультетів, вивчення веб-сайту факультету, інтерв'ю з його студентами та викладачами. До складу вищевказаної Ради входить 21 особа, не більше ніж 10 з яких можуть бути деканами юридичних шкіл або викладачами. Інші члени Ради – це судді, практикуючі адвокати, один студент юридичного факультету та щонайменше три представника громадськості [97, с. 196, 204-205].

Надважливе місце для освіти американських юристів (адвокатів), фахової підготовки та розвитку професійних якостей юриста-практика відіграло запровадження судової практики до переліку літератури, необхідної для підготовки до вступного іспиту з адвокатської професії [97, с. 197]. Необхідно відмітити, що в США адвокатом може бути будь-який юрист, який здав спеціальний екзамен – *bar examination*, призначений визначити чи достатнім рівнем кваліфікації володіє кандидат для того, щоб займатися практикою у певній юрисдикції, тобто на рівні певного штату або федеральному. Після успішної здачі такого іспиту адвокати можуть виступати в суді, хоча в деяких штатах вимагається отримання окремого сертифікату-дозволу, якщо особа бажає бути допущеною до засідань апеляційного суду. Для роботи у федеральному суді не потрібно здавати окремий екзамен, але найчастіше від кандидата вимагається попередня практика в суді штату [221, с. 913-914].

Єдиного нормативно-правового акта, який регулює діяльність адвокатів США, немає. Адвокати у своїй діяльності керуються звичаями, традиціями, прецедентом, нормами професійної етики, актами, прийнятими на рівні штатів. Регулювання юридичної (адвокатської) діяльності відбувається на рівні: 6-ї

поправки до Конституції США (в усіх кримінальних справах обвинувачений має право на швидкий та публічний судовий процес незалежним судом штату та округу, у якому скоєно злочин. Обвинувачений має право бути повідомленим про зміст і причину обвинувачення; мати зустрічі зі свідками позивача; мати захисника); прецедентного права США (судові рішення, що стосуються адвокатської практики, також є джерелами регуляції діяльності американських адвокатів); актів, прийнятих Американською асоціацією адвокатів (акти, що регулюють діяльність юристів (адвокатів) майже в усіх галузях, у тому числі тих, що стосуються діяльності судової влади) [97, с. 199-200].

Адвокатське самоврядування у США здійснюється адвокатськими асоціаціями. Кожен штат, місто чи великий населений пункт мають власну адвокатську асоціацію, утворену на добровільних засадах адвокатами, які допущені до ведення справ у місцевих судах та надають за плату юридичну допомогу. В одних штатах вони діють на основі статутів («конституцій»), які затверджуються членами асоціацій на загальних зборах, в інших – на основі спеціальних законів штату або судових правил. У штатах другої групи (їх двадцять вісім) з «інтегрованими адвокатурами» членство в асоціації є обов'язковою умовою заняття адвокатською практикою. Своєю чергою адвокатські асоціації штатів утворюють національну організацію адвокатів – Американську асоціацію адвокатів [31, с. 145].

У Великій Британії кожна адміністративно-територіальна одиниця має свою адвокатуру. Загальна структура англійської юридичної професії залишається незмінною протягом століть, однак за останні два десятиліття відбулися суттєві реформаторські зміни у нормативній базі Великої Британії щодо адвокатської діяльності. Торкнулися зміни відносин між двома основними гілками англійської юридичної професії – соліситорів і баристерів. У 2007 році відбулася реформа в організації та регулюванні професійної діяльності адвокатури Англії. До її здійснення не існувало єдиного нормативно-правового акта, який би регулював діяльність адвокатів. Застосовувалися королівські хартії, парламентські акти, урядові постанови, правила, прийняті керівними органами адвокатських

організацій, судова практика, звичаї і багатовікові традиції. Нині діяльність соліситорів в Англії та Уельсі регламентується на рівні: загальної регуляції, тобто постанов і генеральних резолюцій, що приймає національний парламент; підзаконних актів, що видаються Товариством юристів; Кодексу поведінки соліситорів; Реєстру соліситорів. Натомість діяльність баристерів Англії та Уельсу здійснюється на підставі: загальної регуляції; підзаконних актів, прийнятих Радою баристерів; актів, ухвалених Колегією баристерів зі стандартів; Кодексу поведінки баристерів; Реєстру баристерів [97, с. 179-181].

Основна відмінність між соліситорами і баристерами полягає в тому, що соліситор працює безпосередньо із клієнтом й відповідає за залучення кваліфікованого й досвідченого баристера до справи. Баристери не мають чи майже не мають безпосереднього контакту із своїми клієнтами. Умовно кажучи, їхніми клієнтами виступають соліситори, які й доповідають їм про суть й розвиток справи і виступають своєрідною ланкою між клієнтом і баристером. Вся кореспонденція, результати розслідування, факти у справі тощо передаються соліситорові, який в тому числі відповідає й за призначення гонорару баристерові [221, с. 901-902].

Закон про юридичні послуги, прийнятий Британським парламентом у 2007 році (Legal Services Act 2007), поклав початок реформуванню юридичної професії. Відбулося внесення суттєвих змін до нормативно-правової бази з питань організації та професійної діяльності адвокатів Англії та Уельсу. Зокрема, Закон істотно змінив систему надання юридичних послуг. Впровадження змін відбувалося поступово. У 2011 році з метою впровадження положень Закону 2007 року було утворено Комітет юридичних послуг (Legal Services Board), покликаний забезпечити регулювання системи надання правових послуг для суспільства та з пріоритетом інтересів суспільства. Закон про юридичні послуги 2007 року надав можливість: створити нову регулятивну структуру для юридичних послуг, яка дає змогу різним типам юристів спільно вести бізнес; не юристам брати участь в управлінні або володінні компаніями, які надають юридичні послуги; значно розширити перелік юридичних професій у Англії та

Уельсі; створити незалежний орган Правниче товариство соліситорів Англії і Уельсу (Solicitors Regulation Authority (SRA), покликаний регулювати діяльність індивідуальних соліситорів та їх об'єднань; соліситорам, баристерам, патентним юристам, іноземним юристам, а також непрактикуючим адвокатам отримати можливість бути учасниками об'єднання Юридичної дисциплінарної практики – Legal Disciplinary Practices (LDP); створити два нових органи – Legal Services Board (контролюючий, незалежний орган від влади та адвокатського самоврядування, над соліситорами та баристерами) та The Legal Ombudsman (незалежна інституція, що розглядає скарги будь-якого клієнта на діяльність правника з питань, які стосуються його справи); створити нову, спільну для соліситорів і баристерів організаційну форму діяльності під назвою Alternative Business Structure (ABS) [97, с. 181-192].

У Німеччині в середні віки адвокатура являла собою абсолютно вільну професію. Будь-яка особа могла отримати право на заняття адвокатською діяльністю, внутрішньої організації фактично не було. Звання адвоката давалося судом на невизначений строк. Вони були абсолютно самостійними і незалежними від своїх колег по професії, тобто вони не утворювали особливого стану. За Статутом 1878 року адвокати об'єднувалися у адвокатську колегію на чолі з виборною радою. Також за цим Статутом 1878 року було встановлено трирічну практичну підготовку до самостійної адвокатської діяльності. У 1879 році прийнято закон, відповідно до якого визначення розміру гонорару адвоката могло бути як за домовленістю сторін, так і за встановленою таксою. На сьогодні основним нормативним актом, який регулює діяльність адвокатів у Німеччині, є Федеральне положення про адвокатуру 1959 року [221, с. 931].

Особи, які бажають займатися адвокатською практикою в Німеччині, повинні пройти стажування у суді, прокуратурі чи в адвоката. Таке стажування оплачується з державної скарбниці. Після його закінчення майбутні адвокати складають іспит, який проводиться під егідою міністерства (управління) юстиції Німеччини відповідної землі, яке розробляє екзаменаційну програму, форму екзаменаційних білетів, видає методичні рекомендації та формує екзаменаційну

комісію. Важливим є той факт, що до адвокатів і суддів Німеччини ставляться однакові вимоги щодо їхньої кваліфікації та рівня освіти. Ця норма існує в законодавстві Німеччини ще з XIX ст. Зараз вона закріплена у Законі про судоустрій, відповідно до якого до адвокатської практики допускаються особи, які можуть підтвердити свій кваліфікаційний рівень, необхідний для виконання суддівських обов'язків. Тому особа, яка успішно склала іспит, може стати як адвокатом, так і суддею. Практикувати також може юрист – доктор права Німеччини, у цьому випадку складання іспиту та проходження стажування не потрібні. Питання допуску до адвокатської практики вирішує міністерство юстиції тієї землі, на території якої має намір проживати адвокат, беручи до уваги думки колегії адвокатів округу, на території якого планує практикувати адвокат [97, с. 219-220].

Одним зі стандартів організації німецької адвокатури є самоврядування. Органами самоуправління адвокатури Німеччині є: Федеральна палата адвокатів, що є представником інтересів усіх німецьких адвокатів перед політиками, верховними судами, держадміністрацією; 27 регіональних палат адвокатів та Палата адвокатів при Верховному Федеральному Суді, які здійснюють виконавчі функції; адвокатські суди, що уособлюють судову владу у дисциплінарних справах щодо адвокатів. Адвокати Німеччини на добровільних засадах можуть стати членами Федеральної асоціації адвокатів. У Німеччині функціонує незалежний орган – Арбітражна рада адвокатів, яка вирішує майнові спори між клієнтом та адвокатом [97, с. 227-230]. Крім того, у Німеччині існує понад двох сотень місцевих асоціацій адвокатів, об'єднаних у Федеральну асоціацію адвокатів. На відміну від регіональних колегій, членство у місцевій асоціації не є обов'язковим. Метою і завданням асоціацій є репрезентація економічних, політичних та професійних інтересів адвокатів перед суспільством, політичними партіями та державою; лобювання професійних інтересів німецьких адвокатів [31, с. 144-145].

У Франції адвокатура утворилася шляхом звичаю. Історія французької адвокатури свідчить про постійні зміни в її становищі, оскільки її права то

звужувалися, то розширялися залежно від політичної ситуації в державі. На початку XIX ст. французька адвокатура становить дві самостійні адвокатські корпорації, одна з яких є малочисельною та зосереджена в Парижі, а друга – головна та розкидана по всій країні, зі своїм органом самоуправління в кожному судовому окрузі держави. У другій половині XIX ст. адвокатура стає повністю самостійною, потужною організацією. Адвокати відіграють важливу роль у політичному, науковому та громадському житті Франції. У XIX ст. та в першій половині XX ст. із 580 членів французького парламенту близько 100, як правило, були адвокатами. Не було жодного уряду, в якому не було б представників адвокатури. Цікавим є те, що адвокатами були міністри, прем'єр-міністри Франції. Адвокатура у Франції наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. відіграє важливу роль у суспільстві та утверджується як основний інститут правозахисту [97, с. 240-243].

До 1971 року у Франції розрізняли юридичні професії адвоката, повіреного при трибуналі великого процесу й повіреного при торговельному трибуналі. Злиття цих фахів відбулось на основі прийнятого 31 грудня 1971 року Закону № 71-1130, яким було реформовано деякі судові й юридичні професії, зокрема професії адвоката об'єднано три попередні юридичні професії: адвоката, судового повіреного при апеляційному суді та юридичного консультанта. Цим же Законом передбачено, що при виконанні своїх обов'язків у судових установах адвокати зобов'язані носити мантию, а також запроваджено адвокатську монополію щодо участі в судових засіданнях, крім представників профспілкових організацій, які вправі вільно здійснювати свою діяльність у сфері соціального забезпечення. 27 листопада 1991 року прийнято Декрет № 91-1197 про адвокатуру та адвокатську діяльність, який переорганізував професію адвоката таким чином, що у 1992 році адвокат і юридичний радник фактично об'єднались в єдину професію адвоката [221, с. 925-926; 97, с. 243-244].

Законом про реформування деяких судових та юридичних професій від 31 грудня 1971 року № 71-1130 встановлено, що свою професійну діяльність адвокат може здійснювати: а) в індивідуальному порядку; б) як член асоціації

адвокатів; в) у межах юридичної особи, організаційно-правова форма якої не надає учасникам статусу підприємця; г) як найманий працівник адвоката, асоціації чи товариства адвокатів. Крім того, адвокату не заборонено бути членом союзу, на основі економічних інтересів. З іншого боку, адвокатів, який працює за наймом, не дозволяється мати своїх клієнтів. Адвокату надається можливість відкрити кілька філіалів, попередньо повідомивши про це раду колегії адвокатів, до якої він належить. Водночас адвокат, який володіє філіалом, зобов'язаний реально здійснювати у ньому професійну діяльність; інакше рада колегії адвокатів за місцем його знаходження має право прийняти рішення про його закриття [97, с. 244].

У Законі про реформування деяких судових та юридичних професій від 31 грудня 1971 року № 71-1130 регламентовані питання адвокатської винагороди. Зокрема, розмір винагороди адвоката за адвокатську підготовку документів, надання консультацій, порад, здійснення іншого сприяння, складання юридичних документів, а також за виступи в судових засіданнях визначається за погодженням з клієнтом. Винятком є справи про арешт нерухомого майна, його поділ, продаж із торгів чи застосування забезпечувальних заходів, у яких гонорар адвоката встановлений відповідними положеннями Комерційного кодексу. Винагорода адвоката визначається з огляду на звичайні правила і практику, з урахуванням матеріального становища клієнта, складності справи, можливих витрат адвоката, а також залежно від його репутації та наполегливості. При цьому категорично забороняється встановлювати розмір гонорару залежно від результатів судового розгляду. З іншого боку, законними вважаються угоди, в яких поряд з оплатою за виконану роботу передбачається додаткова винагорода залежно від досягнутого результату та наданої послуги [97, с. 245].

Вимоги до кандидата на посаду адвоката є доволі високими: 1) мати громадянство Французької Республіки, громадянство однієї з держав – членів Європейського Союзу, за умови взаємного визнання дипломів про вищу освіту, або громадянство держави чи територіальної одиниці, яка хоча і не є членом Європейського Союзу або стороною угоди про Європейський економічний

простір, але надала громадянам Французької Республіки право на здійснення професійної діяльності на своїй території на тих самих умовах, на яких її громадяни можуть здійснювати професійну діяльність на території Франції, з урахуванням рішень Ради Європейського Союзу щодо груп держав і заморських територій у Європейському економічному просторі, або має статус біженця чи апатрида, що перебуває під захистом Французького бюро щодо захисту біженців та апатридів; 2) диплом за спеціальністю (магістра права) або диплом доктора права; 3) пройти 18-місячний курс навчання, який передбачає науково-теоретичні дисципліни та практичні заняття, успішно скласти вступні іспити у регіональному центрі професійної підготовки та отримати кваліфікаційний сертифікат адвоката; 4) не бути притягнутим раніше до кримінальної відповідальності за вчинення діянь, що порушують принципи чесності, порядності та моральності; 5) не бути раніше підданим адміністративному та дисциплінарному стягненню у вигляді відсторонення від посади, виключення з реєстру, відклику дозволу чи ліцензії за вчинення перерахованих вище діянь; 6) не бути у судовому порядку особисто визнаним неплатоспроможним. Цікаво, що доктори права, які бажають пройти теоретичне і практичне навчання у регіональному центрі професійної підготовки, звільнені від складання вступних іспитів. Кваліфікаційний сертифікат адвоката є дуже престижним. Володіння ним відкриває шлях не лише до професії адвоката, а й для працевлаштування у юридичних службах компаній, отримання посади в органах державної влади Французької Республіки [97, с. 245-246].

Декретом про адвокатуру та адвокатську діяльність від 27 листопада 1991 року № 91-1197 передбачено, що навчання в регіональному центрі професійної підготовки охоплює три етапи, кожен тривалістю 6 місяців. Перший етап присвячений загальним питанням діяльності адвоката (правовий статус, професійна етика, складання юридичних документів, виступ у судових засіданнях та участь у судових дебатах, організація судових процесів, керівництво адвокатським кабінетом, а також одна з сучасних іноземних мов), другий – індивідуальній програмі навчання, а третій полягає у проходженні стажування у адвоката. Ці етапи навчання повинні йти один за одним без перерви [97, с. 246].

Законодавство Французької Республіки передбачає спеціалізацію адвокатів (Закон про реформування деяких судових та юридичних професій від 31 грудня 1971 року № 71-1130) та підвищення кваліфікації (Декрет про адвокатуру та адвокатську діяльність від 27 листопада 1991 року № 91-1197) [97, с. 248-249].

Адвокати є членами колегій адвокатів, які організовані при судах вищої інстанції. Адвокатуру Французької Республіки представляє Національна рада колегій адвокатів, яка видає загальні положення для уніфікації правил та звичаїв здійснення адвокатської діяльності. У Франції також діє Конференція голів колегій адвокатів – добровільне об'єднання усіх керівників регіональних колегій адвокатів Франції, яка відіграє роль експертного майданчика для професійного спілкування, обміну думками та напрацювання рішень з актуальних для французької адвокатури питань. Крім того, існує значна кількість адвокатських профспілок [97, с. 249-252].

У Франції функціонують дисциплінарні комісії, які розглядають скарги на дії адвокатів. Вони створені при всіх адвокатських палатах. 25 червня 2005 року Урядом Франції було видано декрет, за яким дисциплінарні комісії створюються при апеляційних судах і до їх складу входять не лише колеги адвоката, на якого було подано скаргу, по палаті, а й члени інших адвокатських палат. Крім того, комісія може розглядати не лише професійні проступки адвоката, а й, наприклад, його негідну поведінку в побуті [221, с. 931].

Перша правова регламентація юридичних професій в Італії відбулася 8 червня 1874 року з прийняттям закону, який стосувався організації та діяльності двох основних, того періоду, юридичних інститутів – прокуратора та адвоката. Такий порядок розподілу юридичної професії в Італії на дві гілки діяв аж до 1997 року. Законом від 24 лютого 1997 року № 27 було скасовано дію інституту прокуратора й відповідно реєстр прокураторів. Відтоді діє лише інститут адвокатури. У результаті численних реформ прийнято новий Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в Італії від 31 грудня 2012 року № 247, що набрав чинність 2 лютого 2013 року [97, с. 270, 272, 274].

Особливостями організації та діяльності адвокатури Італії є такі: 1) допуск до професії, згідно якого умовою внесення особи до реєстру адвокатів та допуску до професійної практики є стажування тривалістю 18 місяців, яке за певних умов може бути скорочено; 2) умовою здобуття спеціалізації адвокатом є закінчення спеціального навчання протягом не менше 2-х років. Навчання відбувається: на юридичних факультетах регіону, з якими Національна рада адвокатів уклала договір; в університетах, які згідно із законом уповноважені проводити таке навчання. Звання спеціаліста присвоює лише Національна рада адвокатів на підставі професійної оцінки адвоката після закінчення навчання; 3) на адвоката покладається обов'язок постійно навчатися та підвищувати свою кваліфікацію; 4) передбачено діяльність «довідкової служби» для громадян, яка надає інформацію громадянам щодо їхніх прав та доступу до правосуддя й перебуває у віданні палати адвокатів; 5) обов'язок адвоката бути членом ради адвокатів судового округу, в якому він практикує [97, с. 286-287].

У Польщі традиційно склалося, що правову допомогу надають дві юридичні професії, кожна у певному обсязі. Це професії адвоката та правового радника. Окрім представників цих юридичних професій, юридичну допомогу у дещо обмеженому обсязі можуть надавати особи з вищою юридичною освітою (суб'єкти господарської діяльності), а також закордонні юристи. Основною різницею є обсяг правової допомоги, що надається адвокатами і правовими радниками. Адвокат може надавати усі види правової допомоги, а правовий радник не може виступати в якості захисника у кримінальній справі. Юридичні консультанти свою діяльність здійснюють відповідно до Закону «Про свободу господарської діяльності» та надають правові послуги [10; с. 275, 222, с. 169-190].

Правовий статус адвокатури Польщі визначено Законом від 26 травня 1982 року «Про адвокатуру» [223]. Згідно цього Закону адвокатуру складають адвокати та адвокатські стажисти (апліканти). Формами адвокатської діяльності є: адвокатські канцелярії, адвокатські групи або об'єднання. Адвокатськими об'єднаннями є: цивільне товариство або явне товариство; партнерське товариство; командитне або командитно-акціонерне товариство. При цьому

наявність офісу – обов’язкова умова адвокатської діяльності. У Польщі передбачена можливість врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами поза межами дисциплінарного провадження. Така процедура вирішення спорів між адвокатами та клієнтами має суттєві переваги, а саме: зменшення навантаження на дисциплінарні палати кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; збереження репутації адвоката; швидший захист інтересів клієнта (порівняно із випадками, якщо справа дійде до суду). Органами адвокатського самоврядування є: Національний З’їзд адвокатів, Вища рада адвокатів, Вищий Дисциплінарний Суд, Дисциплінарний Уповноважений Адвокатури, Вища ревізійна комісія. Членами органів адвокатури можуть бути тільки адвокати [10; с. 268, 270, 272].

До особливостей адміністративно-правового статусу органів адвокатського самоврядування у зарубіжних державах, що відрізняють їх від аналогічних органів України, В.А. Гвоздів відносить такі: 1) здійснювати адвокатську діяльність і при цьому перебувати членом самоврядної організації адвокатської спільноти власної країни – це обов’язкова умова для здійснення адвокатської діяльності. Існує дві основні моделі: а) національна асоціація, що складається із регіональних осередків (членські внески пропорційно розподіляються між центральними та регіональними органами; наявність ієрархічності дисциплінарної практики, тобто можливість оскарження дисциплінарного суду першої інстанції у центральному дисциплінарному суді) (Франція, Італія, Іспанія); б) територіальні адвокатські палати (членські внески залишаються на місцевому рівні) (Німеччина, США, Австрія). Ця модель характерна для держав з федеративним устроєм. Та навіть при її наявності, необхідність розв’язання проблем адвокатської спільноти на загальнонаціональному рівні, встановлення єдиних етичних стандартів тощо, об’єктивно викликають необхідність організації об’єднання на федеральному рівні; 2) в основу побудови систем адвокатської корпорації переважної частини європейських країн покладено принцип обумовленості судоустроєм, тобто органи адвокатського самоврядування утворюються у межах сфери юрисдикції судів певного рівня (виду, інстанційності); 3) державний контроль (нагляд) за органами

адвокатського самоврядування з боку органів виконавчої (міністерство юстиції) або судової влади [31, с. 160-161].

Водночас, слід зазначити, що в багатьох зарубіжних країнах органи публічної влади мають досить істотний регулюючий вплив на діяльність адвокатури.

Так, адвокати у США традиційно володіють статусом службовців суду, що пояснюється контролем, який дуже довго здійснював суд за діяльністю адвокатів. На сьогодні такі функції виконують переважно асоціації юристів, що діють у кожному зі штатів. Адвокати США перебувають під контролем вищих судів тих штатів, у яких вони практикують. Система допомагає Суду контролювати правозахисну практику та захищати громадськість від неправомірних дій адвокатів. Такий орган як «Поліція» і «служба безпеки», який створено для захисту цілісності юридичної професії, діє в кожному штаті та створюється відповідно до вказівки Верховного Суду. Серед основних завдань цього органу є: врегулювання адвокатської діяльності, ведення реєстру адвокатів, нагляд за їхньою діяльністю, регламентація питань освіти, дисциплінарний нагляд [97, с. 205-206, 209].

У Великобританії соліситори перебувають під наглядом Високого та апеляційних судів, які можуть виключити соліситора з корпорації. З 1974 року діє незалежний від юридичного товариства дисциплінарний трибунал, в який входять посадові особи судових установ, незалежні члени і соліситори зі стажем роботи не менше десяти років. У Франції контроль за діяльністю колегій адвокатів здійснює апеляційний суд того округу, в якому діє колегія, яка розглядає скарги на рішення дисциплінарного ради адвокатів. Контроль за виконанням рішень дисциплінарної Ради здійснює Генеральний прокурор, якому належать також право оскарження рішень до Апеляційного суду. У Німеччині державний нагляд за діяльністю місцевих колегій адвокатів здійснює відомство юстиції відповідної землі. Цим же відомством вирішується і питання про прийом до колегії нових членів з урахуванням думки колегії. Голова колегії щорічно надає відомству юстиції звіт про діяльність колегії та її правління. При кожній колегії створюються дисциплінарні суди – суди честі, другою інстанцією для перевірки

рішень яких створюються при кожному вищому суді землі судові палати у справах адвокатів. Адвокатура в Німеччині будується на поєднанні державного контролю (в особі земельного Міністерства юстиції та вищих земельних судів) за адвокатською діяльністю з самоврядуванням адвокатських утворень в палатах, що мають такі органи самоврядування, як правління, президію і Загальні збори членів палати. Італійська адвокатура діє під контролем державних органів (в особі Міністерства юстиції, вищих судів) у формі самокерованої корпорації з розвиненими централізованими структурами та єдиними органами самоврядування: Радою ордена і Загальними зборами членів [209, с. 139-142].

У Польщі нагляд за діяльністю органів адвокатського самоврядування здійснюється Міністром юстиції. Він уповноважений звертатись до Верховного Суду про ухилення суперечливих ухвал органів адвокатського самоврядування, у тому числі адвокатських палат, а також до Національного З'їзду Адвокатів або до Найвищої Ради Адвокатів про прийняття ухвали в певній справі, що належить до їхньої компетенції. Міністр юстиції має право відкликати члена кваліфікаційної комісії або позбавити членства у кваліфікаційній комісії у разі порушення проти адвоката кримінальної справи у зв'язку з підозрою про вчинення ним злочину. Він контролює виконання завдань окружною радою адвокатів. З цією метою декани окружних рад адвокатів зобов'язані щорічно до 15 березня надавати йому звіт про виконання контрольних питань за попередній календарний рік. Органи адвокатського самоврядування (як центральні, так і місцеві осередки) зобов'язані надсилати Міністрові юстиції протягом 21 дня від дати прийняття копію кожного свого рішення. Це стосується рішень у тому числі Вищого Дисциплінарного Суду адвокатури для можливості його касаційного оскарження у Верховному Суді [31, с. 154-155].

Крім того, Міністр юстиції має ще низку повноважень, зокрема щодо діяльності кваліфікаційних комісій, що проводять іспити кандидатів на звання адвоката. У Польщі адвокатський іспит проводять кваліфікаційні комісії за скликанням Міністра юстиції. До їх складу входять не лише адвокати, делеговані Найвищою Радою Адвокатів, але й представники, призначені цим міністром.

Окружна рада адвокатів, на території якої діє кваліфікаційна комісія, лише забезпечує адміністративне та технічне обслуговування діяльності кваліфікаційної комісії, у тому числі з проведення вступного іспиту. Це вважається завданням урядової адміністрації. Витрати пов'язані з роботою комісії, зокрема, із проведення адвокатського іспиту, та винагорода голові і членам комісії покриваються з частини державного бюджету, яка є в розпорядженні Міністра юстиції. Внесення особи, яка отримала позитивний результат з адвокатського іспиту, до реєстру адвокатів відбувається за її заявою, на підставі рішення відповідної окружної ради адвокатів, яке разом з особовими актами кандидата направляється Міністру юстиції [31, с. 159].

На наш погляд, втручання органів публічної влади в діяльність адвокатури порушує такий основний принцип організації та діяльності інституту адвокатури як незалежність.

Слід відмітити, що в багатьох зарубіжних країнах передбачено обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності адвоката.

У США добровільне страхування професійної відповідальності адвокатів запроваджено повсюди, окрім штатів Іллінойс та Орегон. Вид страхового полісу залежить від того, скільки разів і на яку суму адвокат вже притягувався до цивільно-правової відповідальності. Це впливає на умови виплати страхового відшкодування у випадку страхування професійної відповідальності. Існують страхові компанії, засновані організаціями юристів у деяких штатах, і вони конкурують із комерційними страховими компаніями. Існує також практика покриття страхових виплат клієнтам за рахунок спеціальних резервних фондів, сформованих із членських внесків асоціацій юристів. Кодекси етики професійної поведінки деяких штатів (Аляска, Південна Дакота) зобов'язують адвоката повідомляти потенційному довірителю свій страховий статус та про факт наявності страхування. Затрати на страхування професійної відповідальності американських адвокатів перебувають на третьому місці за розміром після заробітної плати та плати за оренду. На користь такого стану справ є аргумент, що краще виплатити постраждалому від недобросовісної юридичної практики

клієнту компенсацію, ніж доводити спір до судового розгляду і, як наслідок, втратити частину прибутків, це зашкодить репутації та діловим зв'язкам юридичної компанії, стане серйозним ударом по самоповазі [97, с. 212].

У Німеччині є Федеральне положення про адвокатуру регламентує обов'язок адвоката здійснювати страхування на весь час допуску до професії. Допуск до професії є неможливим без страхування. Страхування здійснюється від загроз відповідальності, що виникають в рамках професійної адвокатської відповідальності та забезпечує страхове покриття для кожного порушення, яке може бути заподіяне адвокатом клієнту. Положення передбачає також страхування від заподіяння адвокатом майнової шкоди клієнту. Страхування професійної відповідальності адвоката здійснюється на загальних умовах страхування, а також включає в себе види відповідальності, які адвокат несе відповідно до Цивільного кодексу Німеччини. Договір страхування забезпечує страхове покриття від будь-якого порушення адвокатом договірних умов: мова йде про неналежну поведінку адвоката та його помічника, яка має наслідки для клієнта; порушення адвокатом службових обов'язків відповідно до укладеного договору тощо [97, с. 234-235].

У Франції Законом «Про реформування деяких судових та юридичних професій» від 31 грудня 1971 року № 71-1130 передбачено обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності кожного адвоката за допущені ним помилки або неналежне виконання професійних обов'язків. Крім того, вимагається укладення колегією адвокатів договору страхування на користь невизначеного кола осіб або іншого гарантійного зобов'язання, яке забезпечує відшкодування отриманих коштів та цінних паперів. При цьому голова колегії адвокатів має поінформувати окружного прокурора про існування гарантій. Тож у Франції діє як індивідуальне, так і колегіальне страхування професійної відповідальності адвокатів [97, с. 252].

Обов'язкове страхування від цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну під час виконання своїх професійних обов'язків, передбачено в Італії та Польщі [97, с. 287; 10, с. 270].

Отже, аналіз організаційно-правових засад діяльності та реформування адвокатури в зарубіжних країнах свідчить, що в кожній країні існує специфіка формування і розвитку інституту адвокатури. Вважаємо, що у напрямку адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України доцільно враховувати позитивний зарубіжний досвід організації та діяльності цього інституту. Виважене використання досвіду зарубіжних країн дозволить створити оптимальне уявлення про напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України.

3.2. Напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України

Системний аналіз адміністративно-правового забезпечення сучасного стану реформи адвокатури дозволяє визначити напрями вдосконалення означеної сфери для подальших дієвих перетворень в організації та діяльності цього самоврядного інституту правової системи.

У юридичних джерелах, присвячених функціонуванню адвокатури, присутні різноманітні пропозиції для подальшого реформування цього інституту. В Україні тривають дискусії з приводу встановлення місця й ролі адвокатури у суспільстві, обговорюються як питання незалежності адвокатури від держави, зміцнення гарантій її діяльності, так і необхідність внесення змін до законодавства, що регулює організацію і діяльність адвокатури, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів тощо [20, с. 358]. Водночас вироблення нових шляхів для побудови адвокатури України потребує формування дієвої системи з поступовим реформуванням кожного з напрямів діяльності і функціонування системи адвокатури. Зокрема, потребують урахування при модернізації наступні аспекти: засади реформування системи адвокатури України; принципи, на яких будується

реформування адвокатури; основні вектори реформування адвокатури; завдання, які стоять перед реформою адвокатури [55, с. 168].

На думку К. Коваль основними напрямками розвитку інституту української адвокатури є: імплементація міжнародних правових стандартів, що стосуються надання правничої допомоги та діяльності інституту адвокатури, в українську правову систему; реформа процесуального законодавства, спрямована на вдосконалення незалежності адвокатів, підвищення гарантій їх захищеності, забезпечення рівноправності сторін у судовому процесі та на стадії досудового слідства; подальше реформування українського законодавства з метою формування самостійної, незалежної і єдиної системи адвокатських об'єднань України, діяльність якої регулюється здебільшого внутрішніми корпоративними нормами; подальше реформування українського законодавства з метою забезпечення діяльності українських адвокатів за кордоном та іноземних адвокатів на території України; створення нормативної бази, а також організаційного та матеріально-фінансового забезпечення обов'язкової професійної підготовки та перепідготовки українських адвокатів [145].

Інституційне вдосконалення Є.Ф. Шкребець називає одним із головних принципів подальшого реформування української адвокатури, серед яких також він виокремлює єдність адвокатських об'єднань у рамках всієї держави, організацію взаємовідносин з органами державної влади на основі партнерства, реформування інституту адвокатури в рамках уже існуючих міжнародних принципів і стандартів як в галузі надання юридичної допомоги, так і в галузі адвокатської діяльності, позиціонування адвокатури як незалежної самоврядної організації, підпорядкованої інтересам не держави, а суспільства і спрямованої на забезпечення положень ст. 59 Конституції України, а саме на надання професійної правничої допомоги. На його думку при розвитку вітчизняної адвокатури слід враховувати наступні потреби: модернізація вітчизняної правової системи у сфері діяльності адвокатури за рахунок імплементації міжнародних норм в українську правову базу. На рівні адміністративного забезпечення буде удосконалюватись дисциплінарна процедура, гарантії незалежності адвокатів; удосконалення

чинного Кримінального процесуального кодексу України вимагає перегляду всього процесуального законодавства в частині підвищення забезпечення безпеки адвокатів, створення більш комфортних умов для участі у процесі; удосконалення корпоративних вітчизняних норм, що регулюють механізм формування самостійної, незалежної і єдиної системи адвокатських об'єднань України; перспективне формування єдиної уніфікованої державної системи підготовки фахівців у сфері юриспруденції, дипломи яких мали б можливість повноцінно використовуватись у будь-якій країні Європейського Союзу; зміцнення матеріально-фінансової основи навчання та професійної підготовки (перепідготовки) висококваліфікованих спеціалістів, здатних до саморозвитку та вдосконалення [55, с. 168-169].

У концепції реформування та розвитку інституту адвокатури України, що дозволить здійснити комплексну побудову інституційних спроможностей цього правозахисного інституту, гармонізацію законодавства, що регулює діяльність адвокатури, із європейським стандартами, Т.Б. Вільчик виокремила такі напрями подальшого реформування вітчизняної адвокатури: визначення нового конституційно-правового статусу адвокатури та її функцій; вирішення питань взаємодії адвокатури з органами державної, в тому числі – судової влади, та інститутом громадянського суспільства; вдосконалення законодавчого визначення інституту права на правничу допомогу; посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката; вдосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів; визначення видів правничої допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатами; зміцнення гарантій здійснення адвокатської діяльності та удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці; вдосконалення механізмів дисциплінарної відповідальності адвокатів; удосконалення системи надання безоплатної правничої допомоги; імплементація міжнародно-правових стандартів у діяльності адвокатури; посилення гарантій соціальної захищеності адвокатів; оптимізації

питань оподаткування адвокатської діяльності; визначення пріоритетних напрямів подальших наукових досліджень у галузі адвокатського права [20, с. 358].

Серед основних векторів концепції організаційних основ адвокатури України Н.М. Бакаянова виділила такі: реформування інституту стажування (перенесення кваліфікаційного іспиту, котрий здаватиме особа, яка бажає стати адвокатом, з регіонального на національний рівень); реформування організації діяльності адвокатського самоврядування (модель децентралізації з елементами централізації, удосконалення процедури формування органів адвокатського самоврядування) [4, с. 367-388].

До основних завдань реформування адміністративно-правового забезпечення адвокатури Є.Ф. Шкребець відносить такі: підвищення значущості соціальної ролі Національної асоціації адвокатів України; закладення основ для поглиблення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності адвокатського самоврядування України; формування соціальної системи опитування і моніторингу діяльності адвокатського самоврядування і адвокатури в цілому; збільшення кількості заходів, спрямованих на обмін досвідом між адвокатськими об'єднаннями (конференції, круглі столи тощо); обговорення та винесення на публічне обговорення найбільш актуальних і спірних питань у діяльності адвокатури в цілому; активізація міжнародних контактів вітчизняної адвокатури з адвокатурою інших держав; посилення ролі вітчизняної адвокатури у міжнародних інститутах захисту прав людини; приведення вітчизняного законодавства України у відповідність до вимог законодавства Європейського Союзу; імплементація кращих норм регулювання та організації адвокатської діяльності, що існують в законодавстві інших країн, у законодавство України; проведення підвищення кваліфікації та перекваліфікації адвокатів; організація підтримки адвокатів у проходженні стажування за кордоном [55, с. 172-173].

Формуючи доктринальну модель вітчизняної адвокатури В.О. Святоцька виділяє три групи стандартів організації та професійної діяльності адвокатури: 1) організаційні (стосуються створення та існування адвокатури): автономність адвокатури від держави; єдність професії адвоката; монопольне становище

адвокатури на ринку юридичних послуг; рівність адвоката перед законом, судом та іншими адвокатами; особливий статус адвокатури й адвоката у публічних і приватних сферах; доступність послуг адвокатів; діджиталізація адвокатури; 2) професійної адвокатської діяльності (стосуються функціонування адвокатури): дотримання верховенства права; конфіденційність; нейтральність і безсторонність адвоката; професійна ефективність адвоката; спеціалізація адвоката; страхування професійної відповідальності; негативна відповідальність адвоката (процесуальна, дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та інші види юридичної відповідальності); професійні імунітети адвоката; поміркованість адвоката в гонорарній практиці; 3) етичні: етика і культура поведінки адвоката; чесність і добропорядність адвоката у відносинах із клієнтом; висока кваліфікація адвоката і прагнення до розвитку; чесність і добропорядність адвоката у відносинах з іншими адвокатами; коректне рекламування адвокатської діяльності; клієнтоцентризм адвоката [97, с. 445].

У літературі слушно відмічається, що наявна в Україні система гарантій адвокатської діяльності загалом відповідає як міжнародним стандартам адвокатської професії, так і досвіду зарубіжних країн, проте існування суттєвих неточностей та прогалин, відсутність чітких механізмів забезпечення їх реалізації, неузгодженість у ряді випадків між положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативних актів (зокрема, Кримінального процесуального кодексу України) вказує на необхідність значного підвищення рівня гарантування професійної діяльності адвоката задля створення належних умов реалізації насамперед таких фундаментальних принципів як незалежність та конфіденційність [53, с. 412].

З цього приводу Є.Ф. Шкрбець зазначає, що важливим кроком на шляху реформування правової системи повинно стати забезпечення на належному рівні дотримання прав адвокатів, серед яких одним із головних є гарантія адвокатської таємниці та невтручання в адвокатську діяльність з боку органів досудового розслідування і держави в цілому. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст. 23 прямо вказує на перелік гарантій адвокатської діяльності, не

виділяючи в окрему категорію професійні гарантії адвоката, які чітко регламентовані кримінальним процесуальним законодавством. Закон також не містить будь-яких норм, які передбачають або встановлюють спеціальну відповідальність за порушення прав адвокатів [55, с. 176].

В.О. Святоцька пропонує удосконалити законодавство про адвокатуру в сфері забезпечення гарантій адвокатської діяльності в такий спосіб: ускладнити процедуру проведення будь-яких заходів забезпечення кримінального провадження, оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій щодо адвоката, застосування до нього запобіжного заходу, які мають здійснюватися виключно на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду та виключно в рамках кримінального провадження, що ініційовано проти адвоката; посилити юридичну відповідальність співробітників правоохоронних органів за випадки порушень професійних прав та гарантій адвокатської діяльності, яка може бути ініційована на підставі заяв органів адвокатського самоврядування; удосконалити процесуальні гарантії реалізації професійних прав адвокатів, зокрема шляхом забезпечення рівності адвоката з іншими учасниками процесу, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості; передбачити обов'язок органів досудового розслідування письмово повідомляти адвоката про обмеження його професійних прав під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в розумні строки з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом; запровадити заборону для слідчого, прокурора та суду ініціювати дисциплінарне провадження щодо адвоката за висловлення ним своєї правової позиції у справі; на законодавчому рівні встановити заборону на проникнення в житло або інше володіння адвоката, офіс адвоката, проведення в них огляду, обшуку чи інших слідчих (розшукових) дій, а також проведення особистого обшуку адвоката, огляду, витребування чи вилучення речей та документів адвоката, крім випадків, коли такі дії здійснюються у межах кримінального провадження, в якому адвокату вручена підозра у вчиненні злочину; на законодавчому рівні встановити правило, відповідно до якого відомості, предмети (речі) та документи, отримані в ході

здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, оперативно-розшукових заходів або слідчих (розшукових) дій стосовно адвоката, не можуть бути використані як докази обвинувачення щодо його клієнта, що не поширюється на знаряддя (засобів) злочину, а також предметів (речей), заборонених до обігу, або обіг яких обмежений у відповідності із законодавством України [97, с. 393-394].

В.В. Заборовський піддає обґрунтованій критиці положення українського законодавства, яке робить перелік приводів для порушення дисциплінарного провадження відносно адвоката відкритим, надавши право кожному, навіть особі, яка не має жодного відношення до професійної діяльності адвоката (не є ані його клієнтом, ані жодним іншим учасником будь-яких правовідносин, у яких бере участь адвокат), звертатися із заявою (скаргою) до КДКА щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для його дисциплінарної відповідальності. Задля забезпечення реальної наповненості принципу незалежності адвокатської діяльності аргументується позиція про необхідність існування вичерпного переліку вищевказаних приводів, а також позбавлення правоохоронних органів (у тому числі й органів прокуратури) та інших органів державної влади і місцевого самоврядування права ініціювати питання про дисциплінарну відповідальність адвоката. Ці органи повинні наділятися тільки правом звернення з відповідним поданням до органів адвокатського самоврядування, що, у свою чергу, вже на підставі отриманого подання самостійно вирішують питання щодо ініціювання порушення дисциплінарної справи стосовно адвоката [55, с. 413].

У наукових дослідженнях звертається також увага на інституційних проблемах, які виникають у процесі адміністративно-правового гарантування безоплатної правничої допомоги адвокатами, пов'язані з необхідністю удосконалення механізму організаційно-правового існування системи безоплатної правничої допомоги адвокатами [102, с. 176-178].

Реформування системи адвокатури потребує модернізації підсистеми органів адвокатського самоврядування. З цього приводу С.О. Іваницький наголошує, що в системі адвокатури підсистема адвокатського самоврядування посідає важливе

місце колективного оборонця прав адвокатів, одного з гарантів створення належних умов для дотримання високих стандартів надання правової допомоги. На цьому шляху критично важливим є забезпечення достатньої незалежності й демократизму самоврядних структур, у зв'язку з чим потребує уваги такий потенційно уразливий сегмент впливу на ефективність їхньої роботи, як механізм формування складу їх членів (йдеться, передусім, про вибори до представницьких органів адвокатури, оскільки виборність органів адвокатури є однією з фундаментальних основ організації адвокатської корпорації) [51, с. 356].

До напрямів оптимізації повноважень органів адвокатського самоврядування С.О. Іваницький відносить: необхідність конкретизації законодавчої бази примирної (медіаторної) діяльності цих органів щодо врегулювання спорів між адвокатами, а також адвокатами й клієнтами; створення і адміністрування зручних механізмів сприяння клієнтам у пошуку адвокатів; закріплення права брати участь у прийнятті рішення про акредитацію юридичних закладів вищої освіти чи їх підрозділів [51, с. 374].

На думку С.О. Іваницького оптимальна модель підсистеми органів адвокатського самоврядування повинна мати наступний вигляд: на базовому регіональному рівні: збори адвокатів міста/району, конференція адвокатів регіону, асоціація адвокатів регіону – рада асоціації та дисциплінарний суд; на національному рівні: з'їзд адвокатів України, Ревізійна комісія адвокатури України, Кваліфікаційна комісія адвокатури України, Вищий дисциплінарний суд адвокатури України, Рада адвокатів України. Порівняно із чинною системою, сутність пропонованих змін полягає в ліквідації на регіональному рівні ревізійних комісій адвокатів регіону й кваліфікаційних палат КДКА, функції яких слід передати до Ревізійної комісії адвокатури України та спеціально створеної Кваліфікаційної комісії адвокатури України відповідно. Дисциплінарні палати КДКА слід перейменувати в дисциплінарні суди (питання перейменування не є принциповим, але бажаним), включивши до складу асоціації адвокатів регіону й забезпечивши статус незалежного органу. У межах однієї юридичної особи (асоціації адвокатів регіону) на регіональному рівні повинні функціонувати

повністю самостійні один від одного дисциплінарний суд та рада асоціації. На національному рівні мають діяти незалежні один від одного органи, що формуються з'їздом адвокатів України й лише йому підзвітні [51, с. 397].

Серед напрямів удосконалення адміністративного законодавства у сфері функціонування органів адвокатського самоврядування В.А. Гвоздій виділяє такі: усунення прогалин чинного законодавства у сфері адміністративного судочинства та суперечливості правозастосовної практики судами (суддями); удосконалення адміністративного законодавства у сфері функціонування органів адвокатського самоврядування з урахуванням адміністративно-правового статусу таких організаційних форм, як ради адвокатів, зокрема, Ради адвокатів України; сприяння встановленню балансу між національними та регіональними інтересами адвокатської спільноти; спрямування на налагодження співпраці з органами державної влади України та представниками адвокатської спільноти зарубіжних країн; розв'язання низки проблем у сфері нормативного регулювання діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (ліквідувати ревізійні комісії адвокатів регіону та регіональні кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури і утворити систему міжрегіональних ревізійних та кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, згрупувавши їх згідно з усталеною практикою адміністративно-територіального поділу органів виконавчої влади); оптимізація терміну повноважень посадових осіб (голів тощо) та членів органів адвокатського самоврядування [31, с. 196-208].

Напрями удосконалення інституту адвокатури містить і Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [118]. У Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 стратегічними цілями НААУ визначено: розвивати НААУ як авторитетну, незалежну, самоврядну та монолітну організацію в Україні; забезпечити активну участь її членів у конституційному процесі та втіленні конституційних змін у чинне законодавство; удосконалити процедури професійної підготовки та розвитку адвокатів; удосконалити дисциплінарні та кваліфікаційні процедури; покращити ефективність системи комунікацій з усіма суб'єктами та учасниками

правової реформи в Україні; забезпечити ефективний розвиток міжнародної співпраці НААУ з метою обміну досвідом кращими практиками адвокатського самоврядування та з питань діяльності інституту адвокатури в цілому [119].

З огляду на тему нашої дисертаційної роботи значна частина наведених вище пропозицій потребує узагальнення та фокусування на адміністративно-правовому забезпеченні реформи адвокатури України.

На наш погляд, виходячи з міжнародного та національного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність доцільно диференціювати напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України на такі: інституційний, компетентнісний, змістовний, матеріальний [224, с. 46; 225, с. 68].

Інституційний напрям полягає у формуванні оптимальної моделі організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: дотримання принципу незалежності адвокатури; законодавча конкретизація компетенції органів публічної влади та їх посадових осіб у відносинах з адвокатурою; законодавча регламентація особливостей взаємодії між державою та адвокатурою; законодавчо встановити за органами адвокатського самоврядування такі функції: участь у законотворчому процесі; управління системою безоплатної правничої допомоги; акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 Право.

Компетентнісний напрям охоплює необхідність нормативної регламентації правового статусу адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів; удосконалення гарантій здійснення адвокатської діяльності; удосконалення правового регулювання органів адвокатського самоврядування; удосконалення правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Змістовний напрям охоплює потребу розробки норм щодо підвищення ефективності діяльності адвокатури для забезпечення якісних стандартів надання

професійної правничої допомоги. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: формування ефективної системи органів адвокатського самоврядування; удосконалення порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правничої допомоги; удосконалення інституту стажування; удосконалення врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами.

Матеріальний напрям характеризується забезпеченням нормативних засад фінансового, соціального та пенсійного забезпечення організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: удосконалення фінансового забезпечення органів адвокатського самоврядування; законодавча регламентація соціального забезпечення адвокатів; удосконалення пенсійного забезпечення адвокатів.

Наведені вище напрями та піднапрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України доцільно передбачити у спільно розробленому адвокатурою та органами публічної влади документі (Концепція реформи адвокатури України), який буде затверджений Указом Президента України. Їх реалізація сприятиме створенню оптимальної та ефективної моделі адвокатури України.

Висновки до розділу 3

1. В законодавстві зарубіжних країн правова природа адвокатури визначається по різному (незалежна організація в системі правосуддя, інститут публічного права, незалежна частина правової системи, незалежне професійне об'єднання, інститут громадянського суспільства). У зарубіжних країнах застосовують різні підходи щодо впливу держави на формування інституту адвокатури (абсолютна монополія, обмежена монополія, демонополізований ринок надання правничої допомоги). Характерними особливостями

адміністративно-правового статусу органів адвокатського самоврядування у зарубіжних державах є: 1) здійснення адвокатської діяльності і при цьому перебувати членом самоврядної організації адвокатської спільноти власної країни (національна асоціація, що складається із регіональних осередків; територіальні адвокатські палати); 2) органи адвокатського самоврядування утворюються у межах сфери юрисдикції судів певного рівня (виду, інстанційності); 3) державний контроль (нагляд) за органами адвокатського самоврядування з боку органів виконавчої або судової влади.

2. Аналіз організаційно-правових засад діяльності та реформування адвокатури в зарубіжних країнах свідчить, що в кожній країні існує специфіка формування і розвитку інституту адвокатури. Вважаємо, що у напрямку адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України доцільно враховувати позитивний зарубіжний досвід організації та діяльності цього інституту, а саме: акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка юристів, органами адвокатського самоврядування (США); функціонування спеціалізованих судів у дисциплінарних справах щодо адвокатів (Німеччина, Франція); врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами поза межами дисциплінарного провадження (Польща). Врахування досвіду цих країн сприятиме формуванню ефективної моделі адвокатури України.

3. Виходячи з міжнародного та національного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність доцільно диференціювати напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України на такі: інституційний, компетентнісний, змістовний, матеріальний.

Інституційний напрям полягає у формуванні оптимальної моделі організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: дотримання принципу незалежності адвокатури; законодавча конкретизація компетенції органів публічної влади та їх посадових осіб у відносинах з адвокатурою; законодавча регламентація особливостей взаємодії між державою та адвокатурою; законодавчо встановити за органами адвокатського самоврядування такі функції: участь у законотворчому процесі; управління системою безоплатної

правничої допомоги; акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 Право.

Компетентнісний напрям охоплює необхідність нормативної регламентації правового статусу адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів; удосконалення гарантій здійснення адвокатської діяльності; удосконалення правового регулювання органів адвокатського самоврядування; удосконалення правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Змістовний напрям охоплює потребу розробки норм щодо підвищення ефективності діяльності адвокатури для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: формування ефективної системи органів адвокатського самоврядування; удосконалення порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правничої допомоги; удосконалення інституту стажування; удосконалення врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами.

Матеріальний напрям характеризується забезпеченням нормативних засад фінансового, соціального та пенсійного забезпечення організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: удосконалення фінансового забезпечення органів адвокатського самоврядування; законодавча регламентація соціального забезпечення адвокатів; удосконалення пенсійного забезпечення адвокатів.

Наведені вище напрями та піднапрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України доцільно передбачити у спільно розробленому адвокатурою та органами публічної влади документі (Концепція реформи адвокатури України), який буде затверджений Указом Президента України. Їх реалізація сприятиме створенню оптимальної та ефективної моделі адвокатури України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні теоретико-прикладних засад адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України та формуванні напрямів удосконалення у цій сфері. Сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, направлених на вирішення зазначеного завдання. Основні з них такі:

1. Адвокатура є самостійним самоврядним інститутом правової системи, який обстоює публічні й приватні інтереси. Інститут адвокатури займає специфічне місце в правовій системі. Це обумовлено міжгалузевим характером правових норм, що регулюють відносини, пов'язані із його функціонуванням. Адвокатура є комплексним правовим інститутом, який регламентується нормами публічного та приватного права. Відносини, пов'язані з функціонуванням адвокатури, регулюються сукупністю правових норм різної галузевої належності (потребують комплексного правового регулювання нормами таких галузей права як конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, господарське, процесуальне, міжнародне). Адвокатура як самоврядний інститут правової системи об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності (індивідуальна адвокатська діяльність, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) й адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону) для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги.

2. Інститут адвокатури в Україні пройшов тривалий та складний шлях свого становлення й розвитку. Реформування адвокатури відбувалося відповідно до політичних та економічних подій на території України. Періодизацію реформування адвокатури на території України виокремлено за такими етапами:

I етап (1529-1864 рр.) – формування професійної адвокатури в період польсько-литовської доби після її виникнення за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства; II етап (1864-1917 рр.) – становлення адвокатури як самостійного інституту після проведення судової реформи 1864 року; III етап (1917-1921 рр.) – реформування адвокатури під час національно-демократичної революції, в результаті чого ліквідовано інститут присяжних і приватних повірених; IV етап (1922-1990 рр.) – радянський період реформування адвокатури; V етап (1991-2012 рр.) – утвердження інституту незалежної адвокатури України, прийняття Закону України «Про адвокатуру»; VI етап (2012-дотепер) – удосконалення інституту адвокатури України, прийняття Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», запровадження «монополії» адвокатів на представництво в судах (Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»), оновлення процесуального законодавства.

3. Правове регулювання організації та діяльності адвокатури регламентовано нормами права різних галузей права. Особливе значення у напрямку правового забезпечення діяльності адвокатури займає адміністративне право, яке сприяє впорядкуванню відносин, пов'язаних з функціонуванням цього самоврядного інституту правової системи. Покладення на адвокатуру здійснення суспільно важливих функцій у сфері професійної правничої допомоги, в тому числі безоплатної правничої допомоги, мають публічне значення і відображають публічний інтерес суспільства, що дає підстави стверджувати про особливий вплив адміністративно-правових норм на правове забезпечення організації та діяльності адвокатури. Адміністративно-правовий статус адвокатури проявляється також у зв'язку з функціонуванням органів адвокатського самоврядування. Різноманітні аспекти функціонування адвокатури є предметом наукових досліджень представників різних юридичних напрямів. Однак узагальнення наукових здобутків у сфері організаційно-правових засад організації та діяльності адвокатури, дозволяє констатувати, що питання адміністративно-правового

забезпечення реформи адвокатури України не були предметом комплексного монографічного дослідження українських вчених.

4. Сучасний стан розвитку адвокатури України характеризується необхідністю створення ефективної моделі цього правозахисного інституту. В цих умовах важливим аспектом побудови дієвої системи адвокатури є формування належного адміністративно-правового забезпечення її реформи. Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури – це діяльність уповноважених державою суб'єктів, яка спрямована на запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні. Змістом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є мета, суб'єкт, об'єкт та засоби її здійснення. Метою адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є створення ефективної моделі інституту адвокатури в Україні. Об'єктом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері організації та діяльності адвокатури України. Суб'єктом адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури є уповноважені державою компетентні інституції. Засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури – це організаційно-правові заходи, що забезпечують досягнення мети адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури.

5. Одним із найважливіших елементів адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури є відповідна система суб'єктів. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України – це інституції, діяльність яких пов'язана з реформуванням адвокатури. Адміністративно-правове забезпечення здійснення реформи адвокатури в Україні покладено на різного роду суб'єктів. Суб'єктами адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури України є: органи державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України), державні установи (Координаційний центр з надання правничої допомоги), органи місцевого самоврядування, адвокатура в особі органів адвокатського самоврядування

(Національна асоціація адвокатів України, З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону), громадські організації (діяльність яких пов'язана з функціонуванням інституту адвокатури), міжнародні організації (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи). Належна координація та взаємодія між суб'єктами процесу реформування адвокатури забезпечить ефективний режим функціонування цього самоврядного інституту правової системи в майбутньому.

6. Сучасний стан взаємовідносин між органами публічної влади та адвокатурою характеризується негативними тенденціями і послабленням впливу адвокатури у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Під взаємодією органів публічної влади та адвокатури слід розуміти узгоджену та скоординовану діяльність щодо спільного вирішення завдань у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Напрямами взаємодії органів публічної влади та адвокатури є:

- 1) участь у обговоренні проектів законів у сфері адвокатури та адвокатської діяльності та захисту прав, свобод і законних інтересів людини;
- 2) співпраця у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів людини в залежності від компетенції конкретного органу публічної влади;
- 3) участь у попередженні порушення прав, свобод і законних інтересів людини;
- 4) участь у формуванні органів публічної влади (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів).

Для ефективної реалізації цих напрямів взаємодії необхідно на законодавчому рівні регламентувати взаємовідносини органів публічної влади та адвокатури шляхом встановлення особливостей та гарантій співробітництва, а також наділення їх відповідними правами та обов'язками.

7. В законодавстві зарубіжних країн застосовуються різні підходи щодо правової природи та впливу держави на формування інституту адвокатури. Аналіз організаційно-правових засад діяльності та реформування адвокатури в

зарубіжних країнах свідчить, що в кожній країні існує специфіка формування і розвитку інституту адвокатури. У напрямку адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України доцільно враховувати позитивний зарубіжний досвід організації та діяльності цього інституту, а саме: акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка юристів, органами адвокатського самоврядування (США); функціонування спеціалізованих судів у дисциплінарних справах щодо адвокатів (Німеччина, Франція); врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами поза межами дисциплінарного провадження (Польща). Врахування досвіду цих країн сприятиме формуванню ефективної моделі адвокатури України.

8. Виходячи з міжнародного та національного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність доцільно диференціювати напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України на такі: інституційний, компетентнісний, змістовний, матеріальний.

Інституційний напрям полягає у формуванні оптимальної моделі організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: дотримання принципу незалежності адвокатури; законодавча конкретизація компетенції органів публічної влади та їх посадових осіб у відносинах з адвокатурою; законодавча регламентація особливостей взаємодії між державою та адвокатурою; законодавчо встановити за органами адвокатського самоврядування такі функції: участь у законотворчому процесі; управління системою безоплатної правничої допомоги; акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 Право.

Компетентнісний напрям охоплює необхідність нормативної регламентації правового статусу адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів; удосконалення гарантій здійснення адвокатської діяльності; удосконалення правового регулювання органів адвокатського самоврядування;

удосконалення правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Змістовний напрям охоплює потребу розробки норм щодо підвищення ефективності діяльності адвокатури для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: формування ефективної системи органів адвокатського самоврядування; удосконалення порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правничої допомоги; удосконалення інституту стажування; удосконалення врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами.

Матеріальний напрям характеризується забезпеченням нормативних засад фінансового, соціального та пенсійного забезпечення організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напрямку передбачає такі піднапрями: удосконалення фінансового забезпечення органів адвокатського самоврядування; законодавча регламентація соціального забезпечення адвокатів; удосконалення пенсійного забезпечення адвокатів.

Наведені вище напрями та піднапрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України доцільно передбачити у спільно розробленому адвокатурою та органами публічної влади документі (Концепція реформи адвокатури України), який буде затверджений Указом Президента України. Їх реалізація сприятиме створенню оптимальної та ефективної моделі адвокатури України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 11.03.2020).
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 16.05.2023).
3. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: Монографія. Київ, Інтерсервіс, 2017. 800 с.
4. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2017. 487 с.
5. Святоцкий А.Д. Адвокатура и защита прав граждан. Львов: Світ, 1992. 150 с.
6. Вільчик Т. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України*. 2014. № 11. С. 243–250.
7. Козьмініх А.В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2008. 17 с.
8. Калинюк С.С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2015. 203 с.
9. Варфоломеєва Т.В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру». Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність: зб. норм. актів; комент. / Т.В.Варфоломеєва, С.В.Гончаренко; Акад. адвокатури України. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 432 с.
10. Оніщик Ю.В. Правові засади діяльності адвокатури: досвід Польщі та перспективи України. Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 268-278. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-232-6-20>.

11. Яновська О.Г. Адвокатура України: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2007. 280 с.
12. Святоцький О.Д. Адвокатура у юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правове дослідження): дис. докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 1994. 307 с.
13. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 20 с.
14. Святоцька В.О. Інститут адвокатури: становлення та розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2010. 16 с.
15. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2013. 35 с.
16. Обловацька Н.О. Адвокатура – інститут громадянського суспільства. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 37–40.
17. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2006. 220 с.
18. Бірюкова А.М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2006. 20 с.
19. Бірюкова А.М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2019. 40 с.
20. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.
21. Завальний М.В. Адвокатура в системі недержавних суб'єктів правоохорони України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 47–52.

22. Ткачук Л.В. Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 71–75.

23. Олійник А.Ю. Адвокатура в правовій системі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 323-326. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/74>.

24. Вільчик Т.Б. Юридична природа адвокатури та проблеми організації її діяльності. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права: Право. Економіка. Управління*. 2011. № 4. С. 327–331.

25. Аракелян М.Р. Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної Української держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 3. С. 7–9.

26. Оніщик Ю.В. Організаційно-правові засади діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 1235-1239. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-154>.

27. Лахтіонова Р. Організаційно-правові форми здійснення адвокатської діяльності. *Адвокатське бюро*. 2013. № 1. С. 16–20.

28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13- рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text> (дата звернення 14.09.2022).

29. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 14.04.2020).

30. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 11697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 14.04.2020).

31. Гвоздій В.А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 301 с.

32. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 14.04.2020).

33. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 14.04.2020).

34. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 14.04.2020).

35. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 14.04.2020).

36. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 14.04.2020).

37. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 14.04.2020).

38. Оніщик Ю.В., Коваль О.М. Вплив міжнародних стандартів на правове забезпечення діяльності адвокатури України. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 9 (23). С. 34–43. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9\(23\)-34-43](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9(23)-34-43).

39. Крусян Р.А. Реформування системи судоустрою України: досвід, сучасність, тенденції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 255 с.

40. Брославський В.Л. Концептуальні підходи до досліджень з історії української адвокатури. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 153 с.
41. Михальчук П.А. Історія України. Курс лекцій: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і перероб. Тернопіль, 2003. 272 с.
42. Синеокий О.В. Загальнотеоретичні проблеми. навчально-методичний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2007. 108 с.
43. Косенко М.С. Організаційно-правові кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури: автореф. дис. ... канд юрид. наук: 12.00.10. Академія адвокатури України. К., 2014. 19 с.
44. Іванцова А.В. Організаційні форми діяльності адвокатури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Х., 2010. 20 с.
45. Семенюк І.Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. 240 с.
46. Синеокий О.В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: учебное пособие. Х.: Право, 2008. 496 с.
47. Кучевський П.В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К. 2011. 18 с.
48. Чайка Р.А. Участь захисника на досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х. 2008. 19 с.
49. Блащук С.М. Судочинство як інститут захисту в Давній Русі. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. Київ, Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 153 с.
50. Бочарников Д. Чи дійсно юридичне право було єдиним інструментом державного управління суспільством в Київській Русі. *Право України*. 1997. № 11. С. 109-115.
51. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 556 с.

52. Заборовский В.В. Становления адвокатуры на территории Украины: периоды Киевской Руси и польско-литовского правления. *Правовая парадигма*. 2017. Т. 16. № 1. С. 67-72.

53. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 577 с.

54. Попелюшко В.О. Щодо питання про зародження та становлення адвокатури України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2016. № 1 (13). С. 1–22. URL: https://eprints.oa.edu.ua/7433/1/popeliushko_09122018.pdf (дата звернення 14.11.2021).

55. Шкребець Є.Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 220 с.

56. Резнік О.І. Система джерел українського права XVIII ст.: аналіз кризь призму кодифікації права Гетьманщини. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2012. Вип. 171. Т. 183. С. 21-25.

57. Остапенко Т.О. «Права, згідно з якими судиться малоросійський народ» 1743 р. – важливий етап систематизації права України-Гетьманщини XVIII ст. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 440-446.

58. Дмитришин Ю. Хелмінське право як джерело «Прав, за яким судиться малоросійський народ» 1743 р. *Вісник Львівського університету*. Серія «Юридична». 2012. Вип. 56. С. 103-110.

59. Меланчук А.В. Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2014. 22 с.

60. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький, Т.Г. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Ч. 1. 616 с.

61. Святоцький О.Д., Михеєнко М.М. Адвокатура України: навч. посіб. К.: Ін Юре, 1997. 224 с.

62. Варфоломеєва Т.В. Організаційні, процесуальні та криміналістичні проблеми захисту адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київський університет імені Тараса Шевченка. К., 1994. 30 с.

63. Фіолевський Д.П. Адвокатура: підручник. 3-тє вид., випр. і доп. К.: Алерта, 2014. 624 с.

64. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення 19.11.2021).

65. Про проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення 19.11.2021).

66. Про підприємництво: Закон УРСР «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року № 698-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (дата звернення 19.11.2021).

67. Про порядок видачі суб'єктам підприємницької діяльності спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення окремих видів діяльності та про розмір плати за державну реєстрацію суб'єктів підприємництва: постанова Ради Міністрів УРСР від 15 квітня 1991 року № 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-91-п#Text> (дата звернення 19.11.2021).

68. Правила розгляду заяв про видачу ліцензій на здійснення юридичної практики: наказ Міністерства юстиції УРСР від 5 червня 1991 року № 20/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v20_5323-91#Text (дата звернення 19.11.2021).

69. Оніщик Ю.В., Садовська І.О. Адвокатська діяльність як об'єкт податково-правового регулювання: монографія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 206 с.

70. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року № 2887-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text> (дата звернення 19.11.2021).

71. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 16.05.2023).

72. Тіньовий звіт Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» підготовлений громадською організацією «Лабораторія законодавчих ініціатив» у співпраці з громадською організацією «Адвокат майбутнього». URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Shadow_Report_Bar_19.09.2018pdf-1.pdf (дата звернення 28.01.2020).

73. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 16.05.2023).

74. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення 21.01.2020).

75. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10 квітня 2023 року № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n333> (дата звернення 16.05.2023).

76. Бойчук А.Ю. Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини XIX — початку XX століття (на матеріалах Галичини): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2011. 20 с.

77. Аракелян М.Р. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2019. 44 с.

78. Садовська І.О. Адвокатська діяльність як об'єкт податково-правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 191 с.

79. Чванкін С.А. Добровільне представництво у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2005. 22 с.

80. Лазько Г.З. Правова природа представництва у цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 191 с.
81. Богославець В.М. Договори про надання правових послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2008. 19 с.
82. Кравченко М.В. Відповідальність адвокатів за порушення зобов'язань за договорами про надання правової допомоги: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 20 с.
83. Шпак М.В. Професійне представництво адвоката у цивільному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2018. 20 с.
84. Головань І.В. Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2003. 216 с.
85. Яновська О.Г. Правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1997. 210 с.
86. Лотоцький М.В. Адвокатура як суб'єкт запобігання злочинам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2012. 20 с.
87. Маланчук П.М. Функція захисту в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 24 с.
88. Острогляд О.В. Здійснення адвокатом захисту у стадії апеляційного перегляду рішень суду першої інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2007. 20 с.
89. Серяков О.А. Реформа адвокатури 1964 року в Російській імперії: історіографія: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Запоріжжя, 2014. 20 с.
90. Коваленко Т.С. Дисциплінарна відповідальність адвокатів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2010. 20 с.
91. Хотенець П.В. Правовий статус адвоката в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2001. 206 с.
92. Северин М.К. Принципи адвокатської діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2015. 18 с.

93. Логінова С.М. Адвокатська таємниця: теорія і практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2002. 183 с.
94. Косенко М.С. Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2014. 19 с.
95. Таварткиладзе Н.М. Этические основы деятельности адвоката защитника: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одесса, 2003. 216 с.
96. Біцай А.В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2015. 246 с.
97. Святоцька В.О. Стандарти організації професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2021. 535 с.
98. Коваль О.А. Адвокатура як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Одеські юридичні читання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 листопада 2019 року)*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 110–114.
99. Стасюк О.Л. Адміністративно-правове забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 472 с.
100. Голосніченко І.П. Адміністративне право України (основні категорії та поняття): посібник. Ірпінь, 1998. 110 с.
101. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
102. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. Київ: Старий світ, 2006. 576 с.
103. Авер'янов В.Б. Реформування українського адміністративного права: ґрунтовний привід для теоретичної дискусії. *Право України*. 2003. № 5. С. 117–119.
104. Радишевська О.Р. Європеїзація адміністративного права України: питання теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 536 с.

105. Стасюк О.Л. Правозахисна функція держави та місце адміністративного права у її реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Випуск 45. Том. 2. С. 44–47.

106. Меєрович Н.А. Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2014. 19 с.

107. Сакур Д.І. Адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 218 с.

108. Коваль О.А. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 1-2. С. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.33287/11203>.

109. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення 21.01.2020).

110. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення 21.01.2020).

111. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення 21.01.2020).

112. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 6 вересня 2018 року № 9055. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557 (дата звернення 21.01.2020).

113. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64595 (дата звернення 21.01.2020).

114. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64636 (дата звернення 21.01.2020).

115. Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії): Проект Закону України від 29 серпня 2019 року № 1013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242 (дата звернення 21.01.2020).

116. Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії): Постанова Верховної Ради України від 14 січня 2020 року № 434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434-20> (дата звернення 21.01.2020).

117. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення 14.02.2023).

118. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення 14.02.2023).

119. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021 - 2025 роки: Рішення Ради адвокатів України від 2 липня 2021 року № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21#Text> (дата звернення 14.02.2023).

120. Багатомовний юридичний словник-довідник / О.І. Голубовська, В.М. Шовковий, О.М. Лефертова та ін. К. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.

121. Ющик О.І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. 191 с.

122. Коваль О.А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України: поняття, ознаки, структура. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 4. С. 19–21. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.4.4>.

123. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

124. Борко А.Л. Поняття і основні риси адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи України. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 71–77.

125. Колесников Д.В. Адміністративно-правове регулювання в системі державного управління в умовах демократизації публічних систем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 207 с.

126. Чабаненко С.В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод осіб похилого віку: поняття та особливості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 309–317.

127. Ігонін Р.В. Поняття адміністративно-правового забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції. *Адвокат*. 2011. № 1 (124). С. 36–40.

128. Корж-Ікаєва Т.Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 17 с.

129. Дручек О.М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. *Форум права*. 2013. № 2. С. 123–128.

130. Плиська В.В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2015. 15 с.

131. Руснак Л.М. Адміністративно-правове забезпечення права на охорону здоров'я в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 22 с.

132. Гумін О.М. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 4. С. 46–50.

134. Коваль О.А. Принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України. *Актуальні проблеми права в умовах сучасних викликів*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 14 квітня 2022 р. м. Біла Церква: Білоцерківський НАУ. С. 72–75.

135. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі 1-33/2004 за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення 04.04.2022).

136. Теорія держави і права: навч. посіб. / В.М. Субботін, О.В. Філонов, Л.М. Князькова, І.Я. Годоров. К.: Знання, 2005. 327 с.

137. Маноха О.Є. Законність у діяльності правоохоронних органів і соціологія. Проблеми удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства. К., 1993. С. 83–88.

138. Матвеев П. Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури, адвокатська діяльність. *Юридичний журнал*. 2013. № 1. С. 114–132.

139. Северин К.М. Принцип уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 10-1. Том 1. С. 151–154.

140. Меліхова Ю.О. Основні проблеми та напрями вдосконалення інституту адвокатури в Україні на сучасному етапі розвитку. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 159–164.

141. Сталоверов В.М. Проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 127–85.

142. Коваль О.М. Деякі проблеми та перспективи реформування інституту адвокатури в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 647-651. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/156>.

143. Олійник А.Ю. Реформа адвокатури України: адміністративно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 146-152. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221445>.

144. Меланчук А.В. Актуальні проблеми реформування адвокатури в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 2. С. 81–85.

145. Коваль К. Стратегія розвитку адвокатури України. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/actual/strategiya-rozvitku-advokaturi-ukrayini.html> (дата звернення 04.04.2021).

146. Законопроект № 9055: чи дотримано принцип незалежності адвокатури?. URL: https://jurliga.ligazakon.net/experts/235/818_zakonoproekt--9055-chi-dotrimano-printsip-nezalezhnost-advokaturi (дата звернення 28.01.2020).

147. Законопроект 9055 консолідував адвокатуру у захисті прав на професію. URL: <https://unba.org.ua/news/4107-zakonoproekt-9055-konsoliduvav-advokaturu-u-zahisti-prav-na-profesiyu.html> (дата звернення 28.01.2020).

148. Беззуб І. Новий Закон України «Про адвокатуру»: оцінки експертів. URL: http://www.nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4023:novij-zakon-ukrajini-pro-advokaturu-otsinki-ekspertiv&catid=71&Itemid=382 (дата звернення 28.01.2020).

149. Офіційна позиція Національної асоціації адвокатів України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/advocatura/НААУ_Висновок.pdf (дата звернення 29.01.2020).

150. До Верховної Ради внесено законопроект про скасування адвокатської монополії. URL: <https://unba.org.ua/news/print/4632-do-verhovnoi-radi-vneseno-zakonoproekt-pro-skasuvannya-advokats-koi-monopolii.html> (дата звернення 29.01.2020).

151. Чи вдасться НААУ та Мін'юсту домовитися про спільне бачення майбутнього? URL: https://zib.com.ua/ua/149539-chi_vdastsya_naau_ta_minyustu_domovitisya_pro_spilne_bachenn.html (дата звернення 27.10.2021).

152. Мінюст реанімував ідеї руйнівного законопроекту № 9055 у Плані дій щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя. URL: <https://unba.org.ua/news/7031-minyust-reanimuvav-idei-rujnivnogo-zakonoproektu-9055-u-plani-dij-shodo-realizacii-strategii-rozvitku-sistemi-pravosuddya.html> (дата звернення 27.10.2021).

153. РАУ ухвалила Стратегію розвитку на найближчі 5 років. URL: <https://unba.org.ua/news/6742-rau-uhvalila-strategiyu-rozvitku-na-najblizhchi-5-rokiv.html> (дата звернення 05.07.2021).

154. Коваль О.А. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. Випуск 47. Том 1. С. 97–100. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-1.20>.

155. Колпаков В.К. Адміністративне право України. К.: Юрінком Інтер, 2001. 752 с.

156. Виконавча влада і адміністративне право / заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Вид. дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.

157. Гурковський М.П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2009. 217 с.

158. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення 28.01.2021).

159. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 року № 19-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20#Text> (дата звернення 28.01.2021).

160. Васильев А.С. Административное право Украины (общая часть): учеб. пособ. Харьков: Одиссей, 2001. 288 с.

161. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

162. Адміністративне право України / за ред. Ю.П. Битяка. Х.: Право, 2001. 528 с.

163. Кисіль С.П. Центральні органи виконавчої влади України: стан і розвиток. К., 1999. С. 80 с.

164. Тодика Ю.М. Конституція України: проблеми теорії і практики: монографія. Х., 2000. 608 с.

165. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення 28.01.2021).

166. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення 28.01.2021).

167. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу: постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2013 року № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.01.2021).

168. Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу: постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.01.2021).

169. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.01.2021).

170. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України: Указ Президента України від 1 червня 2012 року № 374/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374/2012#Text> (дата звернення 18.01.2022).

171. Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2012 року № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення 18.01.2022).

172. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення 18.01.2022).

173. Статут Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/statut_naau.pdf (дата звернення 28.01.2021).

174. Комітети НААУ. URL: <https://unba.org.ua/komitety> (дата звернення 28.01.2021).

175. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення 28.02.2022).

176. Меркулова К.О. Поняття «громадська організація»: теоретико–правовий аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1 (56). С.192–197.

177. Віхляєв М.Ю. Поняття об'єднань громадян у контексті розгляду їх як суб'єктів адміністративного права України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1 (I). С. 58–62.

178. Адміністративне право України: навч. посіб. У 2-х томах / Галуцько та ін.; за заг. ред. В.В. Галуцька. Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. Т.1: Загальне адміністративне право. 320 с.

179. Коломoeць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

180. Статут Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України»: протокол Правничої Асамблеї від 2 липня 2021 року № 17. URL: https://uba.ua/uploads/event_additional_file/0.29257200%201637524716.pdf (дата звернення 28.01.2022).

181. Статут Всеукраїнської громадської організації «Асоціації адвокатів України»: протокол Х зїзду Всеукраїнської громадської організації «Асоціації адвокатів України» від 8 листопада 2019 року. URL: <https://www.uaa.org.ua/upload/iblock/598/5982fbf90038113bd78e33877d6afb6b.pdf> (дата звернення 28.01.2022).

182. Основні положення про роль адвокатів від 1 серпня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення 28.01.2022).

183. Рекомендація R (2000) 21 Комітету міністрів про свободу професійної діяльності адвокатів від 25 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення 28.01.2022).

184. Висновок Консультативної Ради Європейських суддів (2013) 16 про відносини між суддями та адвокатами від 15 листопада 2013 року. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf> (дата звернення 28.01.2022).

185. Венеціанська комісія Європейська комісія за демократію через право. URL: <https://hcj.gov.ua/page/venecianska-komisiya> (дата звернення 28.01.2022).

186. Щодо відповідності проекту Закону № 1013 про скасування адвокатської монополії вимогам статей 157 і 158 Конституції (науковий висновок). URL: https://zib.com.ua/ua/print/139543-schodo_vidpovidnosti_proektu_zakonu_1013_pro_skasuvannya_ad.html (дата звернення 28.01.2022).

187. Коваль О.А. Адміністративно-правові засади взаємодії органів публічної влади та адвокатури. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 2. С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/392279>.

188. Кожушко С. Взаємодія як філософське й психологічне поняття. *Український науковий журнал. Освіта регіону*. URL: <http://social-science.com.ua/article/1221> (дата звернення: 27.06.2022).

189. Маліков В.В. Організаційно-правові основи забезпечення громадського порядку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Херсон, 2013. 196 с.

190. Принципи та керівні настанови щодо доступу до правової допомоги у системі кримінального правосуддя від 20 грудня 2012 року. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_42613 (дата звернення 11.04.2023).

191. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році: Закон України від 20 грудня 2016 року № 1791-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1791-19#n390> (дата звернення: 27.06.2022).

192. Дроздов О. Гарантії адвокатської діяльності в контексті міжнародних стандартів або «больові точки» сьогодення Адвокатури України. Тези доповіді на міжнародній конференції: «Адвокатура – інститут збереження демократії і гарантія прав людини», яка відбулася у м. Києві 30 серпня 2018 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/Dopovid_Droz dov_30082018.pdf (дата звернення 27.06.2022).

193. Положення про Комітет законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності: рішення Ради адвокатів України від 26 лютого 2016 року № 71. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2017-11-15-polozhennya-241_5a39123dc1b42.pdf (дата звернення 27.06.2022).

194. Боряк Г. Порухення професійних прав адвокатів. Як захиститись? URL: <https://unba.org.ua/publications/3847-porushennya-profesijnih-prav-advokativ-yak-zahistitis.html> (дата звернення 27.06.2022).

195. Изовитова Л. Риски сведены к минимуму. Комментарий к статье «Одни на всех. Нужно ли передавать право оказания всех правовых услуг одним лишь адвокатам?». URL: <https://pravo.ua/articles/odni-na-vseh> (дата звернення 27.06.2022).

196. Внесення змін до закону про БПД без консультацій з адвокатурою порушує європейські стандарти. URL: <https://unba.org.ua/news/6635-vnesennya-zmin-do-zakonu-pro-bpd-bez-konsul-tacij-z-advokaturou-porushue-evropejs-ki-standarti-lidiya-izovitova.html> (дата звернення 26.05.2021).

197. Дані про роботу адвокатів у системі БПД свідчать про ефективність захисту. URL: <https://unba.org.ua/news/6638-dani-pro-robotu-advokativ-u-sistemi-bpd-svidchat-pro-efektivnist-zahistu-igor-kolesnikov.html> (дата звернення 26.05.2021).

198. Запровадження peer review покликане знищити довіру до інституту адвокатури. URL: <https://unba.org.ua/news/6637-zaprovadzhennya-peer-review-poklikane-znishiti-doviru-do-institutu-advokaturi-lidiya-izovitova.html> (дата звернення 26.05.2021).

199. НААУ закликає ВР утриматися від створення державою комісій по контролю за якістю БПД адвокатами за законопроектом № 5107 через ризики знищення гарантованої Конституцією незалежної професійної діяльності та порушення прав громадян. URL: <https://unba.org.ua/news/6683-naau-zaklikae-vr-utrimatisya-vid-stvorennya-derzhavoyu-komisij-po-kontrolyu-za-yakistyu-bpd-advokatami-za-zakonoproektom-5107-cherez-riziki-znishennya-garantovanoi-konstitucieyu-nezaleznoi-profesijnoi-diyal-nosti-ta-porushennya-prav-gromadyan.html> (дата звернення 10.06.2021).

200. Законопроект № 5107 містить порушення Конституції та стандартів незалежності адвокатури. URL: <https://unba.org.ua/news/6687-zakonoproekt-5107-mistit-porushennya-konstitucii-ta-standartiv-nezalezhnosti-advokaturi-oleksandr-drozdov.html> (дата звернення 10.06.2021).

201. Адміністрування БПД має бути передано адвокатурі на основі нового закону. URL: <https://unba.org.ua/news/7134-administruvannya-bpd-mae-butit>

peredano-advokaturi-na-osnovi-novogo-zakonu-sergij-vilkov.html (дата звернення 07.12.2021).

202. НААУ вийшла з Меморандуму про співпрацю з Координаційним центром з надання правової допомоги. URL: <https://unba.org.ua/news/7814-naau-vijshla-z-memorandumu-pro-spivpracyu-z-koordinacijnim-centrom-z-nadannya-pravovoi-dopomogi.html> (дата звернення 27.12.2022).

203. Система безоплатної правової допомоги в Україні потребує корінних змін. URL: <https://unba.org.ua/news/7924-sistema-bezoplatnoi-pravovoi-dopomogi-v-ukraini-potrebue-korinnih-zmin-rezolyuciya-kruglogo-stolu-naau.html> (дата звернення 01.03.2023).

204. НААУ побачила у системі БПД загрозу незалежності адвокатури. Закон і бізнес. 2015. № 36. URL: http://zib.com.ua/ua/118511-nacionalna_asociaciya_advokativ_ukraini_pobachila_u_sistemi_.html (дата звернення 01.03.2023).

205. Коваль О.А. Незалежність адвокатури як основний принцип адміністративно-правового забезпечення її реформи. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11 грудня 2019 р., м. Київ). Київ: Алерта, 2019. С. 130–134.

206. Вільчик Т.Б. Реалізація принципу незалежності професійної діяльності адвокатів у взаєминах з державною владою. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 2 (30). Том 11. С. 63-74.

207. Шкребець Є.Ф. Принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України. Форум права. 2015. № 2. С. 192–197. URL: nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_2_34.pdf.

208. Меліхова Ю.О. Проблеми адвокатури в Україні на сучасному етапі розвитку. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 108.

209. Демчина Т.Ю. Організаційно-правові засади реалізації принципу незалежності адвокатури: дис. ... докт. філос. за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 270 с.

210. Звіт про порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні (2013-2018 pp). URL: [https://unba.org.ua/assets/uploads/news/novosti/UNBA_Zahyst_Adv_2018_UKR_WE B\(1\).pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/news/novosti/UNBA_Zahyst_Adv_2018_UKR_WE B(1).pdf) (дата звернення 27.06.2022).

211. Найбільше порушень прав адвокатів в 2020 році сталося у Києві та області. URL: <https://unba.org.ua/news/6258-najbil-she-porushen-prav-advokativ-v-2020-roci-stalosya-u-kievi-ta-oblasti.html> (дата звернення: 27.06.2022).

212. Аналіз порушень прав та гарантій адвокатської діяльності правоохоронними органами та судом. Аналітичні матеріали членів Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності Національної асоціації адвокатів України. 2021. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%20%D0%9F%D0%9E%D0%A0%D0%A3%D0%A8%D0%95%D0%9D%D0%AC%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%20%D0%A2%D0%90%20%D0%93%D0%90%D0%A0%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%86%D0%99%20%D0%90%D0%94%D0%92%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A2%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%87%20%D0%94%D0%86%D0%AF%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf> (дата звернення: 27.06.2022).

213. Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 19 листопада 2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021323-13#Text> (дата звернення 27.06.2022).

214. Меморандум про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Національною асоціацією адвокатів України від 29 листопада 2018 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/e3be800aec4f34f3b59a_file.pdf (дата звернення 27.06.2022).

215. Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Департаментом з питань виконання кримінальних покарань при Міністерстві юстиції України від 9 лютого 2022 року. URL:

<https://unba.org.ua/news/7272-naau-ta-department-z-pitan-vikonannya-kriminal-nih-pokaran-pidpisali-memorandum-pro-spivpracyu.html> (дата звернення 27.06.2022).

216. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1998 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_343 (дата звернення 27.06.2022).

217. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії від 25 листопада 2006 року. URL: http://zib.com.ua/files/hartia_brenduvannia.pdf (дата звернення 27.06.2022).

218. Коваль О.А. Організаційно-правові засади функціонування адвокатури в країнах Європейського Союзу. *Забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізаційних трансформацій: Збірник матеріалів III конференції молодих науковців* (м. Київ, 29 травня 2020 р.). Київ: АПСВТ, 2020. С. 25–27.

219. Шкребець Є.Ф. Досвід Європейського Союзу в забезпеченні діяльності адвокатури. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2 (69). С. 196–202.

220. Переверза І.М. Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2016. 20 с.

221. Адвокатура України: Навчальний посібник: у 2 кн. / За ред. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2007. Кн. 1. 940 с.

222. Kosyło, Pomoc prawna w demokratycznym państwie prawnym: regulacje unijne, polskie oraz ukraińskie [w:] *Ius et amicitia. Materiały Pierwszego Polsko-Ukraińskiego Forum Prawniczego*, Tarnobrzeg 2006, s. 169-190.

223. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820160124/U/D19820124Lj.pdf> (last accessed 11.04.2023).

224. Баганець О.О. Правові засади здійснення реформи прокуратури в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 1 (17). С. 43–48.

225. Баганець О.О. Адміністративно-правове забезпечення реформи органів прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 212 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Коваль О.А. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 1-2. С. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.33287/11203>.

2. Коваль О.А. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення здійснення реформи адвокатури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. Випуск 47. Том 1. С. 97–100. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-1.20>.

3. Коваль О.А. Адміністративно-правові засади взаємодії органів публічної влади та адвокатури. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 2. С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/392279>.

4. Коваль О.А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України: поняття, ознаки, структура. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 4. С. 19–21. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.4.4>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Коваль О.А. Адвокатура як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Одеські юридичні читання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 листопада 2019 року)*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 110–114.

6. Коваль О.А. Незалежність адвокатури як основний принцип адміністративно-правового забезпечення її реформи. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11 грудня 2019 р., м. Київ)*. Київ: Алерта, 2019. С. 130–134.

7. Коваль О.А. Організаційно-правові засади функціонування адвокатури в країнах Європейського Союзу. *Забезпечення сталого розвитку в умовах*

глобалізаційних трансформацій: Збірник матеріалів III конференції молодих науковців (м. Київ, 29 травня 2020 р.). Київ: АПСВТ, 2020. С. 25–27.

8. Коваль О.А. Принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України. *Актуальні проблеми права в умовах сучасних викликів*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 14 квітня 2022 р. м. Біла Церква: Білоцерківський НАУ. С. 72–75.

9. Коваль О.А. Органи адвокатського самоврядування як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 219–221.

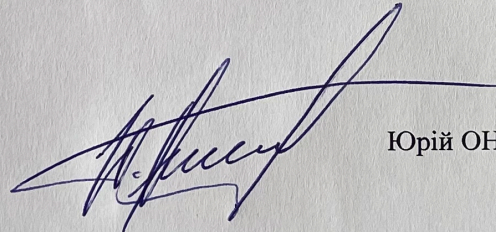
ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор з наукової та інноваційної
 діяльності
 Людмила ГАНУЩАК-ЄФІМЕНКО
 « 31 » 05 2023 року

АКТ

про впровадження у освітній процес Київського національного університету технологій та дизайну результатів дисертаційного дослідження Ковалю Олександра Анатолійовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі: голова – завідувач кафедри приватного та публічного права, доктор юридичних наук, професор Юрій ОНЩИК, члени комісії – професор кафедри приватного та публічного права, кандидат юридичних наук, професор Анатолій ОЛІЙНИК, доцент кафедри приватного та публічного права, кандидат юридичних наук, доцент Ольга КОВАЛЬ, доцент кафедри приватного та публічного права, кандидат юридичних наук, доцент Інна КОВАЛЕНКО склали цей акт про те, що аспірант кафедри приватного та публічного права Київського національного університету технологій та дизайну Коваль Олександр Анатолійович підготував дисертаційне дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» на тему «Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України», результати якого, були використані під час розробки та викладанні навчальних дисциплін «Адвокатура України» та «Адміністративне право».

Голова комісії
 Завідувач кафедри
 приватного та публічного права
 доктор юридичних наук, професор

Юрій ОНЩИК

Члени комісії

Професор кафедри
 приватного та публічного права
 кандидат юридичних наук, професор

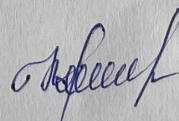
Анатолій ОЛІЙНИК

Доцент кафедри
 приватного та публічного права
 кандидат юридичних наук, доцент

Ольга КОВАЛЬ

Доцент кафедри
 приватного та публічного права
 кандидат юридичних наук, доцент

Інна КОВАЛЕНКО